

Statisztikai Szemle

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. BOD PÉTER ÁKOS, DR. BOZSONYI KÁROLY, ÉLTETŐ ÖDÖN, DR. HARCSA ISTVÁN,
DR. HUNYADI LÁSZLÓ, DR. HÜTTL ANTÓNIA (főszerkesztő), DR. JÓZAN PÉTER,
DR. LAKATOS MIKLÓS, DR. RAPPAI GÁBOR, SÁNDORNÉ DR. KRISZT ÉVA,
DR. SIPOS BÉLA, DR. SPÉDER ZSOLT, SZABÓ PÉTER, DR. VARGHA ANDRÁS,
DR. VITA LÁSZLÓ, DR. VUKOVICH GABRIELLA (a Szerkesztőbizottság elnöke)

93. ÉVFOLYAM 6. SZÁM

2015. JÚNIUS

*A Statisztikai Szemlében megjelenő tanulmányok
kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképp egybe
a KSH vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.*

Utánnomás csak a forrás megjelölésével!

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: dr. Hüttl Antónia
Osztályvezető: Dobokayné Szabó Orsolya
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felel: dr. Vukovich Gabriella
2015.50 – Xerox Magyarország Kft.

Szakreferensek: dr. Németh Zsolt, dr. Laczka Éva
Szerkesztők: Bartha Éva, dr. Kondora Cosette, Visi Lakatos Mária
Tördelőszerkesztők: Bartha Éva, Simonné Káli Ágnes
A Folyóiratszemle összeállítója: Lencsés Ákos

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51.

Telefon: 345-6908, 345-6546

Internet: www.ksh.hu/statszemle

E-mail: statszemle@ksh.hu

Kiadó: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.

Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345-6000

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzlet (1089 Budapest, Orczy tér 1.).

Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
valamint e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu) és faxon (303-3440).

További információ: 06-80-444-444

Előfizetési díj: fél évre 6 000 Ft, egy évre 10 800 Ft

Beszerezhető a KSH Információs szolgálatán (Budapest II., Fényes Elek u. 14–18. Telefon: 345-6789)

Tartalom

Tanulmányok

A területi fejlettség és egyenlőtlenségek lehetséges értelmezései – kritikai értékelés és kutatási eredmények II. – <i>Harcza István</i>	521
A szórakoztató, az irodalmi és a művészeti alkotások elszámolása a nemzeti számlákban – <i>Dienes Ferenc</i>	552
Miért választják a termelők a rövid ellátási láncokat? – <i>Benedek Zsófia – Fertő Imre</i>	580

Műhely

A bruttó hazai termék becslése a folyó ártól az implicit árindexig – <i>Hüttl Antónia – Pozsonyi Pál – Szőkéné Boros Zsuzsanna</i>	598
--	-----

Fórum

Pódiumvita a települési-térségi társadalmi fejlettség méréséről alternatív megközelítésben – <i>Pári András</i>	610
Hírek, események	613

Szakirodalom

Folyóiratszemle

Brauner-Otto, S. R.: Attitűdök a gyermekekkel és a termékenységszabályozással kapcsolatban – (<i>Rövid Irén</i>)	617
Oberhofer, H.: Ausztria exportgazdaságának versenyképessége, a kis- és közepes vállalatok szerepe – (<i>Nádudvari Zoltán</i>)	618
Bauder, H.: Tudósok nemzetközi mobilitása a munkaerőpiac szemszögéből – (<i>Urbán Ferenc</i>)	619
Kiadók ajánlata	622
Társfolyóiratok	624

A területi fejlettség és egyenlőtlenségek lehetséges értelmezései – kritikai értékelés és kutatási eredmények II.*

Harcsa István,

a Budapesti Corvinus Egyetem
Szociológia és Társadalompoli-
tikai Intézet Társadalomstatisz-
tikai Kutatóközpontjának kutatója

E-mail: istvan.harcsa@yahoo.com

Az írás a települési-térségi fejlettség mérésével kapcsolatos többlépcsős kutatás első szakaszának eredményeit adja közre. A korábbi kutatásokhoz képest új eredmény, hogy a településszintű összehasonlítás révén kellő árnyaltsággal lehet kimutatni a különböző fejlettségi kategóriákba tartozó települések nagyfokú heterogenitását. Ez arra utal, hogy a korábban alkalmazott egyszintű megközelítés révén meglehetősen durva kategóriák voltak összeállíthatók, amelyekben szükségszerűen nagy az inkonzisztencia.

TÁRGYSZÓ:

Területi különbségek.

Fejlettség.

Modellek.

* A szerző ezúton szeretne köszönetet mondani *Faluvégi Albert*nek, akivel közösen kezdeményezte a kutatást, és akitől a munka során nagyon sokat tanult. A vizsgálatok elindításakor az a cél vezette őket, hogy – a különböző célú és eltérő módszerekkel végzett településfejlettségi vizsgálatok tapasztalatain okulva – megpróbáljanak alternatív megközelítési módszereket kialakítani.

A szerző ugyancsak köszönetét fejezi ki a tanulmány korábbi változatáról szóló, 2015. március 24-én megrendezett műhelyvita felkért korreferenseinek és az azon részt vevő kutatóknak, *Husz Ildikónak*, *Kezán Andrásnak*, *Koós Bálintnak*, *Nagy Andrásnak*, *Nemes Nagy Józsefnek*, *Németh Nándornak* és *Pénzes Jánosnak*. Jelen tanulmány készítésekor figyelembe vette a szakmai fórum értékes tanulságait.

A tanulmány első része a települési-térségi fejlettséggel kapcsolatos elméleti-módszertani kérdéseket taglalta, valamint kritikai értékelést adott a különböző módszerekkel végzett fejlettségvizsgálatokról.

A második rész kutatásunk főbb eredményeit, illetve más, eltérő módszerrel végzett elemzések tömör összehasonlítását mutatja be. Első fejezete a strukturális folyamatok és a települések általános fejlettsége közötti összefüggésekre koncentrálna. A második az agglomerációs térségek sajátosságait, részben a legalsó, részben pedig a legfelső fejlettségi kategóriákhoz tartozó települések gazdasági erő szerinti sorrendjét tárgyalja. A harmadik fejezetben a fejlettségi vizsgálatokból többnyire kimaradó társadalmi tőke megjelenítésére kerül sor kvantitatív és kvalitatív elemzés alapján. A negyedik fejezet egy konkrét példán, a demográfiai vitalitás települési-térségi különbségeinek ismertetésével, esettanulmány jelleggel mutatja be a már említett, két-szintű megközelítés egy lehetséges módját. Végül, az ötödikben, a különböző módszerekkel végzett kutatásokat empirikus eljárásokkal hasonlítjuk össze.

1. Strukturális folyamatok és a települések általános fejlettsége

Az eredmények azt mutatják, hogy 1990 és 2011 között a humán erőforrások egészét tekintve számottevő javulás következett be, miután közel 5 százalékponttal csökkent az alsó harmadhoz tartozó települések aránya, és ugyanilyen mértékben növekedett együttesen a középső és a felső harmadba tartozóké. (Lásd az 1. táblázatot.) Mindez elsősorban a tudástőke gyarapodásának köszönhető. A javulás mértéke mindkét évtizedben csaknem hasonló volt.

A gazdasági komponens tartalmazó főkomponens esetében csak a 2001 és 2011 közötti időszak jellemzőit tudjuk bemutatni, amelyek – a humán erőforrásokat megjelenítő főkomponenshez viszonyítva – szerényebb mértékű javulást jeleznek.

Alapvető különbséget is megfigyelhetünk a két főkomponens között, nevezetesen, a humán erőforrásokat tükröző főkomponens esetében, 2011-ben, a felső harmadba tartozó települések 41 százalékot tettek ki, a gazdasági komponens tartalmazó főkomponensnél pedig 30 százalékot. Azt lehet tehát mondani, hogy az utóbbi mutató – a fejlettséget tekintve – „szigorúbb” szempontok alapján sorolja be a településeket, melyeket jelen esetben a település gazdasági ereje, pontosabban annak egyik metszete (az egy adózóra jutó személyi jövedelemadó összege) jeleníti meg.

1. táblázat

A főkomponensek alapján kialakított településfejlettségi harmadok alakulása, 1990–2011
(százalék)

Településfejlettségi harmad	Gazdasági komponens nélküli (humánerőforrásokat tükröző) főkomponens			Gazdasági komponest tartalmazó főkomponens	
	1990	2001	2011	2001	2011
Alsó	35,1	33,2	30,3	32,5	30,1
Középső	27,9	27,5	29,0	37,6	40,2
Felső	37,0	39,3	40,7	29,9	29,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: Itt és a 2–9., valamint a 14–18. táblázatoknál saját számítás.

A településfejlettség alakulását a strukturális folyamatokkal összefüggésben vizsgáltuk annak érdekében, hogy képet kapjunk a háttérben húzódo folyamatokról is. Ez alapján a következő fontosabb következtetések fogalmazhatók meg.

1. A hazai településhálózatban az utóbbi évtizedekben erőteljes népességfogyás indult el, ezért *a települések között a demográfiai vitalitást illetően – egy viszonylag szűk településkörtől eltekintve – csak a romlás skáláján való elhelyezkedésben van különbség.* Új vonás, hogy nem csupán a települési hierarchia alján, hanem annak csúcán is megfigyelhetők a kedvezőtlen folyamatok, amit az is bizonyít, hogy az 50 ezer fő feletti városokban, 1990 és 2011 között, két évtized alatt több mint 170 ezer fővel (9 százalékkal) csökkent a népesség. *A népességvesztés több mint fele az 50 ezer fő feletti településeken következett be, amely bizonyos fokig beárnyékolja ezek jóllét alapján mért fejlettségét.*¹ Feltételezhető, hogy ez azonban nem áll meg a népesedési folyamatok határánál, hanem tovagyűrűzhet, következésképpen a lefelé tartó fejlődési spirál előbb-utóbb konzisztens módon kiterjedhet az életviszonyok más területére is.

2. A két évtizedre visszatekintő adatok azt mutatják, hogy *a kisebb lélekszámú településeken az előregedés folyamata az utóbbi évtizedben lassult, míg a nagyobb lélekszámúakban felerősödött.* Az idők arányát tekintve ezért komoly mérvű közeledés következett be a különböző településkategóriák között.

Általános vonás, hogy párhuzamosan a települések népességszámának növekedésével, erőteljesen csökken a gyermeknépesség össznépességen belüli aránya, ennek

¹ Ez a megállapítás akkor is igaz, ha a népességszám alakulásán belül külön vesszük a természetes szaporodást és a belső vándorlást. Az utóbbi 2008-ig ugyancsak a fejlődési centrumok hátrányos helyzetét jelezte. „Beárnyékolás” alatt azt értjük, hogy ilyen viszonyok mellett az agglomerációs centrumok fejlettsége felemásnak tekinthető, hiszen egy részüknél élhetőségük nem igazán tart lépést gazdasági és infrastrukturális fejlettségükkel.

következtében romlik annak népességreprodukciós képessége. A különböző irányú tendenciák alapján megállapítható, hogy *jelentős mértékű kiegyenlítődési folyamatnak vagyunk a tanúi, amelynek alapvetően a nagyobb lélekszámú települések a vesztesei, és a közelükben levő szuburbán kistelepülések a nyertesei.*

3. Az általános trenden belül *erős polarizálódás is megfigyelhető* elsősorban a kistelepüléseken, amelynek eredményeként viszonylag nagy hányadot képviselnek az erőteljes romlást, illetve a dinamikusabb népességnövekedést „produkáló” települések. Hasonló megállapításra jutott Kovács Katalin [2012] is egy korábbi tanulmányában: „... a rendszerváltozás után „föl” is és „le” is vezetett út, vesztesek és nyertesek is vannak a községállományban, s hogy mely falvak tartoznak egyik vagy másik csoportba, azt elsősorban regionális beágyazottságuk, vagyis annak a régióknak a munkaerő-piaci helyzete, településszerkezeti sajátosságai, közlekedési/elérhetőségi viszonyai döntenek el, amelyben fekszenek.” (i. m. 577. old.)

4. A településfejlettség és a népességszám szoros kapcsolatot mutat, nevezetesen, *a nagyobb lélekszámú települések között magasabb a kedvezőbb fejlettségi kategóriába tartozók hányada.* További fontos jellemző, hogy az általunk vizsgált két (a gazdasági komponens nélküli és az azt tartalmazó) főkomponens esetében a vizsgált időszakban pozíciójavulást csak az 1 000 fő alatti települési körben figyelhetünk meg, e fölött inkább romlást. (Lásd a 2. táblázatot.) Ez azt is jelenti, hogy ha népességáronyosan számítanánk a főkomponenst, akkor az ország egészét tekintve a romló tendencia lenne a domináns.

A dinamikus, tehát az 1990 és 2011 közötti időszakra vonatkozó indikátorok is azt mutatják, hogy kisebb települések között nagyobb hányadot képviselnek a dinamikusabb fejlődést elérők. Mindez jelentős részben az alacsony bázisértékkel is magyarázható. A kistelepülések felzárkózása mögött valójában erőteljes polarizálódás húzódik meg, ami azt jelenti, hogy egy részük pozíciójában kiugró a javulás, míg mások helyzete alapvetően konzerválódott, sok esetben pedig romlik.

5. A fejlettséget tükröző főkomponensek megerősítik azt a képet, amelyet a komponensszintű mutatók is jeleznek, nevezetesen *a régiók fejlettségi sorrendje alapján az országban hármastagolódás figyelhető meg, amelynek élén a közép-magyarországi régió áll, a közép- és a nyugat-magyarországi régió közbülső helyet foglal el, és a hierarchia alapján – kisebb különbségekkel – a dél-dunántúli, valamint az észak-magyarországi, észak-alföldi és a dél-alföldi régiók helyezkednek el.* (Lásd a 3. táblázatot.)

A hosszabb távú trendek alapján azt lehet mondani, hogy a gazdasági és a munkaerő-piaci pozíció alakulása szempontjából az utóbbi két évtized vesztese Dél-Dunántúl, valamint Észak-Magyarország volt. Az észak-alföldi régió helyzete javult, de továbbra is a hátrányosabbak közé sorolható.

2. táblázat

A főkomponensek településfejlettségi harmadainak megoszlása a népesség nagysága szerint,
1990, 2001 és 2011
(százalék)

Település- fejlettségi harmad	Népességnagyság (fő)									
	200 alatt	200–499	500–999	1 000– 1 999	2 000– 4 999	5 000– 9 999	10 000– 19 999	20 000– 49 999	50 000 és több	Összesen
	„A” változat. Gazdasági komponens nélküli főkomponens									
1990										
Alsó	81,7	57,2	36,1	21,9	11,6	1,5	–	–	–	35,1
Középső	14,8	27,9	32,9	32,4	31,4	21,1	2,6	2,5	–	27,9
Felső	3,5	14,9	31,0	45,7	57,0	77,4	97,4	97,5	100,0	37,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2001										
Alsó	72,6	50,1	33,6	24,3	12,8	2,3	–	–	–	33,2
Középső	18,5	29,2	31,9	28,1	31,2	27,1	6,2	–	–	27,5
Felső	8,9	20,7	34,5	47,6	56,0	70,6	93,8	100,0	100,0	39,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2011										
Alsó	66,4	44,9	26,6	21,8	11,2	2,9	–	–	–	30,3
Középső	20,2	28,2	35,4	32,1	32,3	25,8	6,1	4,8	–	29,0
Felső	13,4	26,9	38,0	46,1	56,5	71,3	93,9	95,2	100,0	40,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	„B” változat. Gazdasági komponens tartalmazó főkomponens									
2001										
Alsó	68,1	51,1	31,5	23,5	13,4	3,8	–	–	–	32,5
Középső	24,9	34,1	46,6	39,3	42,6	39,1	21,1	7,3	–	37,6
Felső	7,0	14,8	21,9	37,2	44,0	57,1	78,9	92,7	100,0	29,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2011										
Alsó	61,6	45,4	27,1	22,9	11,0	3,0	–	–	–	30,1
Középső	30,9	37,6	49,5	41,9	43,2	41,2	22,2	9,5	–	40,2
Felső	7,5	17,0	23,4	35,2	45,8	55,8	77,8	90,5	100,0	29,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Megjegyzés. Itt és a további táblázatokban az összesen értékek kerekítés miatt térnek el a 100,0 százaléktól.

3. táblázat

*A főkomponensek településfejlettségi harmadainak megoszlása régiók szerint, 2011
(százalék)*

Régió	Településfejlettségi harmad			
	Alsó	Középső	Felső	Összesen
	„A” változat. Gazdasági komponens nélküli főkomponens			
Közép-Magyarország	2,6	15,1	82,3	100,0
Közép-Dunántúl	10,9	23,8	65,3	100,0
Nyugat-Dunántúl	19,4	20,2	60,4	100,0
Dél-Dunántúl	50,1	28,3	21,6	100,0
Észak-Magyarország	39,8	33,1	27,1	100,0
Észak-Alföld	34,0	41,9	24,1	100,0
Dél-Alföld	30,7	41,7	27,6	100,0
Összesen	31,3	29,0	39,7	100,0
	„B” változat. Gazdasági komponens tartalmazó főkomponens			
Közép-Magyarország	0,5	20,2	79,2	100,0
Közép-Dunántúl	9,9	39,7	50,4	100,0
Nyugat-Dunántúl	16,3	38,8	44,9	100,0
Dél-Dunántúl	51,3	35,0	13,7	100,0
Észak-Magyarország	36,2	43,0	20,8	100,0
Észak-Alföld	41,4	48,6	10,0	100,0
Dél-Alföld	33,4	52,0	14,6	100,0
Összesen	30,1	40,2	29,7	100,0

Forrás: Saját számítás.

2. Kiemelt településkörök, agglomerációk a fejlettségi inkonzisztenciák szempontjából

Kiemelt településkörként kezeljük a legalsó, illetve a legfelső kategóriába tartozó településeket. Ezek esetében az alapvető kérdés az, hogy – lélekszámtól függetlenül – vajon milyen típusúak „kerülnek egymás mellé”. Fontosnak tartjuk az agglomerációkban levő települések fejlettségi pozíciójának bemutatását is, amelynek révén meg tudjuk jeleníteni a fejlettség- és az urbanizáltságbeli inkonzisztenciákat.

E településkörök esetében azonban csak a gazdasági komponenst tartalmazó főkomponenst használtuk elsősorban abból a megfontolásból, hogy az tartalmilag közelebb áll más kutatók által módszereihez; következésképpen eredményeink jobban összehasonlíthatók vizsgálataik eredményeivel.

2.1. A legfelső, illetve a legalsó fejlettségi kategóriák összetétele

Az írás első részében tárgyaltuk a főkomponensek kialakításával kapcsolatos eljárást, amelyből itt csak a leglényegesebb elemet emeljük ki. A gazdasági komponens nélküli főkomponens esetében három, a demográfiai, a tudástőke-, valamint a munkaerő-piaci komponenst vesszük figyelembe. A gazdasági komponenst tartalmazó főkomponens pedig magába foglalja a települések jövedelmi viszonyait tükröző változót is. Mindkét főkomponens esetében kilenc értékű skálát alakítottunk ki, amelyen belül az első kilenced a legfejletlenebb, a kilencedik pedig a legfejlettebb kategóriát jelenti.

Fontosnak tartjuk a szélső pólusokon, tehát a legfelső és a legalsó fejlettségi kategóriákban elhelyezkedő településkör belső összetételének bemutatását, miután a tapasztalatok szerint többnyire *ezekben jelennek meg inkonzisztenciák*.

A legfelső kategóriához (kilencedhez) 2011-ben 373, a legalsóhoz 212 település tartozott. A kategóriákon belüli helyezési sorrendet az egy adózóra jutó szja² nagysága alapján alakítottuk ki.

Helyezési sorrend az egy adózóra jutó szja nagysága alapján

Legfelső kategória. A vizsgálat egyik legérdekesebb eredményének azt tekintjük, hogy az első 50 település közé a megyeszékhelyek közül csak Székesfehérvár (45.), valamint Győr (50.) került be, Salgótarján viszont a „top” 373 között sem volt. (Lásd a 4. táblázatot.)

A listát Telki vezeti, amelyet Budajenő, Kisoroszi, Üröm, majd Bakonykúti követ. Telki (3 661 fő) kivételével kistelepülésekről van szó, az ötödik helyezett Bakonykútinak mindössze 123 lakosa van. Telkiben 781 ezer Ft volt az egy adózóra jutó szja összege, Székesfehérváron 352 ezer, Győrben 345 ezer, Békéscsabán 240 ezer, míg a toplista utolsó (373.) helyén álló Balatonszőlősen 146 ezer Ft. A különbség tehát több mint ötszörös az első és az utolsó helyezett között.

Az eredmények alapján az a tanulság fogalmazható meg, hogy *a gazdasági fejlettség, ezen belül is a település gazdasági ereje, nem feltétlenül azonos az urbanizáció szintjével*, hiszen – az egy adózóra vetített – gazdasági erő alapján számos

² szja: személyi jövedelemadó.

olyan kistelepülés került a fejlettségi hierarchia élbolyába, amely a hagyományos értelmezés szerint nem lehetne ilyen „előkelő” helyen. Mindez azt is jelenti, hogy *a fejlettségi vizsgálatok – a mérés és a fejlettség értelmezésénél alkalmazott értékrend következtében – inkonzisztens helyzetek sorát „állítják elő”, következésképpen a kapott eredmények gyakorta nehezen értelmezhetők.* Szinte természetes, hogy egy-egy település életében meglehetősen ritka az olyan időszak, amikor a fejlettségi komponensek döntő többsége relatíve konzisztens állapotot hoz létre. Ezért bizonyos mértékig *szakmai konszenzus kérdése, hogy a konzisztens és inkonzisztens állapotok kiterjedt tartományán belül, hol húzzuk meg a határt az egyes fejlettségi kategóriák között.*

Legalsó kategória. Ez esetben is nagyok a különbségek a lista elején, illetve végén elhelyezkedő települések között, hiszen az első helyen levő Varbócon 211 ezer Ft az egy adózóra jutó szja összege, míg a végén levő Csenyétén³ csupán 16 ezer (különbségük több mint tizenháromszoros). Az általunk alkalmazott számítási mód szerint tehát Csenyété az ország legszegényebb települése, ami a szociológiai jellegű szegénységvizsgálatok alapján amúgy is már ismertséget „élvez”. (Lásd például *Ladányi–Szelényi [2003].*)

Az inkonzisztenciák kapcsán azt is érdemes megemlíteni, hogy a legalsó kategória első hét településén az egy adózóra jutó szja összege meghaladja a legfelső kategória utolsó helyén levő Balatonszőlös értékét. Így e tekintetben, *bár a gazdasági komponens szerepe meghatározó a fejlettségi sorrend kialakításában, komoly korlátokat is megfigyelhetünk.*

Településszerkezet és népességszám-változás a pólusokon

A településszerkezeti jellemzőket tekintve teljesen eltérő képet mutat a két szélső pólus, miután a legfelső kategóriában csupán 10 százalékot tesznek ki az 500 fő alatti települések, a legalsónak viszont több mint négyötödét. Mindez arra utal, hogy a fejlettség és a településméret viszonylag szorosan korrelál egymással. (Lásd az 5. táblázatot.)

A népességszám változását illetően a két szélső pólus között nagy eltérés mutatkozik, hiszen az erőteljesen (1990 és 2011 között 10 százaléknál nagyobb mértékben) fogyó települések aránya a legfelső kategóriában 5, a legalsóban viszont 72 százalék.

A népességszám változását markánsan befolyásolja a településméret. A legalsó kategóriában azt tapasztaljuk, hogy minél alacsonyabb a lélekszám, annál nagyobb a népességvesztés mértéke. A legfelsőben viszont két kategória, a 200 fő alatti, valamint a 20 ezer fő feletti települések fogyása a legkirívóbb.

³ Csenyété helyzetét sok más településhez hasonlóan az 1971-ben bevezetett településfejlesztési politika pecsételte meg azáltal, hogy a „funkció nélküli” települések körébe sorolta. Ezt követően elvándorlás kezdődött a faluból, a megüresedő házakba pedig egyre több cigány család költözött be. Így ma a településen döntő többségben cigány népesség él.

E helyen érdemes megemlíteni, hogy a megyeszékhelyek között csak Kecskeméten és Nyíregyházán növekedett a népességszám, a többség esetében viszont számottevő mértékű csökkenés a jellemző.

Az aprófalvakat tekintve számos példát találunk arra, hogy előregedő/fogyó aprófalvak is bekerülhetnek a legfejlettebb kategóriába, ha ott – a falu sajátos helyzetét kihasználva – néhány gazdaságos vállalkozás gyökeret tud verni (például Veleméren, Vaskeresztesen, Zánkán, Csesztregen).

A *népességfogyás erőteljes a leépülő iparvárosokban* (Oroszlányban, Dorogon, Pétfürdön, Martfűn, Tiszaújvároson stb.), *valamint jellemző az agglomerációktól távolabb levő, csökkenő vonzerővel rendelkező városokra is* (például Hatvanra, Balassagyarmatra, Mátészalkára, Fehérgyarmatra, Kisvárdára, Záhonyra, Celldömölkre, Lentire, Sárvárra). A felsorolásból az is látszik, hogy ezek a körzetek kívül esnek a dinamikusan fejlődő térségeken. (Lásd a 6. táblázatot.)

4. táblázat

A megyeszékhelyek helyezési sorrendje a legfelső fejlettségi kilencedben, 2011

Helyezési sorrend	Település neve	Népességszám 2011-ben	Egy adózóra jutó szja 2011-ben (ezer Ft)	Népességszám-változási kategória*
45.	Székesfehérvár	100 570	352	2
50.	Győr	129 527	345	3
78.	Veszprém	61 721	316	3
80.	Eger	56 569	313	2
93.	Szolnok	72 953	305	2
94.	Szekszárd	34 296	304	2
130.	Debrecen	211 320	290	3
134.	Szombathely	78 884	286	2
137.	Szeged	168 048	285	3
142.	Pécs	156 049	281	2
144.	Kecskemét	111 411	280	5
147.	Miskolc	167 754	278	1
150.	Zalaegerszeg	59 499	277	3
171.	Tatabánya	67 753	266	2
178.	Nyíregyháza	119 746	264	4
222.	Kaposvár	66 245	246	2
237.	Békéscsaba	62 050	240	2

* Itt és a további táblázatokban az 1990. évhez mint 100 százalékhöz viszonyított népességszám-változási kategóriák a következők: 1 – 90,0 százalék alatt; 2 – 90,1–94,9 százalék; 3 – 95,0–99,9 százalék; 4 – 100,0–104,9 százalék; 5 – 105,0 százalék és több.

Megjegyzés. Salgótarján nem került a legfejlettebb (első 373) települések közé.

5. táblázat

A népességszám-változás megoszlása a népességnagyság- és a népességszám-változási kategóriák szerint a legfelső és a legalsó fejlettségi kilencedben, 1990–2011 (százalék)

Népességnagyság-kategória (fő)	Népességszám-változási kategória						Települések népességnagyság-kategória szerinti megoszlása
	1	2	3	4	5	Összesen	
	Legfelső fejlettségi kilenced						
200 alatt	37,5	12,5	–	12,5	37,5	100,0	2,1
200–499	3,2	6,5	16,1	16,1	58,1	100,0	8,3
500–999	5,0	12,5	5,0	20,0	57,5	100,0	10,7
1 000–1 999	2,2	3,4	7,9	3,4	83,1	100,0	23,9
2 000–4 999	2,1	6,4	6,4	7,4	77,7	100,0	25,2
5 000–9 999	5,7	8,6	8,6	2,9	74,3	100,0	9,4
10 000–19 999	5,7	17,1	20,0	–	57,1	100,0	9,4
20 000–49 999	17,4	26,1	13,0	–	43,5	100,0	6,2
50 000 és annál több	5,6	44,4	27,8	5,6	16,7	100,0	4,8
Összesen	5,1	10,7	10,2	7,0	67,0	100,0	100,0
	Legalsó fejlettségi kilenced						
200 alatt	87,4	4,2	4,2	–	4,2	100,0	44,8
200–499	68,8	13,8	2,5	5,0	10,0	100,0	37,7
500–999	46,2	7,7	11,5	3,8	30,8	100,0	12,3
1 000–1 999	25,0	12,5	–	25,0	37,5	100,0	3,8
2 000–4 999	–	–	–	33,3	66,7	100,0	1,4
Összesen	71,7	8,5	4,2	3,8	11,8	100,0	100,0

6. táblázat

A jelentős vagy erőteljes népességszám-csökkenéssel jellemezhető kis- és középvárosok helyezési sorrendje a legfelső fejlettségi kilencedben, 2011

Helyezési sorrend	Település neve	Népességszám	Egy adózóra jutó szja (ezer Ft)	Népességszám-változási kategória
52.	Tiszaújváros	16 500	345	1
67.	Tata	23 575	326	2
97.	Jászberény	27 087	303	2
139.	Hatvan	20 519	282	1

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Helyezési sorrend	Település neve	Népességszám	Egy adózóra jutó szja (ezer Ft)	Népességszám-változási kategória
143.	Záhony	4 062	281	1
154.	Oroszlány	18 446	275	1
190.	Balassagyarmat	16 397	257	2
207.	Dorog	12 199	253	2
230.	Kisvárdá	16 986	243	2
239.	Pétfürdő	4 768	239	2
255.	Mátészalka	17 195	235	2
263.	Sárvár	14 777	232	2
267.	Pápa	31 845	231	2
289.	Martfű	6 535	225	1
294.	Keszthely	20 619	223	2
312.	Cellőmölk	11 113	217	2
325.	Lenti	7 940	214	2
354.	Fehérgyarmat	7 893	196	1

Megjegyzés. A táblázatban szereplő településeken legalább 5 százalékos volt a népességszám-csökkenés.

2.2. Agglomerációk mint a térségi átrendeződés kedvezményezettjei

Az utóbbi évtizedekben jelentős térségi átrendeződések következtek be, amelynek kedvezményezettjei az agglomerációk, tekintve, hogy egyre inkább ezekbe a központokba koncentrálnak az anyagi és nem anyagi javak. E folyamatokat részben a gazdasági racionalitás, részben az urbanizálódó terek vonzó jellege táplálja.

Eme átrendeződés „napos oldala” azonban szükségszerűen létrehozza a fejlettség árnyoldalait, és ezzel felerősíti a területi egyenlőtlenségeket.

Az agglomerációkban levő települések fejlettség szerinti összetétele

A várakozásoknak megfelelően az agglomerációkban levő települések között sokkal magasabb arányt képviselnek a ranglétra felső harmadában, azon belül is a legfelső kilencedben elhelyezkedők, mint az azon kívüli településkörben. (Lásd a 7. táblázatot.) Ez azt is jelenti, hogy a fejlettségi ranglistán való elhelyezkedés szempontjából az agglomerációhoz való tartozás erőteljesebb faktor, mint a településméret.

Az agglomerációk területi elhelyezkedése tükrözi a régiók közötti különbségek vizsgálatakor bemutatott képet: az agglomerációk „erősorrendje” bizonyos fokig követi a régiókéét.

A legfelső kilencedhez tartozó települések aránya alapján az *agglomerációk rangsora* a következő: 1. dunaujvárosi (100%), fővárosi (95%); 2. tatabányai (73%); 3. veszprémi (56%); 4. győri (47%), székesfehérvári (43%), egri (41%), szombathelyi (39%); 5. soproni (33%), balatoni (31%); 6. szegedi (27%), zalaegerszegi (26%), kecskeméti (25%), miskolci (22%), pécsi (22%); 7. szolnoki (17%), debreceni (15%), békéscsabai (11%), nyíregyházi (10%), szekszárdi (10%), kaposvári (9%), nagykanizsai (8%) és salgótarjáni (0%).

Az élbolyban csupán – alacsony településszáma (öt) miatt – a dunaujvárosi agglomeráció „lóg ki” a sorból. Közbülső helyet foglalnak el a közép- és nyugatmagyarországi régióban elhelyezkedők, míg a dél-dunántúli, valamint az északmagyarországi, észak-alföldi és dél-alföldi régiók számottevő tagoltsággal a sereghajtók. Az utóbbi csoporton belül a salgótarjáni agglomerációnak egyetlen települése sem került a felső kategóriába.

Településszerkezet és népességszám-változás a legfelső kategóriában

A településméretet tekintve a nagyobb agglomerációk között meglehetősen komoly különbségek mutatkoznak, így például az aprófalvas környezetben levőknél különösen magas az 1 000 fő alatti kistelepülések hányada (a zalaegerszegiben 54, veszprémiben 50, a szombathelyiben 45 százalék.) (Lásd a 8. táblázatot.)

Az agglomerációkat alkotó települések nagy hányadának (több mint kétharmadának) népessége dinamikusán növekedett. Ezzel szemben a miskolci (ahol a legfelső népességváltozási kategória aránya 50%) és az egri (57%) agglomeráció számottevő mértékben elmaradt ezektől. A fővárosiban (97%), a székesfehérvárban (93%) és a veszprémiben (90%) viszont alig van olyan település, amelyre ne lenne jellemző a viszonylag dinamikus népességnövekedés. (Lásd a 9. táblázatot.)

A térségi-települési funkciók átrendeződésének következményei

A főváros és a megyeszékhelyek körül kialakult agglomerációk kétharmadában (szám szerint 13-ban) a központi település vándorlási egyenlege 2001 és 2011 között negatív volt; például Miskolcon (közel 8 000 fővel) és Székesfehérváron (4 300 fővel) meglehetősen drasztikus mértéket öltött a népességvesztés. A jelenségnek több összetevője van, amelyek közül itt most csak a legfontosabbat, a térségi-települési funkciók átrendeződését emeljük ki. *Az agglomerációs központok vándorlási veszteségét jelentős részben az agglomerációs településekre irányuló „kiköltözések” idézték elő*, amely arra utal, hogy ezekben a zónákban az élettér komoly átalakulása következett be.

Mindez a munka- és lakóhely hosszú idők óta tartó szétválási folyamatának a következménye; tehát alapvetően nem új jelenségről van szó, a vándorlás újszerűsége

csupán abban jelentkezik, hogy az utóbbi évtizedekben az a központból „kifelé” irányul. Ezzel szemben, 2008 óta egyes központokban egyre nagyobb a vándorlás a vonzáskörzetből a központ felé. E jelenség mozgatórugóinak feltárása azonban részletesebb vizsgálatokat igényel.

Felmerül a kérdés, hogy a települési-térségi átrendeződésnek ezt a formáját és tartalmát miként lehet a fejlettségi vizsgálatok rendezőelvei közé illeszteni és értelmezni. *A szimbiózisban élő településegységek egyes településeinek jellemzőit* – mint azt az eddigi eredmények alapján láthattuk – *azonban egyre kevésbé lehet önállóan értelmezni*, hiszen ezekben a térségi, illetve a települési funkciók összefonódása olyan erőteljes, hogy abból már nem lehet elkülöníteni az egyes települések önálló jellemzőit.

7. táblázat

*Az agglomerációk megoszlása a főkomponens értéke szerint, 2011
(százalék)*

Agglomeráció (települések száma)	Főkomponens értéke (fejlettségi kilenced)									Összesen
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Budapesti (80)	–	–	–	–	–	–	1,3	3,7	95,0	100,0
Győri (68)	–	–	–	–	5,9	7,4	17,6	22,1	47,1	100,0
Miskolci (36)	–	–	–	2,8	19,4	19,4	19,4	16,7	22,2	100,0
Pécsi (41)	–	–	7,3	14,6	7,3	9,8	19,5	19,5	22,0	100,0
Balatoni (52)	–	–	–	1,9	15,4	13,5	17,3	21,2	30,8	100,0
Egri (17)	–	5,9	–	17,6	11,8	–	5,9	17,6	41,2	100,0
Szombathelyi (52)	–	–	–	3,8	1,9	11,5	19,2	25,0	38,5	100,0
Zalaegerszegi (51)	–	–	3,9	3,9	7,8	21,6	21,6	15,7	25,5	100,0
Békéscsabai (9)	–	–	–	33,3	33,3	11,1	–	11,1	11,1	100,0
Debreceni (13)	–	–	–	23,1	15,4	30,8	–	15,4	15,4	100,0
Kaposvári (23)	–	–	–	–	13,0	26,1	30,4	21,7	8,7	100,0
Kecskeméti (8)	–	–	–	–	25,0	12,5	12,5	25,0	25,0	100,0
Nyíregyházi (10)	–	–	–	10,0	50,0	10,0	10,0	10,0	10,0	100,0
Salgótarjáni (10)	–	–	–	30,0	40,0	–	20,0	10,0	–	100,0
Soproni (12)	–	–	–	–	–	–	8,3	58,3	33,3	100,0
Szegedi (15)	–	–	–	6,7	13,3	20,0	20,0	13,3	26,7	100,0
Szekszárdi (10)	–	–	–	10,0	10,0	30,0	20,0	20,0	10,0	100,0
Székesfehérvári (35)	–	–	–	2,9	5,7	17,1	17,1	14,3	42,9	100,0
Szolnoki (12)	–	–	–	8,3	25,0	16,7	25,0	8,3	16,7	100,0
Tatabányai (11)	–	–	–	–	–	–	–	27,3	72,7	100,0
Veszprémi (18)	–	–	–	–	–	5,6	5,6	33,3	55,6	100,0

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Agglomeráció (települések száma)	Főkomponens értéke (fejlettségi kilenced)									Összesen
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Dunaújvárosi (5)	–	–	–	–	–	–	–	–	100,0	100,0
Nagykanizsai (24)	–	4,2	4,2	12,5	20,8	29,2	12,5	8,3	8,3	100,0
Összesen (612)	–	0,3	1,1	5,2	10,0	12,3	14,5	17,5	39,2	100,0
Agglomerációhoz nem tartozik (2541)	8,3	15,3	13,4	16,1	15,0	12,0	8,5	6,1	5,2	100,0
Együtt (3153)	6,7	12,4	11,0	14,0	14,0	12,1	9,6	8,3	11,8	100,0

8. táblázat

*A nagyobb agglomerációkhoz tartozó és az azokon kívüli települések megoszlása
a legfelső fejlettségi kilencedben a népesség nagysága szerint, 2011*

Nagyobb agglomeráció	Népesség nagysága (fő)									Össze- sen
	200 alatt	200–499	500–999	1 000– 1 999	2 000– 4 999	5 000– 9 999	10 000– 19 999	20 000– 49 999	50 000 és annál több	
Budapesti	–	–	2,6	13,2	23,7	22,4	25,0	11,8	1,3	100,0
Győri	3,1	6,3	18,8	34,4	31,3	3,1	–	–	3,1	100,0
Miskolci	–	–	–	12,5	50,0	25,0	–	–	12,5	100,0
Pécsi	–	11,1	11,1	44,4	11,1	11,1	–	–	11,1	100,0
Balatoni	–	6,3	12,5	25,0	31,3	6,3	6,3	12,5	–	100,0
Egri	–	14,3	14,3	14,3	42,9	–	–	–	14,3	100,0
Szombathelyi	5,0	20,0	20,0	35,0	15,0	–	–	–	5,0	100,0
Zalaegerszegi	7,7	30,8	15,4	38,5	–	–	–	–	7,7	100,0
Székesfehérvári	6,7	–	13,3	46,7	26,7	–	–	–	6,7	100,0
Tatabányai	–	–	12,5	25,0	50,0	–	–	–	12,5	100,0
Veszprémi	–	40,0	10,0	20,0	20,0	–	–	–	10,0	100,0
Településeggyütteshez nem tartozik	3,0	9,8	12,0	22,6	24,8	9,8	11,3	6,8	–	100,0
Együtt	2,1	8,3	10,7	23,9	25,2	9,4	9,4	6,2	4,8	100,0

9. táblázat

A nagyobb agglomerációkhoz tartozó és az azokon kívüli települések megoszlása a legfelső fejlettségi kilencedben népességszám-változási kategóriák szerint, 1990–2011

Nagyobb agglomeráció	Népességszám-változási kategória					Összesen
	1	2	3	4	5	
Budapesti	–	–	2,6	–	97,4	100,0
Győri	–	3,1	12,5	15,6	68,8	100,0
Miskolci	12,5	25,0	12,5	–	50,0	100,0
Pécsi	–	11,1	–	–	88,9	100,0
Balatoni	6,3	12,5	6,3	6,3	68,8	100,0
Egri	–	14,3	–	28,6	57,1	100,0
Szombathelyi	10,0	5,0	5,0	5,0	75,0	100,0
Zalaegerszegi	7,7	15,4	7,7	7,7	61,5	100,0
Székesfehérvári	–	6,7	–	–	93,3	100,0
Tatabányai	–	12,5	12,5	–	75,0	100,0
Veszprémi	–	–	10,0	–	90,0	100,0
Településeggyütteshez nem tartozik	9,8	17,3	18,0	10,5	44,4	100,0
Együtt	5,1	10,7	10,2	7,0	67,0	100,0

3. A társadalmi tőke megjelenítése a települések szintjén – a fejlettségvizsgálatok „fehér foltja”

Jelen kutatás egyik legfontosabb tanulsága az, hogy a komplexitásra törekvő – makroszintű – településfejlettség-vizsgálatok alapvetően „felülnézeti” képet adnak a szélesebb értelemben vett fejlettségről. Következésképpen egy-egy településcsoport társadalmi fejlettségének fontos jellemzőiről viszonylag keveset tudnak mondani, ami alapján joggal állítható, hogy *hiányos bennük a társadalmi tőkének mint a társadalmi fejlettség egyik fontos dimenziójának a megjelenítése.*

Más a helyzet az egy-egy településre vagy településkörre irányuló monografikus kutatások esetében, amelyek meglehetősen gazdag ismeretet tudnak közreadni az adott településkör életviszonyainak finomabb metszeteiről és az ezek alapján kialakuló társadalmi tagozódásról. Úgy véljük, hogy termékeny kutatási irányzat lehetne, ha a makroszemléletben zajló településfejlettség-vizsgálatokat össze lehetne kapcsolni a lokalitás jellemzőit bemutató, településszintű kutatásokkal.

E fejezet *Forray R. Katalin és Kozma Tamás két tiszántúli kisvárosban végzett kvalitatív vizsgálataira* (Forray–Kozma [2013]) alapozva próbálja pótolni az információ-

hiányt abban a reményben, hogy a makro- és a településszintű kutatások összekapcsolása egy lehetséges továbblépési irányt nyithat a módszerek fejlesztésében.

3.1. Mit mutatnak a két kisvárosra vonatkozó indikátorok?

A gazdasági komponenst tartalmazó főkomponens 2001 és 2011 között, *Forray–Kozma* [2013] tanulmányában szereplő két („T” és „K”) kisvárosra vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy T kisváros megtartotta a települések középső harmadában (5. fejlettségi kilencedben) levő pozícióját, K viszont a 6.-ból visszaesett az 5. kilencedbe. (Lásd a 10. táblázatot.) Ezzel szemben, a statikus (egy időpontra vonatkozó) mérések szerint, *2011-ben mindkét település azonos kategóriába tartozott, mely alapján az a következtetés vonható le, hogy ugyanolyan fejlettségi szinten vannak.* Így lehet, hogy ez a kép marad a kutatókban, és ami talán még ennél is fontosabb, a társadalompolitikai döntéshozókhöz is ez az üzenet juthat el. Az utóbbiak számára ebből az következhet, hogy e városok esetében alapvetően hasonló jellegű településfejlesztési politikát célszerű megfogalmazni, főleg, ha kiemelt cél a különböző településkörök harmonikus fejlesztése.

A dinamikus megközelítés már felvethet bizonyos kétségeket, miután az eredmények szerint a 2000-es években – a gazdasági komponenst tartalmazó főkomponens esetében – K településnek észrevehetően romlott a pozíciója. A gazdasági komponens nélküli főkomponens vonatkozásában viszont némiképp más a helyzet, mert abból az derül ki, hogy ugyanebben az időszakban mindkét település pozíciója javult (az 5. kilencedből a 6.-ba került), míg ezt megelőzően, 1990 és 2001 között, romlott. (T település a 7. kategóriából az 5.-be esett vissza, K pedig a 8.-ból az 5.-be, tehát az utóbbit drasztikusabban érintette a rendszerváltás.)

Ennek okát kutatva célszerű megvizsgálni a komplex mutatók komponenseinek 1990 és 2011 közötti alakulását, amely alapján a következőket lehet kimutatni.

3.2. A részletek

K település *népességvesztése* erőteljesebb (17 százalékpontos) volt, mint T-é (8 százalékpont). Ez jelentős részben abból adódott, hogy az utóbbi településen kisebb mértékben csökkent a *gyermeknépesség hányada*, mint a K-ban, és a vándorlási egyenlege is kedvezőbb volt.

T kevésbé öregedett, miután 2011-ben az ott élő, 64 évnél idősebbek aránya 17 százalék volt (K megfelelő értéke 20 százalék).

A *foglalkoztatási ráta, valamint a foglalkoztatott nélküli háztartások aránya* ugyanakkor mindkét városban hasonlóan alakult.

A tudástőkét megjelenítő mutatók (elvégzett osztályok átlagos száma, érettségizettek aránya) arra utalnak, hogy K kisváros számottevően kedvezőbb pozícióból indult, amit 2011-re is megtartott.

A gazdasági erőt megjelenítő mutató, tehát az egy adózóra jutó szja összege és alakulása mindkét településen közel hasonló (K-ban hajszálynira magasabb) volt.

3.3. Milyen következtetésekre lehet jutni ezek alapján?

Három fontos tökeelem, a munkaerő-piaci pozíció, a tudástőke és a gazdasági erő tekintetében hasonló vonások dominálnak, és *döntően csak a demográfiai indikátoroknál (elsősorban a demográfiai vitalitás mértékében) mutatkoznak eltérések K kisváros terhére.*

10. táblázat

A T és K kisvárosok néhány társadalmi-demográfiai mutatója, 1990–2011

Mutató	T kisváros				K kisváros			
	1990.	2001.	2011.	2011. év az 1990. év százalékában	1990.	2001.	2011.	2011. év az 1990. év százalékában
	év				év			
Népességszám (fő)	11 840	11 975	11 129		10 488	9 707	8 714	
Népességszám-változás két népszámlálás között (%)	–	101	93	94	–	93	90	83
Vándorlási egyenleg két népszámlálás között (fő)	–	393	–279	–	–	–77	–275	–
0–14 évesek eltartottsági rátája (a 15–64 évesek százalékában)	0,35	0,28	0,23	66	0,33	0,24	0,18	55
65 évesek és idősebbek eltartottsági rátája (a 15–64 évesek százalékában)	0,20	0,22	0,27	135	0,24	0,28	0,30	125
0–14 évesek aránya (%)	22	19	16	73	21	16	12	57
15–64 évesek aránya (%)	65	67	67	103	64	66	68	106
65–X évesek aránya (%)	13	14	17	131	15	19	20	133
Foglalkoztatási ráta a 15–64 évesek körében (%)	64	45	52	81	68	45	55	80
Foglalkoztatott nélküli háztartások aránya (%)	35	48	44	126	35	51	45	127

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Mutató	T kisváros				K kisváros			
	1990.	2001.	2011.	2011. év az 1990. év százaléklékában	1990.	2001.	2011.	2011. év az 1990. év százaléklékában
	év				év			
Elvégzett osztályok átlagos száma a 18–64 évesek körében	9,1	10,0	11,0	121	9,5	10,5	11,5	121
Érettségizettek aránya a 18–64 évesek körében (%)	14	20	27	192	18	24	33	183
Egy adózóra jutó szja (ezer Ft/fő)	–	122	158	130	–	127	165	130
Főkomponens gazdasági komponenssel	–	5	5	–	–	6	5	–
Főkomponens gazdasági komponens nélkül	7	5	6	–	8	5	6	–

Forrás: A KSH⁴ TSTAR adatállománya alapján saját számítások.

3.4. Közelkép két kisvárosról – a közösségi tanulás eltérő útjai. Genius loci?

A Forray R. Katalin és Kozma Tamás már említett kutatásából „kölesönvett” közelképet megpróbáljuk jelen vizsgálat gondolatvezetésében értelmezni. A szerzők a közösségi tanulás modelljének alkalmazásával alapvetően kvalitatív jellegű vizsgálatot végeztek. Mi a közösségi tanulást a társadalmi tőke egyik legfontosabb szegmensének tekintjük. Ez utóbbi kapcsán elsősorban *Robert D. Putnam* kutatását [1993] érdemes megemlíteni, ami konkrét térségek társadalmi fejlettségét vizsgálta. Úgy véljük, hogy a „putnami” megközelítésben értelmezhetők a szerzők kutatási eredményei is.

A közösségi tanulás kapcsán *Forray–Kozma* [2013] a következő kitéelt fogalmazták meg: „A közösséget külső kihívás éri; a kihívásra válaszolni kell. A válasz kényszere mozgósítja a közösség tanulási folyamatait, mert a probléma megoldásához új „tudások” kellenek. A szükséges új tudásokat új társadalmi csoportok hordozzák, amelyek versengenek a változást akadályozó (nem kívánó) csoporttal. Sikeres problémamegoldás esetén – ha a kihívást jól választották meg –, az új tudást hordozók kerülnek pozícióba a közösségben; sikertelen válasz esetében kikerülnek a közéletből. A sikeresen válaszolók végül a sikerhez új narratívát társítanak, ezzel erősítve a közösség identitástudatát.”

⁴ KSH: Központi Statisztikai Hivatal.

A közösségi tanulás modelljében kiemelt fogalom a *helyi-regionális „tudásipar”*, amelyet a szerzők az utóbbi két évtized újdonságának tekintenek. De mi, mivel ez már – ugyan más formában és tartalommal – a korábbi évtizedekben, sőt a premodern időszakokban is tetten érhető, inkább nem magát a jelenséget, hanem annak változó formáját és tartalmát tekinthetjük újszerűnek.

A szerzők kutatásai szerint a tudásipar egyik centrumát a helyi közép-, illetve felsőfokú tanintézmények alkotják, amelyek mellett más kulturális intézmények, így például a múzeumok vagy a helyi média is fontos helyet foglalhatnak el. Ezek a helyi kulturális elit színterei. További meghatározó kör lehet a helyi városvezetés, a vállalkozói elit, valamint az egyházak.

Ha e színterek, illetve ezek képviselői között hatékony együttműködés alakul ki, akkor sikeresek lehetnek a helyi kezdeményezések is, ellenkező esetben inkább a kudarcos társadalmi légkör lengi át az adott települést.

3.5. Sikerek és kudarcok a „tudásipar” színterein

Középiszkola. K-ban „légüres térben hanyatlik” a középiszkola, amelyet az 1950-es évek elején „felülről” hoztak létre. T viszont „alulról” szervezett, fokozatosan építkező középiszkolájában dinamikus képzési programokat alakítanak ki, és képesek odavonzani a K kisváros jó tanárait is.

Múzeum. T-ben a helyi és a környékbeli szellemi élet egyik központjává fejlődött a múzeum, szoros kapcsolatot ápolva a középiszkolával és a helyi médiával. K-ban a múzeumnak nincs ilyen kisugárzása.

Önkormányzat. T kisváros önkormányzata képes „vezényelni” a horizontális együttműködést a helyi politikában résztvevők között, és rendelkezik városfejlesztési víziókkal. K-ban viszont úgy érzik, a lehetőségek hiányában az „árral együtt úsznak” a víz alá merülés folytonos félelmével.

Vállalkozói elit. T a vállalkozói elit tevékenységi körébe vonta a tőle 20-30 km-re levő településeket is, ami a K-beli társaiknak csak ritkán sikerül.

Mindezek alapján a szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy T kisvárost az utóbbi két évtized sikeres települései közé lehet sorolni, ahol a tudásipar különböző szegmensei közötti együttműködés meglehetősen hatékony, a „belső” élet pezsgő, az ott élő „elitek” pedig – a település fejlődése szempontjából – perspektívákat tudnak megfogalmazni.

3.6. Tanulságok

A bemutatott két kisváros összehasonlítása kellően alátámasztotta azt a hipotézisünket, hogy a gazdasági fejlettség azonos szintje mögött eltérő társadalmi miliók

húzódhatnak meg. *A lokalitásra jellemző társadalmi beágyazottság bemutatásával a társadalmi tagozódás finomabb metszete tárul elénk, és alapvetően csak ily módon lehet megragadni a társadalmi fejlettség különböző dimenziót.*

Jelen kutatásban a települési-térségi fejlettség és a családszerkezet közötti összefüggéseket is vizsgáltuk. Ezek alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a családszerkezet formálásában a lokális miliónek legalább akkora szerepe van, mint a makroviszonyoknak. E megállapítás összecseng az előbbieken megfogalmazottal is, nevezetesen, a „genius loci szindróma” érvényesül a társadalmi tőke/fejlettség, ezen belül a lokális kohézió formálásában is.

4. A települési-térségi jellemzők, valamint a demográfiai vitalitás és a családszerkezet közötti összefüggések

Az írás első részében utaltunk arra, hogy kutatásunk egyik alapvető célja a fejlettség kétszintű megközelítésének kiterjedt alkalmazása. Az egyes fejlettségi dimenziók bemutatásával a fejlettség különböző „arcait” kívánjuk bemutatni. A demográfiai vitalitás, illetve, ezzel összefüggésben, a családszerkezet kiválasztásával olyan dimenziót emelünk ki, amely nem igazán illeszkedik a fejlettség fogalmába, hiszen a demográfiaiailag vitálisabb településekre nem mondhatjuk, hogy fejlettebbek, mint az előregedők. Azt azonban állíthatjuk, hogy a társadalmi tőke egyik meghatározó dimenzióját, a népesség biológiai újratermelődését illetően a demográfiaiailag vitálisabb településeknek és térségeknek a társadalmi fenntarthatóság szempontjából meghatározó jelentőségük van.

A továbbiakban a települések általános fejlettsége, valamint a demográfiai vitalitás és családszerkezet közötti összefüggéseket kívánjuk bemutatni.

4.1. Egy példa a fejlettség kétszintű megközelítésére

Abból indultunk ki, hogy a szélesebb értelemben vett fejlettség mérése célhoz kötött, és ezért *a család/háztartás szerkezeti célmodullal a települések elhelyezkedését a demográfiai fenntarthatóság skáláján, illetve a családszerkezeti jellemzőit kívántuk bemutatni.* Ez kapcsolódik ahhoz a nemzetközi gyakorlatban is felmerülő alapkérdéshez, hogy milyen összefüggések figyelhetők meg egy-egy társadalom gazdasági fejlettsége és a demográfiai magatartás, illetve a családszerkezet között.

Az európai vizsgálatok arra hívták fel a figyelmet, hogy *a demográfiai minták és a családszerkezet jellemzőit tekintve meglehetősen vegyes a kép, és nem mindig mu-*

tatható ki összefüggés a gazdasági fejlettséggel. Így többek között a gazdasági fejlettség és a jóllét szempontjából is az európai élmezőnyhöz tartozó skandináv országokban a legmagasabb a termékenység, és ennek következtében magas a gyermekes családok népességen belüli hányada. Ezzel párhuzamosan viszont, a korábban „családbaráttnak” tekintett dél-európai társadalmakban ellentétes folyamat figyelhető meg, nevezetesen alacsony szinten stabilizálódott a gyermekszám, és visszaesett a gyermekes családok népességen belüli aránya.

Úgy véltük, hogy a nemzetközi szinten vizsgált összefüggések relevánsak lehetnek a gazdasági fejlettség szempontjából meglehetősen tagolt hazai térszerkezet esetében is, és ennek megfelelően kutatásunk második részét a fejlettség és a családszerkezet közötti összefüggések elemzése képezte. Ennek főbb tanulságai a következők.

1. Megállapítható, hogy *minél részletesebb települési-térségi bontásban, illetve családszerkezet szerint vizsgálódunk, annál plasztikusabban bontakoznak ki a fejlettséggel összefüggő tendenciák.*⁵ Így például a gazdaságilag legfejlettebb településeken élők demográfiai magatartásának egyik jellemző vonása, hogy magasabb a 65 évnél fiatalabb egyedülállók, és ezzel párhuzamosan alacsonyabb a három- és több gyermekes, valamint a többcsaládos formációhoz tartozók aránya a kevésbé fejlettekhez képest, ha a gazdasági komponenst tartalmazó főkomponenst tekintjük.

A három- és több gyermekes családok esetében különösen nagyok a különbségek, hiszen míg arányuk az alsó póluson eléri az egyötödöt, a felsőn még a 8 százalékot sem. E széles tartományon belül, *a fejlettség növekedésével párhuzamosan jól elkülöníthető fokozatok vannak, amelyek azt jelzik, hogy minél fejlettebb a település, annál alacsonyabb a nagycsaládosok részaránya.* E trend mögött egymástól meglehetősen eltérő magatartásminták húzódnak meg, és csupán az országos átlagokat figyelembe véve az a következtetés vonható le, hogy a szegénység „táplálja” a több gyermek vállalását, a jóllét pedig ezzel ellentétes hatást vált ki.

2. Még összetettebb a kép, ha az országról alacsonyabb szintre „megyünk”, és *a települések lélekszáma szerint* elemezzük a fejlettség és a családszerkezet közötti kapcsolatot. Eszerint a fejlettség alapvetően csak a 2 000 fő alatti településeken van szoros kapcsolatban a család-/háztartásszerkezettel, e kategória felett csupán kisebb mértékű különbségek jelennek meg. (Lásd a 12. táblázatot.) Azt lehet tehát mondani, hogy a 2 000 fő feletti településeken alapvetően az urbanizációs minták hatására közel hasonló demográfiai szerkezet alakult ki, amely többnyire független a település fejlettségi pozíciójától. *Mindez egyrészt jól érzékelteti a gazdasági fejlettség demográfiai minták formálódásával kapcsolatos korlátait, másrészt arra hívja fel a figyelmet, hogy az urbanizáció egy bizonyos lélekszám felett homogenizálja a családformálódási mintákat.*

3. A 200 fő alatti települések nagyfokú heterogenitásuk miatt meglehetősen szélsőséges helyzetben vannak, hiszen *a fejlettség és a családszerkezet közötti összefüggés*

⁵ Ez egyébként minden vizsgálat esetében megfigyelhető.

gés ebben a körben jelenik meg a leginkább ellentmondásos formában. Különösen nagyok a különbségek a gyermekes párok arányában, ahol az alsó harmadhoz tartozó településeken 38 és 46 százalék közötti értékeket lehet megfigyelni, miközben a felső harmadban 51–63 százalékot. A gazdaságilag fejlettebb, zömében szuburbán kistele-
püléseken tehát jóval kedvezőbb a családszerkezet, mint a hátrányos helyzetűekben. Mindez összefügg a kistele-
pülések korábban említett polarizálódásával, és egyúttal arra hívja fel a figyelmet, hogy a *jóllét nem minden esetben eredményez kedvezőtlen családszerkezetet.*

*A 200 fő alatti települések között az erőteljes különbségek mellett bizonyos hason-
lóság is kimutatható* elsősorban a három- és több gyermekes családok arányában, amely a szélső pólusokon mutat legmagasabb értéket. A magyarázó okok azonban nagyon eltérők, hiszen a leszakadó kistele-
pülések esetében a nagycsaládok kiterjed-
tebb jelenléte azzal függ össze, hogy ezekben a roma népesség felülreprezentált, míg a legfejlettebb kategóriában a szuburbán kistele-
pülésekre kitelepült nagycsaládosok térhódítása a jellemző. Azt lehet tehát mondani, hogy *teljesen eltérő fejlettségi szin-
teken is kialakulhatnak hasonló családszerkezeti minták, amelyeknek részben lokális,
részben etnikai jellegű gyökerei vannak.* Ez utóbbi pontosabb kimutatása érdekében ezért a továbbiakban célszerű etnikai változó használata annak érdekében, hogy a roma, illetve nem roma többségű, ám azonos általános fejlettségi szinten levő telepü-
lések közötti különbségeket megjeleníthessük.

4. *A régiók szerinti összehasonlítást* bizonyos mértékig megnehezíti az a körülmény, hogy ezen a szinten összegződnek a települések fejlettségéből, illetve a régiók közötti szinte hierarchikus különbségekből fakadó hatások (amit a vizsgálatunk is kimutatott). A legnagyobb mérvű differenciálódást a három- és többgyermekes családok (lásd a 13. táblázatot), illetve az egyedülállók csoportjában lehet megfigyelni; e két kategória részaránya a fejlettségtől függően egymással ellentétesen mozog. *A közöttük levő karakterisztikus eltérések a fejlettség két szélső pólusán, a legalsón, illetve a legfelsőn jelennek meg a legmarkánsabban.* További fontos vonás, hogy a felső póluson a régiók közötti különbségek jóval kisebbek, mint az alsón.

A fejlettség szerinti legalsó kategóriát alapul véve, Észak-Alföldön, Észak-Magyarországon, és Dél-Dunántúlon a gyermekes családok meglehetősen magas, és az egyedülállók alacsony hányada a jellemző, amely mögött főleg a roma népesség által lakott térségek húzódnak meg.

A gazdaságilag fejlett régiókban (Közép-Magyarországon és Közép-Dunántúlon) ezzel ellentétes tendencia tapasztalható, miután ott a legalsó fejlettségi kategóriában, alapvetően az elöregedés miatt, meglehetősen alacsony a gyermekes családok hányada, ugyanakkor magas az egyedülállóké.

A legfelső fejlettségi kategóriában a gyermekes párok arányát tekintve a közép-magyarországi régió és a fejlett dunántúli térségek kerültek az élre, míg az egyedül-
állók esetén viszont a dél-alföldi, az észak-alföldi, és az észak-magyarországi régiók.

11. táblázat

Egyes kiemelt család-/háztartáskategóriák aránya a főkomponens értéke szerint, 2011
(százalék)

Főkomponens	Főkomponens értéke (fejlettségi kilenced)									
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	Összesen
	65 évnél fiatalabb egyedülálló									
Gazdasági komponens nélkül	8,2	7,0	7,0	5,6	5,6	5,6	5,4	5,2	5,0	6,8
Gazdasági komponenssel	5,4	6,3	6,1	5,9	5,7	5,8	6,4	5,9	7,8	6,8
	Pár három és több gyermekkel									
Gazdasági komponens nélkül	7,0	9,4	10,1	12,0	10,8	11,5	11,6	11,7	12,2	9,6
Gazdasági komponenssel	20,0	15,3	13,1	13,4	11,4	11,1	8,9	9,2	7,6	9,6
	Többszalados									
Gazdasági komponens nélkül	2,3	2,9	3,2	3,6	3,5	3,6	4,1	4,0	4,4	3,1
Gazdasági komponenssel	5,9	4,1	3,6	3,9	3,6	3,6	3,2	3,4	2,6	3,1

Forrás: Itt és a következő két táblázatnál saját számítás népszámlálási adatok alapján.

12. táblázat

A három- és többgyermekes párok aránya a főkomponens értéke és a népességszám szerint, 2011
(százalék)

Népességszám (fő)	Főkomponens* értéke (fejlettségi kilenced)									
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	Összesen
200 alatt	15,5	13,3	6,9	9,9	7,6	10,7	12,9	13,0	17,2	12,0
200–499	16,6	14,4	14,1	11,3	12,8	10,7	9,9	11,3	10,1	13,0
500–999	21,2	12,7	13,0	12,0	9,5	10,5	8,9	9,2	9,1	11,2
1 000–1 999	25,1	16,0	13,7	13,0	11,6	9,6	8,4	9,1	11,6	11,8
2 000–4 999	20,6	17,7	12,8	14,0	11,9	12,5	9,2	10,2	10,2	11,7
5 000–9 999	–	16,1	8,2	13,4	10,9	12,1	9,9	10,2	10,9	11,1
10 000–19 999	–	–	–	21,6	12,5	11,4	8,2	9,6	8,7	9,5
20 000–49 999	–	–	–	–	12,7	8,2	9,0	7,2	7,4	7,8
50 000 és több	–	–	–	–	–	–	–	–	6,4	6,4
Összesen	20,0	15,3	13,1	13,4	11,4	11,1	8,9	9,2	7,6	9,6

* Főkomponens gazdasági komponenssel.

13. táblázat

*A három- és többgyermekes párok aránya a főkomponens értéke és a régiók szerint, 2011
(százalék)*

Régió	Főkomponens* értéke (fejlettségi kilenced)									Összesen
	1.	2	3	4	5	6	7	8	9.	
Közép-Magyarország	–	–	–	14,4	13,3	13,7	11,0	10,4	10,9	11,0
Közép-Dunántúl	–	14,1	9,5	12,3	12,1	11,5	9,3	8,8	7,5	8,6
Nyugat-Dunántúl	6,0	16,6	10,5	6,5	10,2	8,8	8,5	10,2	6,7	7,6
Dél-Dunántúl	17,7	13,1	12,4	11,2	10,7	8,7	6,8	8,0	6,6	8,7
Észak-Magyarország	25,0	19,0	14,3	14,8	12,8	12,0	10,1	10,3	6,6	10,9
Észak-Alföld	26,4	16,5	15,7	16,4	13,5	12,4	10,3	10,4	6,4	11,3
Dél-Alföld	5,1	8,8	8,7	10,8	9,4	9,7	7,6	6,9	6,8	8,2
Összesen	20,0	15,3	13,1	13,4	11,4	11,1	8,9	9,2	7,8	9,6

* Főkomponens gazdasági komponenssel.

5. A különböző módszerekkel végzett fejlettségvizsgálatok összehasonlítása

A bevezetőben már utaltunk arra, hogy jelen kutatás kitért a különböző módszereket alkalmazó településfejlettségi vizsgálatok eredményeinek „nagyvonalú” összehasonlítására is. Az utóbbi azért nevezhető nagyvonalúnak, mert négy egyéb kutatás különböző módon előállított komplex mutatójának előzetes egybevetésére szorítkozik. Úgy véljük azonban, hogy a közös szakmai gondolkodás elindításához kellő muníciót jelenthet e szerény lépés is.

Az összehasonlítás alapját tehát – a jelen kutatásban alkalmazottak mellett – a következő mutatók adták: 1. a KSH komplex mutatója (*Kezán* [2014]), 2. jól-lét index (*Koós–Nagy* [2014]), 3. Bennett-mutató (*Pénzes* [2014]), 4. szegénységi index (*Németh* [2008]).⁶ Ezeket szinte tetszőleges térségi csoportosításban lehet egymással összehasonlítani.

⁶ Ezúton szeretnénk köszönetet mondani azért a mutatókat előállító kutatóknak, hogy a településsoros adatokat az összehasonlítás céljára rendelkezésünkre bocsátották.

5.1. Az összehasonlítás módszere

Miután jelen kutatásban a főkomponens kategoriális változó, és az előző bekezdésben említett Kezán-, Koós–Nagy- és Péntes-féle, összehasonlításra szánt mutatók (a települések számának megfelelően 1-től 3 153-ig terjedő) folytonos értéket vesznek fel, első lépésben azonos „léptékeket” kellett kialakítanunk. (A negyedik kutatásban tíz értéket felvevő kategoriális főkomponenst alkalmaztak, ezért ebben az esetben az illesztést csak kompromisszummal lehetett elérni.)⁷

Ennek érdekében az általunk készített fejlettségi alapmodul kilenc értékű főkomponensének léptékeit rávetítettük a többi mutató alapján kialakított települési sorrendre. (Például főkomponensünk legalsó kategóriájában 212 település szerepelt, ezért a másik három mutató által képzett listából is a rangsorban utolsó 212 települést raktuk egy kategóriába, és hasonló módon hoztuk létre a további kategóriákat is.) Ily módon *egy-egy kategóriában azonos számú és pozíciójú település szerepelt mindegyik vizsgálati módszer esetén*. Természetesen a kategóriák képzése másféle módon is elvégezhető, ezért a kérdés az, hogy a kategóriahatárok különbözőféle meghatározása vajon milyen mértékben módosítja a tartalmi átfedéseket.

Jelen összehasonlításnál a kérdés az volt, hogy az ily módon képzett kategóriákon belül – cellaszinten – mekkora az átfedés az adott települési körben. Ennek meghatározása céljából egyszerű keresztábrás összehasonlítást végeztünk, és mérőszámként a főátlóban, valamint az annak szomszédos celláiban szereplő települések arányát vettük alapul. Az eredmények kategóriaszinten viszonylag nagymértékű átfedést mutatnak, *a páronkénti összehasonlítás során a települések körülbelül 75 százaléka kerül azonos fejlettségi tartományba a gazdasági komponens nélküli főkomponens esetén*. (Lásd a 14–18. táblázatokat.) A várakozásnak megfelelően a „széleken”, elsősorban a felső póluson, az átfedés nagyobb. A fejlettségi alapmodellünk és a szegénységi index alapján számított főkomponensek egybevetése összességében hasonló (69 százalékos) átfedést ad, mint amit a Bennett-mutató esetén kapunk.

Természetesen nézőpont kérdése, hogy az összehasonlítási módszerünk alapján kapott, 75 százalékos körüli átfedési érték „elég” magas-e olyan következtetés levonásához, hogy a különböző módszerekkel képzett mutatók alapján meglehetősen hasonló fejlettségi kép állapítható meg az ország településeire vonatkozóan. Ezzel kapcsolatosan azonban csak akkor lehet releváns választ adni, ha előzetesen tisztázzuk, mi az összehasonlítás célja. Ha ugyanis a főbb tendenciák megállapítása a cél, akkor ez az átfedési mérték elfogadhatónak tűnik. Ha viszont az a kérdés, hogy milyen okok miatt marad ki egy településkör az átfedésből, akkor a módszerekből fakadó eltérések vizsgálata kerül a fókuszba, ami finomabb összehasonlítási eljárások kialakítását teszi szükségessé. Úgy véljük, hogy

⁷ Az illesztés során a széleloszlások értékeiből indultunk ki, melyek alapján a szegénységi index felső két kategóriájának településszáma (381) közel azonos volt az általunk kialakított főkomponens felső kilencedében szereplő települések számával (373). Ezért a felső két kategóriát összevontuk.

mindkét szempontot meg kell vizsgálni annak érdekében, hogy a települési-térségi fejlettség vizsgálatában teljesebb képet kapjunk a mérési módszerek „hatásáról”, tehát arról, hogy a kiválasztott módszer miképpen befolyásolja az eredményeket.

14. táblázat

*A fejlettségi alapmodul főkomponenseinek és a Bennett-mutató összehasonlítása**
(százalék)

Főkomponens (fejlettségi kilenced)	Főkomponens gazdasági komponens nélkül		Főkomponens gazdasági komponenssel	
	Települések megoszlása	Átfedése a Bennett-mutatóval	Települések megoszlása	Átfedése a Bennett-mutatóval
1. (legalsó)	2,1	29,2	6,7	68,9
2.	9,3	76,2	12,4	76,3
3.	19,0	70,0	11,0	69,7
4.	9,4	64,2	14,0	65,5
5.	9,3	49,1	14,0	72,3
6.	10,2	49,7	12,1	75,1
7.	9,4	63,6	9,6	78,6
8.	15,0	77,5	8,3	83,5
9. (legfelső)	16,3	94,7	11,8	92,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>69,7</i>	<i>100,0</i>	<i>75,6</i>

* Itt és a 15–17. táblázatokban a főatlóban és annak szomszédos celláiban szereplő települések aránya.

15. táblázat

A fejlettségi alapmodul főkomponenseinek és a KSH komplex mutatójának összehasonlítása
(százalék)

Főkomponens (fejlettségi kilenced)	Főkomponens gazdasági komponens nélkül		Főkomponens gazdasági komponenssel	
	Települések megoszlása	Átfedése a KSH komplex mutatójával	Települések megoszlása	Átfedése a KSH komplex mutatójával
1. (legalsó)	2,1	50,0	6,7	80,7
2.	9,3	84,6	12,4	79,8
3.	19,0	75,8	11,0	75,7
4.	9,4	70,7	14,0	75,7
5.	9,3	59,3	14,0	72,5
6.	10,2	55,8	12,1	77,6
7.	9,4	68,4	9,6	78,8
8.	15,0	80,5	8,3	85,1
9. (legfelső)	16,3	93,2	11,8	93,0
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>74,9</i>	<i>100,0</i>	<i>79,8</i>

16. táblázat

A fejlettségi alapmodul főkomponenseinek és a jól-lét index összehasonlítása
(százalék)

Főkomponens (fejlettségi kilenced)	Főkomponens gazdasági komponens nélkül		Főkomponens gazdasági komponenssel	
	Települések megoszlása	Átfedése a jól-lét indexszel	Települések megoszlása	Átfedése a jól-lét indexszel
1. (legalsó)	2,1	89,6	6,7	91,5
2.	9,3	91,1	12,4	85,9
3.	19,0	78,1	11,0	82,9
4.	9,4	72,6	14,0	78,0
5.	9,3	76,3	14,0	79,5
6.	10,2	66,5	12,1	79,0
7.	9,4	65,2	9,6	78,0
8.	15,0	63,8	8,3	85,8
9. (legfelső)	16,3	82,9	11,8	94,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>74,3</i>	<i>100,0</i>	<i>83,3</i>

17. táblázat

A Bennett-mutató és a KSH komplex mutatójának összehasonlítása
(százalék)

A KSH komplex mutatója (fejlettségi kilenced)	„A” változat		„B” változat	
	Települések megoszlása	A Bennett-mutató és a KSH komplex mutatójának átfedése	Települések megoszlása	A Bennett-mutató és a KSH komplex mutatójának átfedése
1. (legalsó)	2,1	85,1	6,7	92,0
2.	9,3	93,5	12,4	84,7
3.	19,0	83,5	11,0	78,9
4.	9,4	70,9	14,0	76,3
5.	9,3	60,2	14,0	77,7
6.	10,2	62,3	12,1	76,7
7.	9,4	76,3	9,6	75,0
8.	15,0	81,7	8,3	79,5
9. (legfelső)	16,3	94,1	11,8	90,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>79,7</i>	<i>100,0</i>	<i>80,8</i>

18. táblázat

A fejlettségi alapmodul főkomponensének összehasonlítása
a szegénységi index alapján számított főkomponenssel
(százalék)*

Főkomponens* értéke (fejlettségi kilenced)	A szegénységi index értékeinek átfedése a főkomponenssel			
	Átló alatti többi érték	Átlóban és a szomszédos cellákban levő érték	Átló feletti többi érték	Összesen
1. (legalsó)	–	56,1	43,9	100,0
2.	–	67,1	32,9	100,0
3.	5,8	58,5	35,7	100,0
4.	10,9	66,1	23,0	100,0
5.	11,6	59,6	28,8	100,0
6.	11,8	62,2	26,0	100,0
7.	12,8	71,1	16,1	100,0
8.	11,9	88,1	–	100,0
9. (legfelső)	9,7	90,3	–	100,0
Összesen	8,5	68,6	22,9	100,0

* Főkomponens gazdasági komponenssel.

A számadatok egybevetésénél azonban fontosabbnak véljük az eltérő módszerekkel végzett mérések következtetéseinek összehasonlítását, tehát a tartalmi összevetést. Ezzel összefüggésben a korábbiakban már jeleztük, hogy a különböző kutatások – főleg a hátrányos helyzetű térségek lehatárolását illetően – hasonló következtetésekre jutottak. Ennek kapcsán két kérdés is válaszra vár.

1. Mivel magyarázható, hogy a szociológiai-közgazdasági kutatások a közigazgatási megközelítéshez hasonló következtetésekre jutottak? E kérdés alapvetően azért merül fel, mert ezeket nem terhelik aktuális társadalompolitikai szempontok. De vajon elégséges magyarázatnak tekinthetjük-e azt, hogy ezek a kutatások is alapvetően a kistérségi szintre fókuszáltak, továbbá, hogy a fejlettséget zömük egyetlen mutatóval próbálta jellemezni? Vagy inkább az volt a meghatározó vonás, hogy a fejlettséget alapvetően azonosan értelmezték, ami már önmagában meghatározza a szóba jöhető mérési módszereket? Véleményünk az utóbbihoz áll közel.

Mindezekből az is következik, hogy az értékrendek pluralizálódásának időszakában, azok különbözőségét is figyelembe véve, illetve empirikus megjelenítésükre alapozva, célszerű lenne a korábbiakhoz képest árnyaltabb képet felvázolni a társadalom térbeni tagoltságának minőségi oldaláról.

2. A különböző megközelítések közös vonásai mellett kimutathatók-e az egyes módszerek esetében olyan speciális előnyök, amelyek egy-egy eljárás használata, preferálá-

sa mellett szólnak? A válaszunk erre igen, és úgy véljük, hogy ezek rendszerbe foglalása, valamint részletekbe menő kimutatása jelentős mértékben gyarapítaná tudásunkat.

6. Összegzés

A tanulmány első részében jeleztük, hogy a főbb tendenciákat illetően vizsgáltunk alapvetően hasonló eredményekre jutott, mint más kutatások. Ebben a részben pedig empirikusan is alátámasztottuk a korábban – csupán a következtetések szintjén – megfogalmazott megállapításokat.

A korábbi vizsgálatokhoz képest új vonás viszont, hogy a településszintű összehasonlítás révén kellő árnyaltsággal mutattuk ki a különböző fejlettségi kategóriák településegységeinek nagyfokú heterogenitását. Egyébként ez is arra utal, hogy az egyszintű megközelítés révén meglehetősen durva kategóriákat lehet összeállítani, amelyekben szükségszerűen nagy az inkonzisztencia.

A településszintű megközelítés kiegészíthető olyan, zömében monografikus jellegű információkkal is, amelyek a társadalmi tőke finomabb metszetekben való megjelenítésére adnak lehetőséget. Ezek segítségével jóval életszerűbb képet kapunk egy-egy fejlettségi kategórián belül a települések „arcainak” társadalmi beágyazottságáról, sőt arról is, hogy azok „honnan jönnek, és merre tartanak”.

A *demográfiai vitalitás és családszerkezet dimenziójának* vizsgálatával bemutattuk a kétszintű megközelítés egy lehetséges módját. Ennek kapcsán a következő főbb megállapításokat fogalmazhatjuk meg.

1. Nem lehet egységes (hazai) demográfiai magatartásmintákról beszélni. A demográfiai folyamatok zöme, azon belül is a népességreprodukció, a család „szűrőjén” megy keresztül, ahol nagyon sokféle társadalmi és kulturális hatás sűrűsödik. Mindezek következményeként – a családformálódást tekintve – különböző konstellációk jöhetnek létre, így nem lehet egységes hazai demográfiai magatartásmintákról beszélni, legfeljebb *időlegesen fennálló domináns magatartásmintákat lehet kimutatni, amelyek mellett a továbbiak meglehetősen színes palettája legalább akkora figyelmet érdemel, mint az előbbieké.*

Jelen vizsgálat a települési-térségi metszetben megragadható sokféleség bemutatására fókuszált, és ez alapján azt a *következtetést fogalmazta meg, hogy azonos fejlettségi szinten teljesen eltérő családszerkezeti formák alakulhatnak ki, amely mögött lokálisan megragadható, sajátos kulturális minták és értékek húzódnak meg.* A reprezentatív vizsgálatok – az elemszámból fakadó korlátok miatt – érthetően nem tudják megjeleníteni ezt a színességet, ezért ezekből a forrásokból származó adatok alapján a szerkezeti minták sokfélesége nem igazán mutatható ki.

2. *Társadalmi fenntarthatóság.* Az eredmények nemcsak a jelenre, hanem a jövőre vonatkozóan is távlatos üzenetet hordoznak, amely elsősorban a fenntartható fejlődés/fejlettség kérdéseire irányítja a figyelmet (Harcsa [2012]). Ezen belül is főleg az urbanizáció térbeli társadalomszerkezetre gyakorolt hatására, amelynek fontosságát már más kutatások (például Németh [2011]) is hangsúlyozták. A térben megjelenő tagoltság értelmezése, különösen, ha az minőségi különbségek formájában jelenik meg, értékfüggő, és ennek megfelelően a levont következtetések is különbözők lehetnek. Jelen kutatás – a követett értékszempontok alapján – a különböző tőkefélék, így elsősorban a gazdasági, illetve a társadalmi tőke közötti romló összhangra kívánta felhívni a figyelmet, amelyet a jelenlegi (a gazdasági értékek dominanciáját hangsúlyozó) fejlettségfelfogás kritikájának is tekinthetünk.

A gazdasági értékeket előtérbe helyező társadalompolitika működése során „társadalmi csapdába” kerülhet, azaz a gazdasági felzárkóztatást nem tudja kellőképpen összekötni a társadalmival, következésképpen nem tudja kihasználni az utóbbi jobbítása révén kínálkozó előnyöket. A társadalmi csapda egyik megjelenési formája az útfüggőség, amelyet a korábban kialakult társadalompolitikai gyakorlat „nehézségi ereje” táplál. Ennek egyik legfontosabb következménye, hogy – amint azt a kutatások is igazolták – a települési-társadalmi egyenlőtlenségek mérséklése helyett azok konzerválása következik be, miközben a legfejlettebb településeken is felerősödnek a kedvezőtlen családszerkezeti minták.

Irodalom

- FORRAY R. K. – KOZMA T. [2013]: *Társadalmi tanulás: esély vagy illúzió? Két kisváros egy térség peremén.* Munkaanyag.
- HARCZA I. [2012]: Helyzetkép a társadalmi fenntarthatóságról az értékrendszerek és a jelzőszámok tükrében. *Statisztikai Szemle.* 90. évf. 10. sz. 905–924. old.
- KEZÁN A. [2014]: *Hátrányos helyzetű térségek és települések lehatárolása.* Előadás. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest.
- KOÓS B. – NAGY G. [2014]: *A jól-lét jelentősége és mérhetőségének módszertana, az objektív jól-lét modellezés és első eredményei Magyarországon.* Kézirat.
- KOVÁCS K. [2012]: A cél a „kiegyenlítés” – Falvakról, térbeli-társadalmi polarizációról, Enyedi Györgyre emlékezve. *Területi Statisztika.* 15. (52.) évf. 6. sz. 570–582. old.
- LADÁNYI J. – SZELÉNYI I. [2003]: A csenyétei cigánység társadalomtörténetének vázlata 1857–2001 I–IV. *Kritika.* 32. évf. 3. sz. 3–5. old., 4. sz. 6–10. old., 5. sz. 16–19. old., 6. sz. 22–25. old.
- NÉMETH N. [2008]: *Fejlesztési tengelyek az új hazai térszerkezetben. Az autópálya-hálózat szerepe a regionális tagoltságban.* Doktori értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Budapest.
- NÉMETH ZS. [2011]: *Az urbanizáció és a térbeli társadalomszerkezet változása Magyarországon 1990–2001 között.* Kutatási jelentések. Népszéktudományi Kutatóintézet. Budapest.

- PÉNZES J. [2014]: *Periférikus térségek lehatárolása. Dilemmák és lehetőségek*. Didakt Kft. Debrecen.
- PUTNAM, R. D. [1993]: *Making Democracy Work: Civic Tradition in Modern Italy*. Princeton University Press. Princeton.

Summary

The study introduces the first results of a multi-step research on territory development. The settlement-level comparison shows large heterogeneity of settlements in the various categories of development. The results indicates that the former single-level approaches that adapted rather rough categories has inevitably led to big inconsistencies.

A szórakoztató, az irodalmi és a művészeti alkotások elszámolása a nemzeti számlákban

Dienes Ferenc,
a Központi Statisztikai Hivatal
vezető tanácsosa
E-mail: Ferenc.Dienes@ksh.hu

A tanulmány a szórakoztató, az irodalmi és a művészeti alkotások állóeszközként történő elszámolásának módszertanába ad betekintést. A szerző bemutatja, milyen sajátos jellemzőkkel rendelkezik az eszközöknek ez a csoportja, hogyan és milyen feltételekkel válhatnak gazdasági javakká. Ismerteti azokat az egységes, nemzetközi módszertani előírásokat, melyek az elszámolás során alkalmazandók, majd számszerű példákon keresztül szemlélteti a hazai gyakorlatban használt eljárásokat. Végül kísérletet tesz arra, hogy kijelölje a további módszertani fejlesztések lehetséges irányait.

TÁRGYSZÓ:
Nemzeti számlák.
Kultúrstatistika.

A szórakoztató, az irodalmi és a művészeti alkotások eredeti példányainak (a továbbiakban eredeti példányok) értékét már a nemzeti számlák előző változata (ESA¹ 1995) szerint is állóeszközként kellett kimutatni a nemzeti számlák rendszerében. Az eredeti példányok sajátosságai, ebből fakadóan a becslés során felmerülő bizonytalanságok dilemmák elé állították a statisztikusokat. Ez szükségessé tette, hogy létrehozzanak egy nemzetközileg egységes standardot, mely részletesen szabályozza az elszámolás gyakorlatát. A magyar statisztika alkalmazza az egységes szabályozásban foglaltakat. Az eredeti példányok becslése a hazai gyakorlatban még csak néhány éves múltat tekint vissza, a nemzeti számlák számára merőben új terület felfedezése az Eurostat szakértőivel történő szoros szakmai együttműködésben történt.

A dolgozat célja, hogy bemutassa, hol tart napjainkban az eredeti példányok elszámolásának hazai gyakorlata, és milyen módszertani keretek adnak támpontot a becslések elkészítéséhez. A tanulmány három részből áll. Elsőként specifikálja az eredeti példányok azon sajátos tulajdonságait, amelyek kijelölik ezen eszközök helyét a gazdasági eszközök között, ugyanakkor szükségessé teszik az általánostól eltérő becslési módszerek kidolgozását. Ezt követően ismerteti az eredeti példányok elszámolására vonatkozó egységes európai módszertani szabályozás tartalmát. Végül bemutatja a becslés hazai gyakorlatát.

1. Az eredeti példányok mint gazdasági javak

Az eredeti példányok a szellemi tulajdonú eszközök csoportjába tartozó gazdasági javak. A szellemi tulajdonú eszközök súlya a modern gazdaságokban jelentős, és várhatóan jelentőségük a jövőben dinamikusan nőni fog, így a statisztika is egyre nagyobb figyelmet kell, hogy szenteljen a témának. Számos olyan tulajdonsággal rendelkeznek, melyek megkülönböztetik őket a többi állóeszköztől, és ez indokolja, hogy statisztikai számbavételük során sajátos megfontolásokat érvényesítsünk.

Az eredeti példányok jellemzően egyedi eszközök, nem tipizálhatók, sokszor „házon belül”, a gazdálkodó egység saját kivitelezésében készülnek. A számbavételt ez annyiban nehezíti, hogy amennyiben meg szeretnénk határozni ezen eszközök értékét, nehezen támaszkodhatunk a piaci árra mint fő értékmérőre, hiszen ezen eszközök ritkán képezik tárgyát piaci cserének, és egyediségük folytán legtöbbször nem

¹ ESA (European System of Accounts): Nemzeti Számlák Európai Rendszere.

hagyatkozhatunk hasonló termékek árinformációira sem. Az eredeti példányokra mint a szellemi tulajdonú eszközökre általában jellemző, hogy könnyen sokszorosíthatók, és ezek a sokszorosított példányok önállóan is adásvételnek, cserének tárgyai lehetnek. Ez a tulajdonság két fontos következményt von maga után: először is, annak érdekében, hogy az eredeti példány tulajdonosa gazdasági érdekeit érvényesíteni tudja, és megtérüljön az eszköz előállítás költsége, a jog erejénél fogva biztosítani kell, hogy más azt engedély nélkül ne használhassa, ne sokszorosíthassa. Ezt nevezük copyright-jognak, és ez az a jog, ami az eredeti példányt gazdasági értékkel ruházza fel. A copyright-jog nélkül az eredeti példány szabad jószággá válna, és mint ilyent a nemzeti számlák sem tekintené gazdasági eszköznek. Fogalmazhatunk úgy is, hogy az eredeti példány gazdasági értelemben a rá vonatkozó hasznosítási jogok összességének felel meg, mely egy vagy több tulajdonos között oszlik meg, és mely jogosultságokkal szabadon rendelkeznek.

A könnyű reprodukálhatóság másik fontos következménye, hogy a házon belüli hasznosítás mellett, vagy azt helyettesítve a másolatok eladása, használatra történő átengedése gyakran jövedelmet termel a gazdasági tulajdonosnak. A másolatok elkészítése és használatba adása nem csökkenti az eredeti eszköz értékét, sőt, sok esetben ezek mennyisége határozza meg azt. Maga a reprodukálás joga egyik az előzőekben említett jogok közül, mely szintén tárgya lehet a piaci cserének. Ebben az esetben, amennyiben a gazdasági tulajdonos a sokszorosítás jogát részben vagy egészben átengedi, lemond az eszköz egy potenciális jövedelemtermelő képességéről, ami csökkenti a tulajdonában maradó eszköz értékét. Ezt a nemzeti számlákban az eszköz egy részének vagy akár egészének értékesítéseként kezeljük.

Az európai statisztikai rendszerben az ESA 1995 szerint is felhalmozásként kellett kimutatni az eredeti példányok előállítását, azonban az előzőekben említett egyedi tulajdonságok rendkívül megnehezítették a nemzetközileg összehasonlítható, megbízható becslések elkészítését. A legnagyobb problémát az eszköz értékének meghatározása jelentette, hiszen ahogy már szó volt róla, a piaci csere által nyújtott árinformáció csak ritkán áll rendelkezésre. Ugyanakkor az eszköz élettartama alatt különféle módon, akár párhuzamosan többféle formában hasznosítható (egy zeneművet kiadhatnak egyszerre CD-n és játszhatják koncerten), ez nehezíti a számbavételt, és növeli annak a kockázatát, hogy ugyanazt az eszközt többszörösen is elszámoljuk felhalmozásként.

Az ESA 2010 nagy hangsúlyt fektet a szellemi tulajdonú eszközök mérésére (hiszen az egyik legjelentősebb módszertani változás a kutatás-fejlesztési tevékenység eredményének felhalmozásként történő elszámolása). Az eredeti példányok elszámolását illetően nem változtatott a módszertani előírásokon, és az eszközt a következők szerint definiálja: „eredeti filmek, hangfelvételek, kéziratok, magnetofonszalagok, modellek stb., amelyekre színházi előadásokat, rádió- és televízió-műsorokat, zenei előadásokat, sporteseményeket, irodalmi és művészeti alkotásokat stb. rögzíte-

nek, vagy amelyek ilyen alkotásokat tartalmaznak. A saját felhasználásra előállított művek is ide tartoznak. Előfordul, például filmek esetében, hogy több eredeti példány van.” (ESA [2010] 7.1. melléklet.)

Érdeemes észrevenni, hogy az ESA itt fizikai eszközként említi az eredeti példányokat, de tartalmilag nem a fizikai hordozó, hanem az azon tárolt tartalom – sőt gazdasági értelemben még inkább az adott tartalom hasznosításának joga – képvisel értéket. Ezek együttes fennállása biztosítja, hogy az eszköz gazdasági hasznot hozzon a tulajdonosának.

Ha elfogadjuk azt az állítást, hogy az eredeti példányokat gazdasági szempontból megfeleltethetjük a rá vonatkozó hasznosítási jogok összességének, akkor belátható, hogy a jogszabályok, melyek ezeket a jogokat tartalommal ruházzák fel, közvetlen hatással lehetnek az eszköz értékére. A copyright-jogok tekintetében, bár a nemzetközi jog nem teljesen egységes ezek szabályozásában, a használt definíciók és fogalmak összhangja lehetővé teszi, hogy erre alapozva a statisztika képes legyen nemzetközileg összehasonlítható, egységes módszertan szerinti adatok előállítására.

A copyright-jog szempontjából lényegtelen, hogy a mű rendelkezik-e bármilyen művészeti értékkel, ez a védelemnek nem feltétele. Fontos azonban, hogy a copyright csak az eredeti művet védi. A műnek nem feltétlenül kell csak új, korábban nem ismert részekből állnia, tartalmazhat részeket más művekből, de ekkor a copyright-védelem csak az eredetien új részre vonatkozik (természetesen a beépülő részeket a saját copyrightjuk védi). A copyright-jogoknak több fajtáját különböztetjük meg, mely jogokat tulajdonosuk akár külön-külön is elidegenítheti, vagy tulajdonában tarthatja. Ilyen jogok a másolás, a módosítás, a terjesztés, valamint a nyilvános előadás és bemutatás joga.

Összefoglalva, tehát olyan eszközt vizsgálunk, amely fizikailag nem megfogható, értéke nehezen mérhető, előfordulási és hasznosítási formái igen változatosak lehetnek, és gazdasági hasznosságát változatos külső tényezők befolyásolhatják. Érthető hát a bizonytalanság, mely a statisztikai mérés gyakorlati megvalósítását övezte, és ami megteremtette az igényt az összehangolt módszertani előírások megfogalmazására.

2. Az egységes európai uniós módszertan

Kezdetben semmi nem garantálta az egyes tagállamok statisztikai hivatalai által alkalmazott becslési eljárások összhangját, emiatt az adatok összehasonlíthatósága is kérdésessé vált. Mivel a becsléseknek közvetlen hatása van a nemzeti számlák főbb aggregátumaira, többek közt a bruttó hazai termék értékére, így szükséges volt, hogy az Eurostat egységes elveket és részletes módszertani útmutatást dolgozzon ki a

számítások elkészítéséhez. Az erre a célra létrehozott munkacsoport 2003-ban két tanácskozást tartott, majd a munka eredményeképpen megfogalmazta ajánlásait (*Eurostat* [2003], a továbbiakban: Ajánlás). Ezt a dokumentumot néhány módosítás után – ún. írásbeli eljárással – a Bizottság is elfogadta, és ezzel kötelező érvényű módszertani útmutatássá vált az eredeti példányok felhalmozásként történő elszámolására. Az Ajánlás két fő témakörben fogalmazott meg iránymutatásokat. Megalkotta azt a kritériumrendszert, amelynek alapján eldönthető, hogy egy eszköz eredeti példányként számolható-e el az eszközök között vagy sem; valamint kidolgozta azokat az értékelési eljárásokat, melyekkel a különböző jellegű eredeti példányok értéke megbízhatóan megbecsülhető.

2.1. Mit tekinthetünk eredeti példánynak?

A jogszabály szerint azokat az eszközöket tekintjük eredeti példánynak, melyek eleget tesznek a következő négy kritériumnak: *1. Az eszköznek copyright-védelem alatt kell állnia.* Ebben a feltételben jelenik meg a már említett alapelv, miszerint az, hogy a tulajdonos másokat az eszköz használatából hatékonyan kizárhat, feltétele annak, hogy azt gazdasági eszköznek tekintsük, hiszen így vélelmezhető, hogy a tulajdonos az eszköz használatából, vagy annak ellenérték fejében történő átengedéséből hasznot realizál. *2. Az eszköz elsődleges művészeti céllal készült.* Az elsődleges cél azt jelenti, hogy a műalkotás végeredményként, önmagában vesz részt a termelésben. Ez a kritérium kizárja tehát azokat az eszközöket, melyek csupán egy későbbi alkotás köztes fázisai, részeredményei, ha azok önállóan, a végeredménytől elkülönülten nem válnak önálló gazdasági eszközzé. Ilyen köztes fázis lehet például egy tervrajz, de ide soroljuk a forgatókönyveket is, melyek csak a végső filmalkotásba épülnek be. Természetesen nem kizárt, hogy egy elsődleges művészeti céllal készült eredeti példányt más műben is felhasználjanak, például, hogy egy önállóan kiadott CD-n szereplő zene filmzeneként is szolgáljon, ettől az elsődleges művészeti cél megmarad. *3. Ahhoz, hogy felhalmozásként számolhassuk el, az eredeti példánynak meg kell felelnie azoknak a kritériumoknak, melyek minden más állóeszközre is érvényesek.* Az Ajánlás itt az ESA 2010 azon pontjára hivatkozik, mely kimondja, hogy „Az állóeszközökhöz olyan termelt eszközök tartoznak, amelyeket több mint egy éven át használnak a termelésben” (*ESA* [2010] 3.124 pont). Nem tartoznak tehát az eredeti példányok közé azok az alkotások, melyek a többi feltételt teljesítik ugyan, de élettartamuk egy évnél rövidebb (napilapok, hírműsorok, reklámok). *4. Az eredeti példány máshol nincs elszámolva a nemzeti számlákban.* A szellemi tulajdonú eszközök egyes fajtái között a határ gyakran elmosódhat, az eredeti példányok esetében ez a veszély főleg a szoftverek és az értéktárgyak esetében áll fenn. Ügyelni kell arra, hogy amennyiben egy esz-

köz már szoftverként vagy értéktárgyként szerepel az nemzeti számlák elszámolásaiban, akkor ne legyen elszámolva még egyszer.

Amennyiben egy eszköz megfelel a fogalom ESA szerinti meghatározásának, valamint a négy kritériumnak, akkor eredeti példánynak tekinthető. Az Ajánlás megvizsgálta az egyes szórakoztató, irodalmi és művészeti alkotások megjelenési formáit, és megjelölte, hogy közülük szokásosan melyeket tekinthetünk eredeti példánynak.

1. táblázat

A szórakoztató, irodalmi és művészeti alkotások besorolása

Eredeti példányként elszámolható	Könyvek Televízió-műsorok Rádióműsorok Filmek Zeneművek Képek és fotográfiák Térképek
Eredeti példányként nem elszámolható	Festmények, ékszerek, antikvitások Modellek Szlogenek és márkanévek Tervrajzok

2.2. Az eredeti példányok értékelése

Az Ajánlás másik érdeme, hogy irányt mutatott az eredeti példányok újraberzerzési értékének meghatározásához. A nemzeti számlákban az újraberzerzési ár felel meg annak az árnak, amennyiért az eszköz adott állapotában a piacon ténylegesen beszerezhető. Az iránymutatásra nemcsak azért volt szükség, mert az eredeti példányok a már említett sajátos tulajdonságokkal rendelkeznek, hanem azért is, mert az ESA meglehetősen általánosan fogalmaz a kérdésben: „szórakoztató, irodalmi vagy művészeti alkotások eredeti példányai esetében: eladás esetén az értékelés a vevő által kifizetett ár alapján történik, ha pedig nem eladásról van szó, akkor a következő becslési eljárások fogadhatók el:

- i.* a hasonló eredeti példányokért fizetett alapár;
- ii.* a termelési költségek összege, amelyet (piaci termelők esetében) a nettó működési eredménynek megfelelő haszonkulccsal meg kell növelni; vagy
- iii.* a várt jövőbeni bevételek diszkontált értéke” (ESA [2010] 3.136 c) pont).

Az Ajánlás az előzőekhez képest számos korlátozással élt. A vevő által kifizetett ár ugyan elméletileg alkalmazható lenne, de ezekre az eszközökre inkább jellemző, hogy azokat a tulajdonos magánál tartja, és a jogok hasznosításával szerez gazdasági hasznot. Abban a kivételes esetben, ha a statisztika mégis megfigyel ilyen piaci tranzakciót, az kiegészítő információként felhasználható a becslések pontosabbá tételére. Az eredeti példányok esetében, azok egyediségénél fogva a hasonló példányokért fizetett ár nehezen értelmezhető, nem ismert olyan vetítési alap vagy általános leíró ismérv, amelynek alapján az egyes alkotásokat egymással összehasonlíthatóvá, értéküket egymásba átszámíthatóvá lehetne tenni. Éppen ezért az Ajánlás ezt az értékelési módot általánosan kizárja.

Az előzők alapján kijelenthető, hogy a lehetséges legjobb becslési módszer a termelési költségek alapján történő megközelítés. Ebben az esetben fontos, hogy a termelési költségek minden tételét (folyó termelő felhasználás, munkabérek, termelési adók és támogatások egyenlege, értékcsökkenés/ állóeszköz-felhasználás) számításba vegyük. A piaci termelők eszközeinek értékelésekor a költségek összegét meg kell növelni az elvárt haszon becsült értékével is, így jutunk el az eszköz elméleti piaci vételárához.

A termelési költségek alapján történő értékeléskor a legnagyobb kihívás az, hogyan tudjuk a szokásosan rendelkezésre álló számviteli adatokból elkülöníteni az eredeti példányok előállítására fordított kiadásokat. Mivel jellemzően a költségadatok a gazdálkodó összes tevékenységére vonatkozóan összesítve, csak költségnemek szerint részletezve állnak rendelkezésre, az eredeti példányok előállításához kapcsolható költségelemek szétválasztása nehezen oldható meg.

Annak ellenére, hogy a termelési költségek alapján történő értékelés az eredeti példányok egy részénél megfelelő módszernek bizonyul, vannak olyan fajták, melyek esetében az előállítási költségek nem állnak arányban a létrejövő eszköz értékével. Jellemző példa a könyv, hiszen ezek megírása többnyire nem kíván nagy anyagi ráfordítást, míg az megírt könyv gazdasági értéke különösen magas is lehet. Ezekben az esetekben pontosabb becslést kapunk akkor, ha a jövőbeli bevételek diszkontált értéke alapján becsüljük meg az eredeti példány értékét.

Az Ajánlás a következő képlet szerint írja elő az eredeti példányok által termelt jövőbeli jövedelmek diszkontálását (*Eurostat* [2003]).

$$W_j = H_j(1 + r_j - i_j),$$

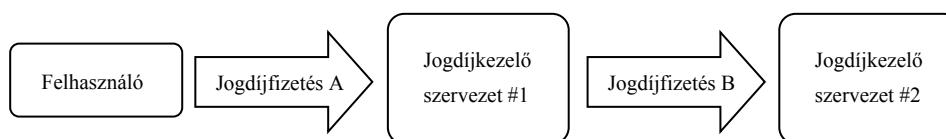
ahol W_j a tárgyévben megtermelt eredeti példányok jelenértéke, H_j a tárgyévben az adott nemzetgazdaságban kifizetett összes jogdíj, r_j a jogdíjak mértékének előző évhez viszonyított növekedése, i_j az átlagos kamatszint, j a tárgyév.

Az előbbi képlet a szakirodalomban megtalálható elméleti eszközértékelési modellekhez képest meglehetősen egyszerűen teremt kapcsolatot a hozamvárako-

zások és az eszköz újra-beszerzési értéke között, hiszen egy tényév aggregált-jövedelem-adatából következtet az adott évben keletkező új eszközök értékére. A modell egyszerűsége mögött feltehetően gyakorlati megfontolások is állnak, hiszen csak olyan becslési eljárást érdemes általános érvényűvé tenni, melyhez a bemeneti adatok is általánosan elérhetőek. A modellt a német statisztikai hivatal alkotta meg, miután hat különböző élettartam és kor/ár profil kombinációval tesztelte a rendelkezésére álló 1950-es évekig visszanyúló jövedelem és kamatláb idősorokat. Az előbbi formula közelítette meg a legjobban a hat profil-kombinációval számított becslés átlagát.

Egy szerzőnek, jogtulajdonosnak nem csak egy forrásból származhat jövedelme az eredeti példány kapcsán, számos felhasználás után járhat jogdíj vagy egyéb honorárium. A tipikus és jól követhető esetek számbavétele általában megoldott, de azok a felhasználások, amik elaprózódtak, esetlegesen vagy áttételesen jelentkeznek, hagyományos statisztikai eszközökkel nehezen tárhatók fel. Mivel ez a reálgazdasági gyakorlatban is problémát jelent, létrejöttek olyan közös jogdíjkezelő szervezetek, melyek a hatáskörükbe utalt jogosultságok alapján az ebből származó jövedelmet felosztják a jogosultak között. Ezen közös jogkezelő szervezetek fontos információforrást jelentenek az ilyen jellegű jövedelmek méréséhez. Ahhoz, hogy az eszköz értékét megbízhatóan meghatározzuk, mindenképpen figyelembe kell venni az általuk gyűjtött és felosztott bevételeket is. Jellemzően nem csak egy jogkezelő szervezet működik országonként, az egyes művészeti ágaknak lehet önálló jogdíjkezelő szervezete, illetve a jogkezelők nemzetközi szinten is együttműködnek, biztosítva, hogy a művek külföldi felhasználása után is érvényesíthető legyen a jogtulajdonosok érdeke. Ezen szervezetek egymás közötti elszámolásai halmozódást okozhatnak a becslésekben, így ezeket ki kell szűrni. A módszert az 1. ábra szemlélteti. A jogdíjkezelő szervezetek egymás közötti elszámolását, tehát a „Jogdíjfizetés B”-t ki kell szűrni az elszámolásokból, az nem része a felhalmozásnak.

1. ábra. A jogkezelő szervezetek közötti elszámolások

Forrás: A szerző kismértékű módosítása az Eurostat [2003] alapján.

Az Ajánlás az általános elvek lefektetése mellett részletesen foglalkozik a szórakoztató, művészeti alkotások egyes főbb fajtáival, további javaslatokat megfogalmazva ezek értékének meghatározására. Ezeket a különös szabályokat a hazai módszertan részletes bemutatásával együtt ismertetem.

3. Az eredeti példányok elszámolásának hazai gyakorlata

A KSH² 2009-től készít becsléseket az eredeti példányok felhalmozására, 2010-től a hivatalos publikáció is tartalmazza a felhalmozás adatait 1995-ig visszamenőleg. Az akkori számítások még erősen korlátozott információbázison alapultak, a módszertani fejlesztésekkel és az új adatforrások felkutatásával kapcsolatos munka azóta is folyamatos. A nemzetközi módszertanok fejlődésének nyomon követése, valamint az Eurostat szakértőivel történő szakmai egyeztetések eredményeképpen számos helyen sikerült pontosítani a becsléseket és fejleszteni a hazai gyakorlatot. A továbbfejlesztett módszertanon és kibővült információbázison alapuló idősor az ESA 2010 előírásai szerint számított nemzeti számlák részeként jelent meg 2014-ben. A jelenlegi becslések a könyvek, a televízió- és rádióműsorok, a filmek, valamint a zenei művek eredeti példányainak felhalmozási adatait tartalmazzák.

Könyvek

Minden olyan könyv, amely teljesíti az eredeti példányok kritériumait, része a becslésnek, függetlenül műfajától vagy megjelenési formájától. A papír alapú könyvek mellett ide soroljuk tehát a jellemzően digitális formában megjelenő hangos könyveket, illetve az egyre népszerűbb e-könyveket is. Sem a könyv műfaja, sem annak irodalmi vagy művészeti értéke nem feltétele a számbavételnek. A szépirodalmi és gyerekkönyvek mellett az eredeti példányok körébe tartozik tehát minden más műfaj, ami teljesíti az Ajánlás kritériumait, legyen az akár lexikon, tankönyv, szótár vagy szakkönyv. Fontos feltétel azonban az, hogy a műnek hosszú, egy éven túli életciklusa legyen, tartósan kell szolgálnia a jogtulajdonos gazdasági érdekeit. A rövid életciklussal rendelkező írott művek – mint például az egyes napi- vagy hetilapok, magazinok – nem állóeszközök, így nem képezik az eredeti példányok részét sem. Ugyanezen okból nem részei a becslésnek az egyes szórólapok, reklámkiadványok, brosúrák sem. A könyvek esetében könnyen belátható, hogy a termelési költségek alapján történő becslés nem ad megbízható közelítést az állóeszköz értékére, hiszen a kézirat megírása nem szükségszerűen kíván nagyobb anyagi ráfordítást, és a kész műből származó bevétel mértéke nincs arányban ezzel a ráfordítással, ezért az eszköz értékét a jövőbeli bevételek diszkontált jelenértéke alapján határozzuk meg.

A jövőbeli bevételek közül az eladott könyvek után a legjelentősebb tétel a szerzőnek járó jogdíj (royalty), de keletkezhet a szerzőnek bevétele a mű közös jogkezelés alá eső hasznosításából is, ezeket a közös jogkezelő szervezetek szedik be és osztják fel a jogosultak között. A könyv kereskedelmi forgalomban történő árusításán kívül más formában is hasznosítható, készülhet például belőle filmadaptáció.

² KSH: Központi Statisztikai Hivatal.

Amennyiben ezekről információ áll rendelkezésre, a becslés során figyelembe kell venni az ebből származó bevételeket is.

Léteznek olyan kapcsolódó területek, melyeket a módszertan jelenlegi formájában nem kezel, így elszámolásuk módja továbbra sem egyértelmű. A hazai viszonyok között ezek közül a legjelentősebb a műfordítások témaköre. Egy külföldi könyv lefordítása sokszor igen komoly szellemi és akár művészi teljesítményt igényel, a fordító szert tehet akár egész magas bevételre is a munkája ellenértékéért. Mivel a műfordítást is védi a szerzői jog, elszámolhatnánk akár eredeti példányként is, kérdéses azonban, hogy az elsődleges művészeti cél kritériuma teljesül-e ebben az esetben, hiszen maga a műfordítás is egy származékos mű, bár a munka eredménye itt is „végeredmény” (tehát nem egy köztes fázis).

A magyar módszertan az éves könyvforgalmi adatokat (lásd a 2. táblázatot) tekinti fő adatforrásnak, mely adatokat az MKKE³ gyűjti és teszi közzé. A forgalmi adatok árbevétel és példányszám szerint is rendelkezésre állnak, műfajonként elkülönítve. Mivel a szerző nemzetisége szerinti nem készül bontás, azt a számítások során egyéb adatforrások felhasználásával kell becsülni. A forgalmi adatok 2007-től tartalmazzák a hangos könyvek, 2011-től pedig az e-könyvek forgalmi adatait is.

2. táblázat

*Az egyes években eladott könyvek forgalmi adatai műfaj és megjelenési forma szerint
(milliárd forint)*

Év	Műfaj					Papíralapú összesen	Nem papíralapú, digitális tartalom	Mindösszesen
	Szépirodalom	Gyermek, ifjúsági	Tankönyv, nyelvkönyv	Ismeret- terjesztő	Szakkönyv, lexikon, szótár			
2002	10,27	4,84	13,42	13,95	8,44	50,92	2,69	53,60
2003	9,81	5,20	14,40	14,92	11,73	56,06	0,81	56,87
2004	9,46	4,65	15,35	14,68	10,40	54,54	3,65	58,19
2005	11,18	6,62	16,33	15,00	9,44	58,56	4,18	62,74
2006	10,87	7,74	17,31	15,89	9,13	60,94	4,59	65,53
2007	12,92	6,58	16,63	17,38	8,54	62,04	4,87	66,92
2008	12,03	8,59	17,26	16,33	7,17	61,39	6,23	67,61
2009	12,89	9,16	16,96	14,89	6,29	60,20	3,98	64,17
2010	12,67	7,63	16,61	14,78	5,33	57,02	4,55	61,57
2011	12,53	9,96	16,79	14,50	5,34	59,12	0,41	59,53
2012	11,79	9,63	16,00	14,79	5,28	57,49	0,54	58,03
2013	13,76	10,38	15,65	13,30	5,67	58,76	0,86	59,62

Forrás: Az MKKE éves piaci jelentései.

³ MKKE: Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete.

Mivel az adatok együttesen tartalmazzák a magyar és a külföldi szerzők műveinek forgalmát, azokból a külföldi művekre eső részt el kell különíteni. Ezek a bevételek ugyanis a szerző rezidens országában képezik az eredeti példányok felhalmozásának alapját. Az adatok felbontásához a KSH szakstatisztikai adatgyűjtésének (OSAP⁴ 1653. sz. adatgyűjtés – Jelentés a könyvkiadás adatairól) eredményeit használjuk fel. Ennek alapján rendelkezésre állnak az egyes években kiadott könyvek darabszáma, a szerző nemzetisége és a mű műfaja, melyből a tárgyévben kiadott magyar szerző által írt művek aránya már egyszerű arányosítással meghatározható.

3. táblázat

*Magyar szerzők műveinek aránya az összes kiadott művön belül
(százalék)*

Év	Műfaj					Papíralapú összesen
	Szépirodalom	Gyermek, ifjúsági	Tankönyv, nyelvkönyv	Ismeret- terjesztő	Szakkönyv, lexikon, szótár	
2002	23,9	42,9	99,4	54,3	74,5	68,7
2003	23,6	42,9	98,9	56,9	66,7	61,9
2004	23,2	49,8	99,1	55,8	73,7	62,5
2005	25,3	43,6	98,6	59,4	69,0	66,7
2006	28,1	39,5	96,9	55,4	67,0	62,9
2007	32,9	35,5	98,7	55,5	60,6	60,6
2008	31,6	30,7	98,9	51,0	61,6	62,3
2009	31,2	39,5	97,1	68,8	68,7	69,3
2010	30,2	42,9	96,7	53,5	69,7	64,4
2011	36,7	45,3	98,7	61,9	70,0	68,0
2012	28,8	48,8	98,1	62,0	71,8	65,0
2013	30,9	50,0	99,2	67,3	66,9	67,1

Forrás: Saját számítás a KSH STADAT-táblák alapján. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zkz004.html

A módszer előnye, hogy az arányosítást műfajonként külön végzi el, így tekintettel van az egyes műfajok sajátosságaira. A 3. táblázat adataiból látható, hogy ez az arány műfajonként igen különböző mértékű is lehet, míg a tankönyvek esetében a magyar szerzők döntő többségben vannak, a szépirodalmi művek esetében csak a művek kisebb része hazai. A műfajok szerinti rétegezés hozzájárul a becslés pontosságához, és jelentősen csökkenti a becslések torzítását.

⁴ OSAP: Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program.

4. táblázat

Magyar szerzők műveinek becsült forgalmi adatai megjelenési forma és műfaj szerint
(milliárd forint)

Év	Műfaj					Papíralapú összesen	Nem papíralapú, digitális tartalom	Mindösszesen
	Szépirodalom	Gyermek, ifjúsági	Tankönyv, nyelvkönyv	Ismeret- terjesztő	Szakkönyv, lexikon, szótár			
2002	2,45	2,08	13,34	7,57	6,29	31,73	1,85	33,58
2003	2,32	2,23	14,23	8,49	7,82	35,09	0,50	35,59
2004	2,19	2,32	15,21	8,19	7,66	35,57	2,28	37,85
2005	2,83	2,89	16,10	8,92	6,51	37,25	2,78	40,03
2006	3,05	3,06	16,78	8,80	6,12	37,81	2,89	40,69
2007	4,25	2,33	16,42	9,65	5,17	37,82	2,95	40,77
2008	3,80	2,63	17,07	8,34	4,42	36,25	3,88	40,14
2009	4,03	3,62	16,47	10,24	4,32	38,69	2,76	41,44
2010	3,83	3,27	16,07	7,91	3,72	34,80	2,93	37,72
2011	4,59	4,51	16,56	8,97	3,74	38,37	0,28	38,65
2012	3,40	4,70	15,70	9,17	3,79	36,76	0,35	37,11
2013	4,26	5,18	15,51	8,96	3,79	37,70	0,58	38,28

Forrás: Itt és az 5–12. táblázatoknál saját összeállítás.

5. táblázat

A magyar szerzőknek járó royalty megjelenési forma és műfaj szerint
(milliárd forint)

Év	Műfaj					Papíralapú összesen	Nem papíralapú, digitális tartalom	Mindösszesen
	Szépirodalom	Gyermek, ifjúsági	Tankönyv, nyelvkönyv	Ismeret- terjesztő	Szakkönyv, lexikon, szótár			
2002	0,29	0,25	1,60	0,91	0,75	3,81	0,22	4,03
2003	0,28	0,27	1,71	1,02	0,94	4,21	0,06	4,27
2004	0,26	0,28	1,83	0,98	0,92	4,27	0,27	4,54
2005	0,34	0,35	1,93	1,07	0,78	4,47	0,33	4,80
2006	0,37	0,37	2,01	1,06	0,73	4,54	0,35	4,88
2007	0,51	0,28	1,97	1,16	0,62	4,54	0,35	4,89
2008	0,46	0,32	2,05	1,00	0,53	4,35	0,47	4,82
2009	0,48	0,43	1,98	1,23	0,52	4,64	0,33	4,97
2010	0,46	0,39	1,93	0,95	0,45	4,18	0,35	4,53
2011	0,55	0,54	1,99	1,08	0,45	4,60	0,03	4,64
2012	0,41	0,56	1,88	1,10	0,45	4,41	0,04	4,45
2013	0,51	0,62	1,86	1,07	0,46	4,52	0,07	4,59

A forgalmi adatokra vetítve az arányokat, megkapjuk a magyar szerzők műveire jutó tárgyévi forgalmi adatokat műfaj szerinti bontásban, mely a szerzők bevételeinek (royalty) alapja. Ennek mértéke a témában jártas szakértők és a rendelkezésre álló piaci információk szerint 10–15 százalék között mozog, függően a szerző ismertségétől és keresettségétől. Becsült átlagos mértéke 12 százalék, ezt az arányt használjuk a becslésekben is.

A jövőbeli jövedelmek diszkontálására a képletet alkalmazzuk, mely a tárgyévi bevétel és egy korrekciós tényező szorzataként közelíti az eredeti példány felhalmozási értékét. A számítások során átlagos kamatszintként a jegybanki alapkamat napokkal súlyozott éves átlagos értékét használom, míg a növekedési ráta a tárgyévi jogdíjbevétel az előző évihez viszonyítva (H_j/H_{j-1}).

6. táblázat

A könyvek eredeti példányainak értéke

Év	Jogdíjbevétel összesen (milliárd forint)	Növekedési ráta (százalék)	Átlagos kamatszint (százalék)	Korrekciós tényező (százalék)	Felhalmozási érték (milliárd forint)
	H_j	r_j	i_j	$r_j - i_j$	$H_j(1 + r_j - i_j)$
2002	4,03	15,4	9,1	6,3	4,28
2003	4,27	6,0	8,5	-2,5	4,17
2004	4,54	6,4	11,4	-5,1	4,31
2005	4,80	5,8	7,2	-1,5	4,73
2006	4,88	1,6	6,7	-5,0	4,64
2007	4,89	0,2	7,8	-7,6	4,52
2008	4,82	-1,6	8,7	-10,2	4,32
2009	4,97	3,3	8,7	-5,4	4,71
2010	4,53	-9,0	5,5	-14,5	3,87
2011	4,64	5,9	6,0	-0,1	4,63
2012	4,45	-3,6	6,8	-10,3	3,99
2013	4,59	3,1	4,4	-1,3	4,53

Bár a könyvek esetében a rendelkezésre álló adatok köre széles és a módszertani előírások a hazai gyakorlatba megfelelően átültethetők, természetesen itt is van lehetőség a további módszertani fejlesztésekre. Legfőképpen a magyar szerzők külföldön eladott könyvei után befolyt jogdíjbevételekre érdemes koncentrálni, hiszen ahogy elkülönítettük az itthon eladott külföldi könyveket, úgy bele kell foglalni a becslésbe ennek ellenpárját is. Mivel a külföldön is sikeres, ott figyelemre méltó könyvforgal-

mat elérő szerzők köre viszonylag szűk, a szükséges adat csak ezek egyedi felkutatásával és azonosításával lesz megszerezhető. Szerepeltetni kell továbbá a közös jogkezelés útján beszedett bevételeket is, hiszen – bár ezek súlya a könyvek esetében nem annyira jelentős, mint a zeneműveknél – a bevételek teljes körű elszámolása csak ezzel együtt érhető el. A közös jogkezelés alá eső bevételek feltérképezése érdekében KSH a közös jogkezelő szervezetek között központi szerepet játszó Artisjus-szal már felvette a kapcsolatot, várhatóan ezen együttműködés, valamint további közös jogkezelő szervezetek megkeresése eredményeképpen a szükséges adatok rendelkezésre fognak állni a közeljövőben.

Televízió-műsorok

A televízió-műsorok esetében is azt szükséges először megvizsgálni, hogy az egyes műsортípusok mennyiben felelnek meg az eredeti példányok kritériumainak. Az a két feltétel, melyek szerint a műnek copyright-védelem alatt kell állnia, illetve elsődleges művészeti célt kell szolgálnia, automatikusan teljesül minden esetben. A szerzői jog ezeket a műveket kivétel nélkül védi, és azzal, hogy a műveket műsorra tűzik, már olyan végső produktummá válik, amely az utóbbi feltételt is teljesíti.

Nem ennyire egyértelmű a harmadik feltételnek való megfelelés, mely szerint a műnek egy évnél tovább kell tökeszolgáltatást nyújtani a tulajdonosának. Jellemzően olyan esetben beszélhetünk hosszú élettartamról, amikor a műsört várhatóan többször, ismételten műsorra tűzik, illetve eladás, licencelés útján hasznosítják akár évekkel az első bemutatás után. Mivel egyes műsортípusok ezt a feltételt nem teljesítik, ezeket ki kell vonni a becslés köréből. Ilyenek lehetnek a hírműsorok, információs műsorok, hiszen ezek esetében a hangsúly a frissességen, aktualitáson van. Ide sorolhatjuk még a sportműsorokat is, melyek ismétlése akár évekkel később is előfordulhat, de az ilyen, jelentősebb érdeklődésre számot tartó sport-ismétlések aránya rendkívül alacsony. Éppen ezért a sportműsorok is kívül esnek az eredeti példányok körén, hiszen élettartamukat rövidnek tekintjük.

Az egyes műsортípusok besorolását a 7. táblázat mutatja.

A műsoridő egyre jelentősebb részét teszik ki a reklámok, reklámblokkok, reklámblokkokról, illetve a kisebb tévéadók esetén a műsoridő akár közel teljes egészét is kitevő képűságookról. Ezek sem részei az állóeszközként elszámolt műsorok csoportjának, hiszen élettartamuk jellemzően rövid, így nem tekinthetők állóeszköznek, annak ellenére sem, hogy jelentős jövedelmet termelhetnek.

Speciális helyzetben van a fikciós, drámai és irodalmi műsorszámok csoportjába tartozó „filmek” kategória, mert ezeket nem itt, hanem külön, a filmszínházakban vetített filmekkel együtt, önálló, eredeti példányként számoljuk el.

7. táblázat

Televízióműsor-típusok besorolása

Állóeszközként	Nem állóeszközként
elszámolt műsортípus	
Fikciós, drámai és irodalmi műsorszámok Szórakoztató műsorok Zenei programok Művészeti, tudományos és kulturális műsorok Oktatással kapcsolatos programok Vallási műsorszámok	Hírműsorok Politikai, gazdasági és információs műsorok Sportműsorok

A televízió-műsorok értékét azok előállítási költsége alapján becsüljük, úgy, hogy a piaci termelők esetében a költségeket megnöveljük a felhalmozásra jutó átlagos haszonkulccsal. A magyar nemzeti számlák becslésének elsődleges adatforrása az OSAP 1174. sz. „Jelentés a televízióműsor-szolgáltatásról” adatgyűjtés, mely részletes adatokat szolgáltat az egyes műsorszolgáltatók műsorstruktúrájáról és gazdálkodásának adatairól. Az adatgyűjtés eredményeképpen rendelkezésre áll egy megfelelően részletezett, számos ismérvet tartalmazó adatállomány a becslések készítéséhez. Lehetőséget ad az adatok megfelelő tisztítására és rétegezésére, emellett a költségadatok között elkülönítetten rendelkezésre állnak az egyes csatornák műsorgyártási és műsorvásárlási költségei is. Mivel azonban ez az adatgyűjtés a nemzeti számlák igényeinél szélesebb kört fed le, az adatokat meghatározott szempontok szerint szűrni kell.

Az adatok között két fontos változó érdemel külön említést, a „vételi körzet” és a „közszolgálati” változó, mert ezek mentén az adatszolgáltatók halmaza további homogén csoportokra bontható. Ez a csoportosítás becslések minőségét nagymértékben javítja, és a hiányzó adatok pótlásánál a homogén csoportokon belül elvégzett imputálás sokkal megbízhatóbb eredményt ad. Az egyes csoportok (klaszterek) megoszlása a következő. (Lásd a 8. táblázatot.)

Mivel a becslésünk alapját a műsorgyártási és műsorvásárlási költségek jelentik, ki kell szűrni azokat az adatszolgáltatókat, melyek kizárólag képűjságot sugároznak. Jellemzően helyi és regionális műsorszolgáltatók között találunk ilyen csatornákat, és mivel a reklámok nem számolhatóak el eredeti példányként, így ezeknek az adatszolgáltatóknak az adatait el kell távolítani. Ki kell szűrni azokat az adatszolgáltatókat is, melyek nemleges választ adtak, illetve azokat is, melyek szolgáltatottak ugyan némi adatot, de adatszolgáltatásuk erősen hiányos, statisztikailag nem értelmezhető. Amennyiben ezek az adatok egyéb úton sem pótolhatók, kikerülnek a becslésből. Amennyiben viszont elég adat áll rendelkezésre a hiányzó adatok pótlásához, akkor annak érdekében, hogy a rendelkezésre álló értékes in-

formáció ne vesszen el, a hiányzó adatokat a megfelelő adatszolgáltatói csoport részátlagával helyettesítjük.

8. táblázat

*Az adatszolgáltatók száma és megoszlása
a közszolgálati státus és a vételi körzet szerint 2013-ban*

Vételi körzet	Közszolgálati státus	Adatszolgáltatók	
		száma (darab)	aránya (százalék)
Országos	kereskedelmi	15	8,9
	közszolgálati	3	1,8
Regionális	kereskedelmi	6	3,5
	közszolgálati	3	1,8
Helyi	kereskedelmi	94	55,6
	közszolgálati	48	28,4
<i>Összesen</i>		<i>169</i>	<i>100,0</i>

Amennyiben az adathiányok kezelését követően rendelkezésre áll a tisztított, rendezett adathalmaz, következő lépésként el kell különítenünk a műsorgyártási- és vásárlási költségek közül az eredeti példányként elszámolható műsorszámokra eső részt. Ebben az egyes műsorszámok sugárzási műsorideje lesz a segítségünkre. (Lásd 9. táblázatot.) A műsorokat két csoportra bontjuk (felhalmozásként elszámolható, illetve felhalmozásként el nem számolható műsorszámok), majd a sugárzott műsoridőket klaszterenként összesítjük. A két csoport sugárzási idejének arányát a gyártási és vásárlási költségekre vetítve közelítő becslést kapunk az eredeti példányként elszámolható műsorok előállítási költségére. A piaci termelők esetében ezt a költséget meg kell növelni a rájuk eső haszonkulccsal (margin) annak érdekében, hogy a piaci értéket közelítő becsléshez jussunk.

A 2002–2013-as időszakban a televízió-műsorok eredeti példányainak felhalmozási értékét a 10. táblázat mutatja.

9. táblázat

Műsoridők alakulása klaszterenként és műsortípusonként 2013-ban
(ezer perc)

Műsortípus	Országos		Regionális		Helyi		Összesen
	kereskedelmi	közszolgálati	kereskedelmi	közszolgálati	kereskedelmi	közszolgálati	
Nem zenés fikció, dráma, irodalom (mozifilmek nélkül)	1 049	573	109	1	253	158	2 144
Nem zenés szórakoztatás	101	201	186	183	118	562	1 351
Zene	44	99	48	30	282	390	894
Művészet, tudomány, kultúra	1 322	282	386	741	1 222	842	4 796
Oktatás	18	1	22	4	107	49	201
Vallás	19	44	59	259	223	171	775
<i>Felhalmozásként elszámolható összesen</i>	<i>2 552</i>	<i>1 201</i>	<i>811</i>	<i>1 218</i>	<i>2 206</i>	<i>2 173</i>	<i>10 161</i>
Ennek aránya (százalék)	35,1	59,6	64,1	89,7	22,4	30,5	35,2
Sport	1 473	72	43	26	662	340	2 617
Hírek, aktuális politika, gazdaság	845	199	130	17	2 520	1 411	5 122
Információ	261	257	181	2	2 317	618	3 635
Egyéb	1 663	137	88	93	2 067	2 554	6 603
Mozifilm	470	148	12	1	73	18	722
<i>Felhalmozásként el nem számolható összesen</i>	<i>4 711</i>	<i>814</i>	<i>455</i>	<i>139</i>	<i>7 639</i>	<i>4 940</i>	<i>18 698</i>
Ennek aránya (százalék)	64,9	40,4	35,9	10,3	77,6	69,5	64,8
<i>Mindösszesen</i>	<i>7 264</i>	<i>2 014</i>	<i>1 266</i>	<i>1 358</i>	<i>9 844</i>	<i>7 113</i>	<i>28 859</i>

10. táblázat

A televízió-műsorok eredeti példányainak értéke
(milliárd forint)

Év	Érték	Év	Érték
2002	21,70	2008	25,04
2003	17,25	2009	26,71
2004	15,41	2010	26,01
2005	15,46	2011	22,49
2006	18,59	2012	18,36
2007	24,98	2013	28,69

Rádióműsorok

A rádióműsorok esetében a becslés elvei lényegében megegyeznek azzal, melyeket a televízió-műsoroknál alkalmaztunk. Az értékelés itt is a termelési költségekből kiindulva történik, és ebben az esetben is a teljes gyártási és vásárlási költségösszeget bontjuk fel a rendelkezésre álló műsoridő-adatok alapján eredeti példányként elszámolható és el nem számolható részre. Az eredeti példányként elszámolható műsортípusok kiválasztása is hasonló módon történik. Azonban van egy fontos különbség a két médium között. Míg a televízió-műsorok esetében a zenei műsorok is az eredeti példányok részét képezték, a rádiók esetében ezeket nem tekintjük a felhalmozás részének, mert nem teljesítik a tartós, éven túli használat kritériumát.

A rádióműsorok esetében ugyanis jóval kisebb hányadban szerepel önálló, többször ismételt, szerkesztett és keretbe foglalt egységként a zenei műsor, sokkal inkább csak zenei betétek vannak bizonyos egyéb műsorszámok között. Ezek a zenei betétek egy központi zenei repertoárból kerülnek egy szerkesztő vagy valamilyen algoritmus által kiválasztásra, valamilyen kombinációban, megadott peremfeltételek (népszerűség, napszak, szerződések) alapján, de az összetétel mindig változik, így konkrét ismétlésre jellemzően nem kerül sor. Maguk a zeneszámok nem a rádió tulajdonát képezik, ezekre csak használati joga van, magukat a zeneszámokat nem itt, hanem a zeneművek között számoljuk el.

Amennyiben önálló programpontként, zenei műsorszámként sugároz zenét a rádióállomás (toplisták, kívánságműsorok, zenei kvízek, koncert-, operaközvetítések), abban az esetben sem tekinthetjük az ilyen műsorokat eredeti példánynak. A toplisták, kívánságműsorok, kvízek aktualitása csupán pillanatnyi, ismétlésük, tartós felhasználásuk nem valószínűsíthető, így nem is tekinthetők állóeszköznek. A koncert-, illetve az operaközvetítések esetében már számolni kell azzal, hogy ezeket többször, akár több éven át műsorra tűzik, azonban itt maga a rádióműsor csak közvetítő médi-

um, a produktum maga a zene, melyet szintén a zeneművek között számolunk el. Maga a koncert- és operaközvetítés pedig önmagában nem teljesíti az elsődleges művészeti érték kritériumát, hiszen önmagában a koncert, zenei tartalom nélkül, nem hasznosítható, így nem is tekinthetjük állóeszköznek.

Az elsődleges adatforrás ebben az esetben az OSAP 1175. számú „Jelentés a rádióműsor-szolgáltatásról” adatgyűjtés, mely tartalmában és struktúrában megegyezik a televízió-műsorok adatgyűjtésével, azonban az adatszolgáltatók száma lényegesen kevesebb, és a rendelkezésre álló adatok minősége is eltér a televízió-műsorokénál megismertektől. A beérkezett adatszolgáltatások egy része hiányos, műsorvásárlási, illetve -gyártási költséget nem tartalmaz. A hiányosan adatot szolgáltatók aránya viszonylag magas (25-35%) az egyes években, de a miattuk kieső gyártási és vásárlási költségek aránya igen alacsony.

11. táblázat

Rádióműsorok adatszolgáltatásainak összesítése

Év	Adat-szolgáltatók	Bevé-telt/költséget szolgáltatók	Gyártási és/vagy vásárlási költséget szolgáltatók	Egyiket sem szolgáltatók	Hiányos adatszolgáltatók aránya	Hiányos adatszolgáltatók költségaránya
	száma (darab)				(százalék)	
2010	87	83	60	27	31,0	1,7
2011	65	63	46	19	29,2	1,2
2012	52	49	35	17	32,7	0,8
2013	45	44	31	14	31,1	2,5

Mivel a hiányos adatszolgáltatók költségaránya igen alacsony, a felhalmozás szintjét nem befolyásolja szignifikánsan, de adatszolgáltatásuk a műsorstruktúra vizsgálatához értékes információt tartalmaz, így adatsoraikat nem szűrjük ki az adatbázisból.

A rendelkezésre álló műsoridő-adatok alapján meghatározzuk azokat az arányokat, melyek alapján a gyártási és vásárlási költségek felbonthatók eredeti példányként elszámolható és el nem számolható részre, majd ezt a piaci termelők esetében egy átlagos nyereségrátával kombinálva kapjuk meg a tárgyévi rádióműsorok eredeti példányainak értékét.

12. táblázat

A rádióműsorok eredeti példányainak értéke
(milliárd forint)

Év	Rádióműsorok eredeti példányai	Év	Rádióműsorok eredeti példányai
2002	0,56	2008	0,78
2003	0,64	2009	0,76
2004	0,54	2010	0,56
2005	0,71	2011	0,52
2006	0,75	2012	0,57
2007	0,82	2013	0,91

Filmek

A filmek között számolunk el minden filmalkotást, függetlenül annak vetítési formájától, vagy hosszától. Nem csak a filmszínházakban vetített filmek tartoznak ide, hanem a DVD-n kiadott, televízióban vetített, illetve akár az „on demand” (ké-résre) sugárással terjesztett alkotások is. Mint ahogy az eredeti példányok többi típusánál, itt sem vizsgáljuk a műalkotás tartalmát, művészeti értékét.

A filmalkotások egyes külön kiadott verziói, rendezői vagy felújított változatai, 2D, illetve 3D kiadások, külön szinkronizált változatok nem számítanak külön entitásnak, ezek gyártási költségei az eredeti film értékében jelennek meg. Jellemzően nem tekintjük önálló eredeti példánynak az elkészítés során létrejövő köztes termékeket (vágóképek, jelenetek, munkafázisok eredményei) sem, hiszen ezek önálló copyright-joggal nem rendelkeznek.

Sajátos helyzetben vannak a forgatókönyvek, hiszen esetükben gyakoribb az átjá-rás a könyvek és a filmek forgatókönyvei között, gyakran előfordul, hogy egy könyvből készül filmadaptáció, de az is elképzelhető, hogy egy film népszerűsége lehetővé teszi, hogy annak története könyvkiadásban is megjelenjék. Ebben az eset-ben a könyv önálló eredeti példány, de azt nem itt, hanem a könyvek között számol-juk el felhalmozásként.

A filmek felhalmozásának becslése első megközelítésben nem tűnik különösen nehéz feladatnak, hiszen a médiában rendre téma egy-egy kiemelt kasszasiker forint-ban vagy dollárban meghatározott költségvetése. Azt gondolhatnánk, rendelkezésre áll a megfelelő minőségű és mennyiségű információ, mely szükséges az eszközök értékeléséhez. Természetesen a gyakorlatban a helyzet ennél sokkal összetettebb, hiszen a filmek fogalma elég tág, és maguk a filmek is igen vegyes utat járhatnak be élettartamuk alatt. Nemcsak az egész estés mozifilmekről kell információval rendelkez-nünk, hanem a független és dokumentumfilmekről, a televízióban sugárzott film-

alkotásokról, a csak DVD-n megjelent filmalkotásokról is, melyekről lényegesen kevesebb információval rendelkezünk, és az elérhető információ is rendkívül széttagoltan lelhető fel.

Több ország választotta azt a megoldást, hogy meghatároz egy átlagos költséget, mely minden filmre, vagy a filmek egy csoportjára alkalmazható, majd a filmek vagy a megfelelő filmkategória mennyiségével ezt felszorozva adnak becslést a filmalkotások értékére. A megoldás számos kérdést felvet, hiszen meglehetősen nehéz – éppen az eredeti példányokra jellemző egyediség miatt - bármilyen átlagos költséget becsülni a szükséges megbízhatósággal, de talán még ennél is nagyobb kockázatot hordoz magában az a tény, hogy a filmek sokszor több fázison mennek keresztül élettartamuk alatt. Először bemutatják filmszínházban, majd kiadhatják DVD-n, végül televíziós sugárzásra kerül. Természetesen nem feltétlenül kezd karrierjét minden film a moziban, és nem feltétlenül jelenik meg minden televízióban sugárzott film előtte DVD-n is. Éppen ezért minden filmet csak életútja első állomásánál szabad figyelembe venni, a további állomásokon ki kell szűrni az ott először megjelentek közül, különben súlyos halmazódást okoznának a becslésekben. Ehhez viszont elemi szintű információval kell rendelkezünk minden elkészült filmről, amely a hazai termelésből származik, vagy a hazai piacon megjelenik, majd ezeket a filmeket egész életútjuk során végig kell kísérnünk, hiszen az egyes életszakaszok között gyakran több év is eltelik. Amit ma moziban vetítenek, az csak egy-két év múlva jelenik meg DVD-n (és ekkor kell majd kiszűrünk).

A filmek esetében az Ajánlás a termelési költség-alapú megközelítést írja elő. A hazai módszertan az első években a fenti gyakorlati nehézségek miatt a várható jövedelmek jelenértéke alapján történő becslést alkalmazta, a tavalyi évtől azonban áttért az Ajánlás által javasolt megoldásra, az új eljárást alkalmazva a teljes időszorra. Mivel a hazai filmek tulajdonosi és finanszírozási helyzete rendkívül szerteágazó, szükséges volt egy külső szakmai szervezet segítségét igénybe venni. A Magyarországon készülő, vagy itt bemutatott filmekről a Nemzeti Filmiroda rendelkezik a legrészletesebb megbízható adatállománnyal, ezért a becslés az általuk átadott adatok alapján készül.

Az átvett adatállomány tartalmazza az adott évben elkészült filmek darabszámát és gyártási költségét, magyar részvételi arány szerint csoportosítva (magyar vagy koprodukciós alkotás, illetve bérmunka). Természetesen ebben az esetben is csak a magyar finanszírozású, tehát feltehetően magyar tulajdonban levő filmek részei a felhalmozásnak, de magyar részvételük arányában ide tartoznak a koprodukciós alkotások is. Jelenleg nem rendelkezünk információval arról, hogy az egyes koprodukciós alkotások esetén mekkora a magyar finanszírozás részaránya, így közelítésként 50 százalékos részaránnyal vesszük ezeket figyelembe a becslés során.

Az Ajánlás értelmében, piaci termelők felhalmozása esetén a termelési költségeket meg kell növelni az elvárt haszon mértékével is, erről az elvárt, és várhatóan

érvényesíthető haszonnál azonban nem áll rendelkezésre megfelelő információ. Számos film veszteséges, vagy éppen hogy kitermeli az előállítási költségeket. Természetesen emellett készülnek nyereséges alkotások is, ezek aránya, a nyereség illetve a veszteség mértéke viszont jelenleg nem ismert. Éppen ezért a magyar gyakorlat jelenleg a termelési költségek szintjét nem emeli meg az elvárt haszonnal a filmek esetén.

A filmek eredeti példányainak értéke a következőképpen alakul.

13. táblázat

A filmek eredeti példányainak értéke
(milliárd forint)

Év	Érték	Év	Érték
2002	29,57	2008	30,28
2003	22,75	2009	23,15
2004	4,14	2010	12,14
2005	7,56	2011	9,70
2006	15,48	2012	17,00
2007	31,22	2013	14,04

Látható, hogy a filmek eredeti példányainak becslése képviseli talán a legnagyobb kihívást, több olyan lehetőség van még a módszertani fejlesztésre, mely a jövőben feladatot adhat a statisztikusoknak. Meg kell vizsgálni például, vannak-e olyan filmek, melyeket a rendelkezésre álló adatok nem fednek le, valamint részletesebb információk alapján pontosítani kell a koprodukciós filmek arányának meghatározását is. Amennyiben lehetséges, információt kell gyűjteni a magyar, illetve a magyar részvételű koprodukciós filmek átlagos nyereségrátájáról is.

Zeneművek

A zeneművek esetében a becslés alapja, a könyvekhez hasonlóan, a jövőbeni jövedelmek jelenértéke, melyet ebben az esetben is a korábbi képlet segítségével közelítünk.

A zeneművek sajátossága, hogy nem csak egy jogosult tulajdonos részesül az adott mű hasznosításából származó bevételekből. Létrehozásában több szereplő vesz részt, és bár egy-egy személy több szerepet is betölthet egyszerre, általánosságban elmondható, hogy a művel kapcsolatos jogok több alany között oszlanak meg.

Önálló copyright-joga van a zeneszerzőnek, a szövegírónak, a zenészeknek, akik a művet eljuttatják, illetve az énekesnek, aki elénekli. Ezek a jogosultságok a haszno-

sítás során jövedelmet termelnek a jogosultaknak, így közvetlen hatással vannak a zenemű mint eredeti példány becsült értékére is. Éppen ezért fontos, hogy az összes ilyen jogosultságot és jövedelemtermelő hasznosítási formát azonosítsuk, és számba vegyük a becslés módszertanának kidolgozásakor.

Természetesen nem minden zeneművet tekintünk állóeszköznek, csak azokat, melyen teljesítik az Ajánlásban meghatározott kritériumokat. Mivel gazdasági megközelítésből vizsgáljuk az egyes műveket, itt sem kritérium a művészeti minőség, és nem számít a zenemű konkrét tartalma sem. Az is érdektelen, hogy milyen médiumon keresztül kerül a közönséghez, legyen az hagyományos hanglemez, koncertfelvétel, nyilvános előadás, koncert vagy bármi más. Fontos azonban, hogy a zenemű önállóan vegyen részt a termelési folyamatban, tehát nem csak egy másik eredeti példány el nem választható részeként, hanem attól függetlenül is rendelkezzen jövedelemtermelő képességgel. Élettartalmának meg kell haladnia az egy évet, tartósan kell gazdasági hasznot hoznia a tulajdonosának vagy tulajdonosainak. A zeneművek legnagyobb részére ez a feltétel teljesül, vagy potenciálisan teljesülhet, jellemző kivételként a különböző szignálokat, effektusokat, reklámzenéket említhetjük, melyek természetesen nem részei a felhalmozásnak sem.

A zeneművek esetében is vannak olyan határesetek, műfajok közötti átfedések, melyeket érdemes alaposabban megvizsgálni. Ilyenek például a filmzenék, melyek nem minden esetben kezelhetők eredeti példányként. Minden esetben értékelni kell, hogy ez a filmzene vajon hasznosul-e önállóan, megjelenik-e külön kiadványként, játsszák-e esetleg koncerteken. Amennyiben ez nem jellemző, akkor a filmalkotás részeként kezeljük, és a filmek értékében jelenik meg e zeneművek értéke is, ha viszont ez a feltétel teljesül, akkor önálló eszközzé válik. Mivel ebben az esetben a zenemű jogosultjai jövedelmet realizálnak a filmes felhasználás után is (jog átengedése, royalty stb.), így a zenemű értékében ezt is szükséges figyelembe venni.

A hazai gyakorlatban elsődleges adatforrásként a Mahasz⁵ nyilvánosan elérhető rendszeres piaci statisztikai adatait használjuk. Ezek a jelentések részletes adatokat szolgáltatnak a zeneművek kiskereskedelmi forgalmáról, külön részletezve a hazai és külföldi előadók, valamint a klasszikus zeneművek forgalmát, értékben és darabszámban egyaránt. 2005-től rendelkezésre állnak adatok a digitális terjesztési formák (internetes letöltések, mobil csengőhangok, reklám alapú és egyéb bevételek) forgalmáról is, de az utóbbi adatok esetében a nemzetiségi bontás nem áll rendelkezésre. Mivel feltételezzük, hogy a zeneművek iránti kereslet összetételét a megjelenési forma nem befolyásolja számottevően, ezért a digitális értékesítés adatait a fizikai hordozók rendelkezésre álló forgalmi adatai alapján osztjuk fel hazai és külföldi részre. A klasszikus zeneművek forgalmát szintén a hazai és külföldi művek arányában osztjuk fel.

⁵ Mahasz: Magyar Hangfelvétel-kiadók Szövetsége.

A kiskereskedelmi adatok 1999-től állnak rendelkezésre, az ezt megelőző évekre vonatkozó adatokat a KSH Háztartási Költségvetési Felvételének hanglemmez-, kazetta-, CD-vásárlási adatai alapján becsültük.

A forgalmi adatokat a 14. táblázat tartalmazza.

14. táblázat

A zeneművek forgalma
(milliárd forint)

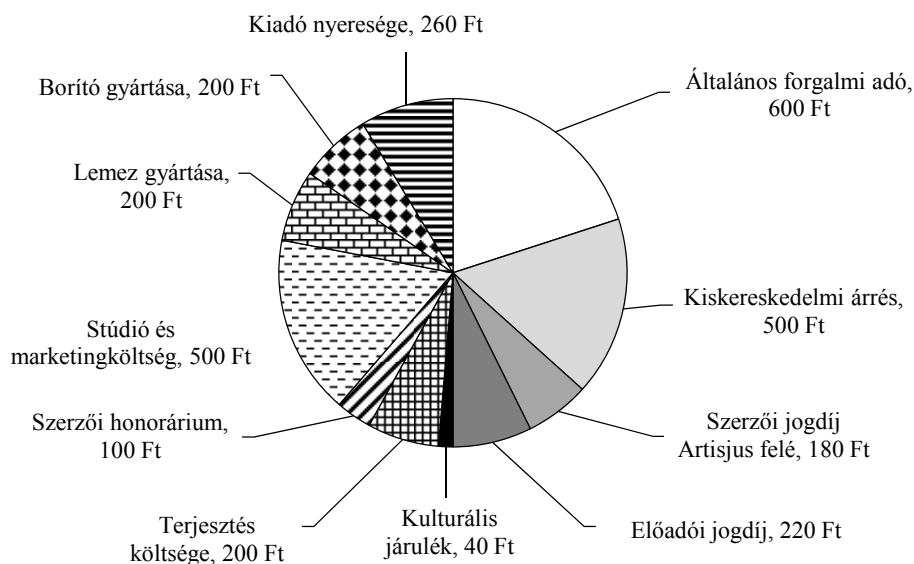
Év	Fizikai adathordozón értékesített				Internetes forgalom	Hazai művek aránya (százalék)	Klasszikusokból	Internetesből	Hazai művek összes forgalma
	összes forgalom	hazai	külföldi	klasszikus					
2002	12,09	4,01	6,30	1,74	–	38,9	0,68	–	4,69
2003	13,93	5,31	7,01	1,59	–	43,1	0,69	–	6,00
2004	11,47	4,86	5,59	1,02	–	46,5	0,47	–	5,33
2005	9,95	4,17	4,92	0,85	0,07	45,9	0,39	0,03	4,60
2006	9,82	4,23	4,90	0,68	0,10	46,3	0,31	0,05	4,60
2007	8,91	3,65	4,37	0,89	0,19	45,5	0,41	0,09	4,14
2008	6,25	2,52	3,04	0,69	0,20	45,3	0,31	0,09	2,92
2009	5,81	2,38	2,66	0,76	0,17	47,2	0,36	0,08	2,82
2010	5,00	1,89	2,24	0,87	0,11	45,9	0,40	0,05	2,34
2011	4,22	1,97	1,57	0,67	0,27	55,7	0,38	0,15	2,50
2012	3,35	1,66	1,35	0,34	0,31	55,1	0,19	0,17	2,02
2013	2,50	1,22	0,97	0,31	0,55	55,7	0,17	0,31	1,70

Ahhoz hogy a rendelkezésre álló forgalmi adatok alapján becsülhető legyen az egyes jogosultak által realizált jövedelem, ismerni kell, hogy a vételárból milyen arányban részesülnek az egyes jogosultak. A Mahasz készített becslést erre vonatkozóan, melyet a módszertan, mint szakmai standardot elfogad, és alkalmaz a becslések során. A vételár egyes komponenseit a 2. ábra szemlélteti.

Az ábrában látható összetevőkből a zeneművek eredeti példányainak becsléséhez a szerzői honoráriumot és az előadói jogdíjat, valamint a kiadó nyereségét vesszük figyelembe. Módszertani szempontból jövedelemnek minősül még az Artisjusnak megfizetett szerzői jogdíj is, de azt más tételekkel együtt, a közös jogkezelés alá eső bevételekkel együtt szerepeltetjük.

A közös jogkezelés alá eső bevételeket 2007-től az Artisjus által átadott adatok alapján becsüljük, az ezt megelőző évekre egyéb, kiegészítő információk felhasználásával, modellszámítások alapján állnak rendelkezésre közelítő számítások.

2. ábra. Egy átlagos árú (3000 forintos) CD árának összetétele

Forrás: Mahasz. <http://mahasz.hu/?menu=gyik> „Mit tartalmaz egy CD ára?”

15. táblázat

Zeneművekkel kapcsolatos jövedelmek
(milliárd forint)

Év	Hazai művek összes forgalma	Internetes royalty	Hazai művek jogdíjtartalma kiadókra jutó jövedelem nélkül	Kiadókra jutó jövedelem	Előadók/szerzők	Kiadók	Előadók/szerzők	Kiadók
					közös jogkezelés alá eső bevételei		összes jövedelme	
2002	4,69	0,00	0,50	0,41	2,32	0,55	2,82	0,95
2003	6,00	0,00	0,64	0,52	2,85	0,67	3,49	1,19
2004	5,33	0,00	0,57	0,46	3,00	0,71	3,57	1,17
2005	4,60	0,00	0,49	0,40	2,99	0,71	3,49	1,10
2006	4,60	0,00	0,49	0,40	3,30	0,78	3,79	1,18
2007	4,14	0,00	0,44	0,36	3,47	0,79	3,91	1,15
2008	2,92	0,00	0,31	0,25	3,22	0,75	3,54	1,01
2009	2,82	0,00	0,30	0,24	3,53	0,71	3,83	0,96
2010	2,34	0,00	0,25	0,20	3,55	0,79	3,80	0,99
2011	2,50	0,00	0,27	0,22	3,47	0,86	3,74	1,07
2012	2,02	0,01	0,22	0,17	3,64	1,01	3,86	1,19
2013	1,70	0,04	0,22	0,15	3,96	1,22	4,18	1,37

A számítások során átlagos kamatszintként itt is a jegybanki alapkamat napokkal súlyozott éves átlagos értékét használom, míg a növekedési ráta a tárgyévi jogdíjbevétel az előző évihez viszonyítva (H_j/H_{j-1}).

16. táblázat

A zeneművek eredeti példányainak értéke

Év	Előadók/ szerzők összes jövedelme	Kiadók közös jogkezelés alá eső bevételei	Növekedé- si ütem előadók/ szerzők	Növekedé- si ütem kiadók	Átlagos kamatláb (%)	Korrekciós tényező előadók/ szerzők	Korrekciós tényező kiadók	Bruttó állóeszköz- felhalmozás	
	(milliárd forint)							előadók/ szerzők	kiadók
								(milliárd forint)	
2002	2,82	0,95	0,11	-0,07	0,09	0,01	-0,16	2,86	0,80
2003	3,49	1,19	0,24	0,25	0,08	0,15	0,17	4,03	1,39
2004	3,57	1,17	0,02	-0,02	0,11	-0,09	-0,13	3,24	1,01
2005	3,49	1,10	-0,02	-0,06	0,07	-0,09	-0,13	3,15	0,96
2006	3,79	1,18	0,09	0,07	0,07	0,02	0,00	3,88	1,18
2007	3,91	1,15	0,03	-0,02	0,08	-0,05	-0,10	3,72	1,03
2008	3,54	1,01	-0,10	-0,12	0,09	-0,18	-0,21	2,89	0,80
2009	3,83	0,96	0,08	-0,05	0,09	0,00	-0,14	3,81	0,82
2010	3,80	0,99	-0,01	0,04	0,05	-0,06	-0,02	3,56	0,97
2011	3,74	1,07	-0,02	0,08	0,06	-0,08	0,02	3,45	1,10
2012	3,86	1,19	0,03	0,10	0,07	-0,03	0,04	3,73	1,23
2013	4,18	1,37	0,08	0,16	0,04	0,04	0,11	4,35	1,52

3. Összefoglalás

A szórakoztató, irodalmi és művészeti alkotások eredeti példányai a statisztika számára egy érdekes új terület, mely nehéz feladatok elé állítja a szakembereket, de éppen ez az újdonság adja a feladat legnagyobb vonzerejét is. Közgazdászként, tényadatokhoz és stabil keretekhez szokott szemlélettel kell vizsgálni egy kevésbé megfogható, számos átfedést és határterületet tartalmazó, sokszor rugalmas kategóriákkal rendelkező témát, esetenként jelenbeli tényekből jövőbeli folyamatokra következtetve. A téma fogalomrendszere, terminológiája a szemünk előtt formálódik, mint ahogy az alkalmazott gyakorlat is folyamatosan alakul a rendelkezésre álló adatok bővülésével és az adott terület egyre mélyebb ismeretével.

Izgalmas feladat ez, melyhez folyamatosan követni kell a technológiák, a reál-gazdasági folyamatok változásait, további kiegészítő információkkal szolgáló adatforrásokat kell feltárni, illetve a meglévő adatgyűjtéseket az új feladathoz kell igazítani.

A nemzetközi módszertan többnyire világos útmutatást ad az alkalmazandó eljárások kiválasztásához, pontosan definiálja a becslésbe bevont eszközök körét, egyes keretrendszer ad a nemzetközileg is összehasonlítható, megbízható becslések elvégzéséhez. Lehetőség van azonban további módszertani fejlesztések elvégzésére, tisztázni kell egyes határeseteket (példaként említhetjük a műfordításokat), és pontosabban definiálni kell az egyes kategóriákat, különös tekintettel a televízió-műsorok és a filmek különválasztására. Választ kell adni a globalizáció által támasztott igényekre is, hiszen egyre gyakoribbak a nemzetközi együttműködések, közös projektek, vagy az egyes művek közös, nemzetközi finanszírozása.

A hazai gyakorlat erőssége, hogy számos esetben igen részletes adatforrások állnak rendelkezésre, a szakstatisztikai adatgyűjtések megfelelő alapot nyújtanak a megbízható becslések elkészítéséhez. Az adatok részletezettsége, a számos leíró ismérv segíti a téma mélyebb elemzését, a felhasznált adatok ellenőrzését. Sikerként könyvelhetjük el, hogy az összes nemzetközi összehasonlításban releváns súlyú műfajra készítünk becsléseket, és nemzetközi összehasonlításban e becslések lefedettsége jónak mondható.

A jelenlegi gyakorlatban alkalmazott eljárások sem tekinthetők véglegesnek, számos feladat áll még előttünk. Követnünk kell az eredeti példányokkal kapcsolatos nemzetközi tranzakciókat (gondoljunk itt a könyvek, vagy a zeneművek nemzetközi felhasználására, vagy a filmek koprodukciós finanszírozására). Fel kell oldani a korlátozott információs bázison alapuló becslések esetleges bizonytalanságait, további adatforrásokat kell bevonni annak érdekében, hogy az eredeti példányok felhalmozásának statisztikai megfigyelése teljes körű legyen.

Az eredeti példányok állóeszközként történő elszámolása a nemzeti számlákban egyértelmű fejlődés, mely hozzásegíti a statisztikát ahhoz, hogy releváns, átfogó képet adjon a reálgazdaságnak ennek a területéről is.

Irodalom

EC (EUROPEAN COMMISSION) – IMF (INTERNATIONAL MONETARY FUND) – OECD (ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT) – UN (UNITED NATIONS) – WB (THE WORLD BANK) [1993]: *System of National Accounts 1993*. Brussels, Luxembourg, New York, Paris, Washington, D.C.

EC – IMF – OECD – UN – WB [2009]: *System of National Accounts 2008*. New York.

EC [2013]: *European System of Accounts – ESA 2010*. Luxembourg.

EUROSTAT [1996]: *European System of Accounts – ESA 1995*. Luxembourg.

EUROSTAT [2003]: *GNIC/010 - Eurostat GNI Committee – Report of The Task Force on Entertainment, Literary and Artistic Originals*. (Munkaanyag.)

OECD [2010]: *Handbook on Deriving Capital Measures of Intellectual Property Products*. Paris.

Summary

The study presents the capitalisation methodology for entertainment and literary works as well as for works of art. The author gives an overview of the special attributes of these assets and the conditions under which they can be treated as economic assets. After reviewing the applicable international regulations, numerical examples are given to introduce the estimation practice of the Hungarian Central Statistical Office.

Miért választják a termelők a rövid ellátási láncokat?*

Benedek Zsófia,

a Magyar Tudományos
Akadémia Közgazdaság-
és Regionális Tudományi
Kutatóközpont Közgazdaság-
tudományi Kutató Intézetének
segédmunkatársa

E-mail:
benedek.zsofia@krtk.mta.hu

Fertő Imre,

a Magyar Tudományos
Akadémia Közgazdaság-
és Regionális Tudományi
Kutatóközpont Közgazdaság-
tudományi Kutató Intézetének
tudományos tanácsadója,
a Budapesti Corvinus Egyetem
egyetemi tanára

E-mail: fertő.imre@krtk.mta.hu

Az esettanulmány célja, hogy azonosítsa azokat a tényezőket, amelyek a rövid ellátási láncokban – elsősorban a „hagyományos” és a termelői piacokon – részt vevő kisléptékű élelmiszertermelők árusítást meghatározó döntéseit befolyásolják. Jelen (nem reprezentatív) kutatás eredményei megerősítik azokat a korábbi megfigyeléseket, amelyek szerint a piacokat elsősorban a kisebb gazdálkodó szervezetek választják. Magyarország nagyvárosaiban a hagyományos és a termelői piacok eltérő gazdálkodói kört vonzanak: előbbi választásában a magasabb ár, az azonnali készpénzfizetés és a megszokások játszanak motiváló szerepet, míg utóbbi esetében e tényezők hatása kevésbé egyértelmű. A termelői piaci árusítás valószínűbb olyan gazdálkodóknál, akik nagyobb birtokmérettel, szélesebb termékválasztékkal és további beruházási tervekkel rendelkeznek. A választott piaci forma mellett hosszabb távú elköteleződésre a tapasztalatok alapján elsősorban inkább a hagyományost preferáló gazdálkodók hajlandók. A szövetkezeti tagság és (kisebb mértékben) az informális együttműködésekben (például gépcserében) történő részvétel, bár hatással van a piaci árusításra vonatkozó döntésekre, nem jellemző.

TÁRGYSZÓ:

Termelői piac.
Helyi élelmiszer.
Diszkrét döntési modellek.

* Köszönet illeti *Baráth Lajost* és *Tóth Józsefet* az adatgyűjtésben nyújtott segítségért és a konzultációkért, továbbá a kézirat lektorát a javaslataiért! *Benedek Zsófia* kutatásait az OTKA-PD 109177 sz. pályázata támogatta.

Az élelmiszertermelés globalizálódása és a kiskereskedelem forradalma következtében számos kisléptékű élelmiszertermelőnek jelent nehézséget a modern élelmiszerláncokhoz történő csatlakozás (Csáki–Forgács [2008], Kapronczai–Kovács–Varga [2006], Fertő [2011], Györe et al. [2009]). Az utóbbi években azonban világszerte folyamatosan nő az alternatív ellátási láncok és a közvetlenül értékesített termékek iránti igény (Kneafsey et al. [2013], Martinez et al. [2010]), ami a termelők számára jelenthet lehetőséget a profit növelésére (Csikné Mácsai [2011], Fehér [2007], [2012]). A hazai társadalmi-gazdasági környezetben is egyre fokozódó érdeklődés figyelhető meg (például Balázs [2012], Juhász [2012], Fehér [2007], Szabó–Juhász [2012]), és a jövőben a folyamatok erősödésére még inkább számítani lehet. Ennek oka (a kereslet élénkülésén túl) egyfelől a jogszabályi környezet kedvező változása (Balázs et al. [2010], Szabadkai [2011], Szabó–Juhász [2012]), másfelől pedig az a tény, hogy a Közös Agrárpolitika reformjának keretein belül hazánk is élt a lehetőséggel, és a 2014–2020-as költségvetési időszak vidékfejlesztési programjában tematikus alprogramot hozott létre a rövid ellátási láncok támogatására (Kujáni [2014]).

A rövid ellátási lánc kifejezés sokféle értékesítési csatornát takar (Benedek–Balázs [2014], Kujáni [2014], Renting–Marsden–Banks [2003]), és bár a legtöbb termelő jellemzően többféle csatornát használ párhuzamosan, többnyire található egy domináns forma (Csikné Mácsai–Lehota [2013], Juhász [2012]). Vizsgálatunkban elsősorban a piaci értékesítésre koncentráltunk. A piacok középpontba állítását az indokolja, hogy a hazai környezetben a közvetlen értékesítési módok közül ez a leginkább meghatározó a termelők számára árbevétel szempontjából (Juhász [2012]). A „piac” azonban, köszönhetően a rövid ellátási láncok folyamatos fejlődésének, nem homogén marketingcsatorna: a leginkább számottevő kereslettel jellemezhető hazai nagyvárosokban a hagyományos, a termelői és a biopiacokat lehet megkülönböztetni (Benedek et al. [2014]). A hagyományos piacokat általában önkormányzatok tartják fent, elsősorban kereskedők, viszonteladók árusítanak, ugyanakkor egy kis terület (vagy elszórtan néhány asztal) az őstermelők számára is biztosított. A termelői piac működésének feltételeit külön jogszabály (például a kereskedelemről szóló 2005. évi CLXIV. törvény, és a helyi termelői piacokon történő árusítás élelmiszer-biztonsági feltételeiről szóló 51/2012. (VI. 8.) VM rendelet) határozza meg. A helyi termelői piacon így csak az adott megyén vagy 40 kilométeren belül található kistermelők (tehát magánszemélyek) árulhatnak (kivéve a budapesti termelői piacokat, amelyeken bármely kistermelő értékesíthet). E piacokat jellemzően civil szervezetek vagy magánszemélyek szervezik. A biopiacok működését nem szabályozza külön jogsza-

bály, azaz hagyományos piacként vagy helyi termelői piacként üzemelhetnek, ugyanakkor a nevéből fakadóan csak ellenőrzött és tanúsított ökológiai gazdálkodást folytatók értékesíthetik termékeiket. Kisebb hazai településeken (a Balaton régiót nem számítva) az elkülönülés nem éles, a hagyományos (önkormányzati fenntartású) piacokon környékbeli őstermelők árusítanak elsősorban, így azok, ha jogilag nem is, de funkciójukat tekintve meghatározhatók, mint termelői piacok. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy ezek a piacok inkább hagyományosként viselkednek (*Benedek et al.* [2013]).

A piactípusok elkülönítése, pontosabban a hagyományos és a termelői piac megkülönböztetése a hazai szakirodalomban nem jellemző. Ennek fő oka az lehet, hogy a nyugati mintára szerveződő termelői piacok egyrészt földrajzilag koncentráltak, másrészt viszonylag rövid múltra tekintenek vissza; nagyobb számban a nyitásukat szabályozó rendelet 2012. júniusi hatályba lépése óta jelentek meg. A piacokat és piaci termelőket vizsgáló hazai kutatások adatgyűjtési időszaka jellemzően a jogszabályi változások előtt történt. Mivel a szektor nagyon gyorsan alakul, ezért a fejlődés nyomon követése érdekében különösen időszerűvé vált egy újabb célzott vizsgálat.

A tanulmány célja, hogy kérdőíves felmérés segítségével megvizsgálja, mely tényezők és hogyan hatnak a rövid ellátási láncokban részt vevő, elsősorban különböző piactípusokon áruuló kisléptékű élelmiszertermelők árusításra vonatkozó döntéseire. A cikk két ponton járul hozzá az eddigi kutatásokhoz. Egyrészt újabb adalékkal szolgál az egyre bővülő, noha nyugat-európai vagy amerikai mércével véve még mindig kicsi, a termelők piaci kapcsolatait, értékesítési csatorna választásait elemző hazai szakirodalom számára, különös tekintettel a termelői piacok megkülönböztetésére. Másrészt, az értékesítési csatornák közötti választás elemzésére általában a tranzakciós költségek elméletét alkalmazzák keretrendszerként (*Banterle–Stranieri* [2008], *Fertő–Szabó* [2004], *Szabó–Fertő* [2004]). A gazdálkodók motivációinak közvetlen vizsgálata korábban nem volt jellemző (ez alól kivételt jelent például *Csikné Mácsai–Lehota* [2013] tanulmánya, de ahogy arról korábban szó volt, itt még nem történt meg a termelői piacok célzott vizsgálata, lévén az adatgyűjtés 2011-ben történt). A döntést befolyásoló tényezők ismerete a közeljövőben várható támogatások fényében különösen fontos lenne, a kétféle piacon árusítás lehetséges eltérő magyarázatát pedig azért fontos feltárni, hogy javulhasson a szakpolitikai döntések célcsoport-specifikussága.

A tanulmány felépítése a következő: először bemutatjuk a mintavétel módját, jellemezzük a mintát és a kulcsváltozókat, majd áttekintjük az elemzés módszereit, ezt az eredmények bemutatása és értékelése követi, a sort végül a következtetések megfogalmazása zárja.

1. A mintavétel

Elemzésünk kérdőíves vizsgálaton alapul, amelyet a különböző piactípusokon áruló termelők körében végeztünk 2013 áprilisa és júniusa között. Budapesti, debreceni és turai piacokat látogattunk meg (a turai piacot a korábbiak alapján hagyományos piacként határoztuk meg). A piacok kiválasztása során fontos szempont volt, hogy azokat legalább hetente egyszer megtartsák (legalább a vegetációs időszakban). (Az ennél ritkábban megtartott piacokon feltehetően már erősebb a „fesztivál jelleg”, vagyis a látogatók számára nem feltétlenül a mindennapi élelmiszer-beszerzés, hanem a különleges hangulat és a magasabb hozzáadott értékű árukészlet fontos.) Kiindulásként felhasználtuk az Agrárgazdasági Kutató Intézet 2011–2012-es, piacokkal kapcsolatos kutatása (*Juhász–Szabó* [2013]) során készült adatbázist,¹ ezt (tekintettel a termelői piacok gyorsan gyarapodó számára) internetes keresésekkel egészítettük ki. Mivel a termelői piacok esetében nagyon fontos az online és közösségi média, ezért az újonnan nyíló piacok nagy többségét meghirdetik saját honlapon vagy közösségi oldalakon keresztül, vagyis egyszerű kulcsszavas kereséssel megtalálhatók. Bár azóta némiképpen változott a helyzet, 2013 tavaszán még nem létezett nyilvánosan elérhető (kutatási célokra elkérhető), országos szintű, hivatalos adatgyűjtés, ezért a kialakított minta elméletileg nem tekinthető reprezentatívnak. Vizsgálatunk során – a legjobb tudomásunk szerint (és a későbbi adatgyűjtéssel alátámaszthatóan) – az összes turai és debreceni, továbbá a budapesti (nem nagybani) piacok mintegy 20 százalékát meglátogattuk. A budapesti mintánkban a biopiacok aránya (8%) megfelel a biopiacok becslült (és az utólagos adatgyűjtés alapján validált) budapesti arányának, a hagyományos és termelői piacok tekintetében pedig a minta eloszlása megfelel a lakosság vásárlóerő-paritással súlyozott eloszlásának (2013-as adatokat alapul véve). A fővárosban a kisebb, de gazdaságilag előnyösebb helyzetben levő budai oldalon található a vizsgált piacok, és az azok szempontjából meghatározó vásárlók mintegy 35 százaléka, míg a piacok (és a vásárlóerő) 65 százaléka a nagyobb, de „szegényebb” Pesten található. Ezzel együtt azonban a minta nem tekinthető reprezentatívnak, így kutatásunk esettanulmányként kezelendő.

A piacválasztás során további szempont volt, hogy lehetőség szerint ne menjünk olyanra, amelyet korábbi kutatások (*Csikné Mácsai* [2011], *Csikné Mácsai–Lehota* [2013], *Juhász* [2012], *Juhász–Szabó* [2013]) megneveztek, egyébként a piacok további szelekciója és a termelők kiválasztása véletlenszerűen történt. Az 1. táblázat a kutatásba bevont piacokat és azok típusát tünteti fel.

¹ https://www.aki.gov.hu/publikaciok/dokumentum/f:17801/Piac_Lista_0927 (2013.04.25). A lista elsősorban internetes keresések eredménye; a maga nemében a legteljesebb, nyilvánosan hozzáférhető forrás, a rövid ellátási láncokat, ezen belül is a termelői piacokat támogató civil szervezetek (például a Közvetlenül a termelőtől, a Szövetség az Élő Tiszáért vagy a Slow Budapest mozgalom) is ezt használják kiindulásként.

1. táblázat

A kutatásba bevont piacok

Település	Piac neve (helyszín)	Piactípus
Budapest	Kelenvölgyi őstermelői piac	T
	Újpesti piac	H
	Gazdagréti őstermelői piac	T
	Szimplakerti Háztáji Piac	T
	Lehel téri piac	H
	Csepeli piac	H
	MOM Ökopiac	B
	SZÖVET termelői piac	T
	Gazdakert	T
	Hunyadi téri piac	H
	Erzsébetvárosi termelői piac (Rózsák tere)	T
	Virágpiac (Szent László úti termelői piac)	T
	Debrecen	Angyalföld téri kispiac
Fényes udvari kispiac		H
Bioudvar (Kandia utca)		B
Malomparki kispiac		H
Nagypiac		H
Homokkert		T
Ifjúság ház		T
Tura	Kispiac	H

Megjegyzés. H: hagyományos piac, T: termelői piac, B: biopiac.

Forrás: Saját kutatás, 2013-as adatgyűjtés.

A piaci termelőket célzó hazai kutatások többsége (*Csikné Mácsai* [2011], *Csikné Mácsai–Lehota* [2013], *Juhász* [2012], *Juhász–Szabó* [2013]) az előbbieken bemutatott mintavételi eljárást alkalmazza, ugyanakkor a mintavételi elrendezés miatt az eredmények nem tekinthetők reprezentatívnak, csupán tájékoztató jellegűek.

2. A minta és a kulcsváltozók

A kérdőíves megkeresés során a válaszadókat arra kértük, hogy jellemezzék az állatuk használt összes értékesítési csatornát ötfokozatú Likert-skálán, abból a szem-

pontból, hogy mennyire fontos számukra az adott csatorna (1: elenyésző mértékben adok el árut ilyen módon, de azért alkalmanként előfordul; 5: nagyon fontos, a legtöbb árut ilyen módon értékesítem). Hagyományos piaci termelőnek tekintettük azt, aki erre az értékesítési formára négyes vagy ötös értéket adott, ugyanígy határoztuk meg a termelői piaci és biopiaci termelők körét. Ezzel a módszerrel lehetőség nyílik a domináns értékesítési csatorna elkülönítésére.

Vizsgálatunk során két modellt becsültünk, a függő változók minden esetben két értéket vettek fel: egyet, ha az adott piac fontos a termelő számára, egyébként nullát. Az első modellben azt kerestük, mely tényezők befolyásolják a termelőt abban, hogy a hagyományos piacon történő árusítást választja (vagyis a hagyományos piac jelentősége 4-es vagy 5-ös értéket kap). A második modellben a termelői piac választása volt a függő változónk (vagyis a termelői piac 4-es vagy 5-ös fontosságú). A biopiacot előnyben részesítő minta túl kicsinek bizonyult ($N = 13$), ezért a biopiaci döntést befolyásoló tényezőket nem vizsgáltuk.

A független változókat öt csoportba osztottuk. (Lásd a 2. táblázatot.)

Az 1. csoport a gazdálkodó jellemzőit tartalmazza: nem (1 = nő), életkor, végzettség (öt fokozatú skálán mérve; 1: alacsony végzettség; 2: középfokú végzettség; 3: mezőgazdasági szakirányú középfokú végzettség; 4: felsőfokú végzettség; 5: mezőgazdasági szakirányú felsőfokú végzettség), gazdálkodási tapasztalat, családi mezőgazdasági tradíciók.

A 2. csoportba a gazdálkodó szervezet és a termelés jellemzői kerülnek: elhelyezkedés (település szinten), birtokméret, bérelt terület mérete, termékek száma, állandó alkalmazottak száma, biomódszerek alkalmazása.

A 3. csoportba a logisztikára és az értékesítésre vonatkozó változókat osztjuk. A „Tárolóeszköz” változó négy értéket vehet fel: 0: nem tárol; 1: egyéb helyen; 2: kamrában, pincében; 3: hűtött helyiségben. A „szállítóeszköz” változó öt értékének jelentése: 0: nem szállít (ez azokban a gazdaságokban fordult elő, ahol a piaci árusítás egyáltalán nem volt meghatározó értékesítési forma); 1: személyautóval; 2: személyautóval és utánfutóval; 3: kisteherautóval; 4: egyéb módon (például közösségi közlekedéssel). Rákérdeztünk továbbá a hosszú távú asztalbérleti szerződés meglétére, a törzsvásárlók arányára és a feldolgozott termékekből származó jövedelem arányára is.

A 4. csoport a motivációkat veszi számba, vagyis azt, hogy milyen okból árusít valaki éppen azon a piacon, ahol a kérdőív felvétele történt. Szakirodalmi előzmények alapján (Bakucs–Fertő–Szabó [2012], Csíkné Mácsai–Lehota [2013], Juhász [2012]) öt motiváló tényezőt különítettünk el *a priori*, majd a válaszokat utólag az öt kategória egyikébe soroltuk. A tényezők: elérhető magasabb ár; azonnali fizetés készpénzben; az összes áru eladható az adott értékesítési csatornán keresztül; megszokás (családi hagyományok, hagyományos termelési és értékesítési, piacozási módok); egyéb.

Az 5. csoport változói a jövőre vonatkozó (folytatási, bővítési, csökkentési, új tevékenység indítási, beruházási) terveket, támogatást nyújtó pályázatokban történő részvételt, formális és/vagy informális együttműködésre való hajlandóságot számszerűsítik. Ezekkel a kérdésekkel a gazdák nyitottságát és jövőképét vizsgáltuk.

2. táblázat

A változók leíró statisztikája

Változó	N (fő)	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum
Függő változók					
Árusítás hagyományos piacon	142	0,68	0,47	0	1
Árusítás termelői piacon	142	0,30	0,46	0	1
Független változók					
1. Gazdálkodó jellemzői					
Nem	142	0,61	0,49	0	1
Kor (év)	142	54,68	13,81	26	85
Végzettség	142	2,35	1,26	1	5
Tapasztalat (év)	142	21,52	16,48	0	65
Gazdálkodó felmenők	142	0,75	0,44	0	1
2. Gazdaság és termelés jellemzői					
Birtokméret (ha)	142	8,26	21,31	0	200
Bérelt terület (ha)	142	3,48	17,64	0	150
Gazdaságban dolgozó családtagok száma	142	2,92	2,67	0	25
Állandó alkalmazottak száma	142	0,22	0,76	0	5
Más jövedelem	140	0,60	0,49	0	1
Termékek száma	142	19,13	19,99	1	160
Bio	141	0,20	0,40	0	1
3. Logisztika és értékesítés jellemzői					
Tárolóeszköz	139	1,90	0,92	0	3
Szállítóeszköz	140	2,12	1,13	0	4
Bérelt asztal	142	0,69	0,46	0	1
Törzsvásárlók aránya (százalék)	130	55,79	23,18	0	100
Feldolgozott termékek értékesítéséből származó jövedelem (százalék)	139	22,34	37,31	0	100
4. Motiváció					
Magasabb ár	142	0,17	0,38	0	1
Készpénz	142	0,09	0,29	0	1
Sikerül túladni	142	0,28	0,45	0	1
Megszokás	142	0,35	0,48	0	1
Egyéb	142	0,46	0,50	0	1

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Változó	N (fő)	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum
5. Nyitottság, jövőkép jellemzői					
Támogatások lehívása	142	0,29	0,45	0	1
Informális együttműködés	140	0,21	0,41	0	1
Formális együttműködés	141	0,11	0,32	0	1
Folytatná a vállalkozást	142	0,92	0,28	0	1
Bővítést tervez	142	0,27	0,45	0	1
Csökkentést tervez	142	0,11	0,31	0	1
Új tevékenységet tervez	142	0,18	0,38	0	1
Beruházást tervez	142	0,37	0,48	0	1

Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján.

Összesen 156 kérdőívet vettünk fel. A személyes megkeresés következtében a válaszadási hajlandóság kiemelkedően magas, 95 százalék feletti volt. A kiugró értékeket a *Billor–Hadi–Velleman* [2000] BACON-módszerén² (amely egyszerre több változó vizsgálatát nagyobb minták esetében is kellően hatékonyan végzi) alapuló algoritmus-sal (*Weber* [2010]) szűrtük ki. Annak érdekében, hogy ne szűkítsük le túlságosan a végleges mintát, a következő változók együttesét vetettük alá outlier-elemzésnek: kor, végzettség, tapasztalat, gazdálkodó felmenők, birtokméret, bérelt terület, állandó alkalmazottak száma, termékek száma, bérelt asztal, feldolgozott termékek értékesítéséből származó jövedelem (%), magasabb ár, megszokás, folytatná, bővítené, beruházási tervek. A kiugró értékeket a khi-négyzet eloszlás 85 százalékos percentilise alapján határoztuk meg. A végleges minta 142 megfigyelést tartalmazott.

A mintába többségében növénytermesztéssel foglalkozók kerültek (81%), az állattartók aránya 13, a vegyes gazdaságoké mindössze 6 százalék volt. Biomód-szereket 28 gazda alkalmazott, közülük 17 rendelkezett minősítéssel is. 18 gazda elsősorban nagybani piacon értékesítette, vagy szakboltokba szállította áruját, illetve más, piacoktól eltérő értékesítési módot preferált, így számukra a piacok kevésbé fontos értékesítési csatornának bizonyultak. A hagyományos piacot 97, a termelői piacot 41, mindkét értékesítési módot 14 termelő tartotta fontosnak, tehát utóbbiak mind a hagyományos, mind a termelői piaci mintában jelen vannak. Ezen átfedés eredményekre gyakorolt hatását az egyes módszerek kapcsán ismertetjük.

A piaci árusok a várakozásoknak megfelelően (*Juhász* [2012], *Kneafsey et al.* [2013]) általában középkorúak, a birtokméret viszonylag kicsi, átlagosan 10 hektár

² BACON (blocked adaptive computationally efficient outlier nominators): blokkolt adaptív számításgépes hatékony kiugró értékek.

alatti volt, ami szintén összhangban áll a korábbi szakirodalmi eredményekkel (Juhász [2012], Pintér [2011], Meert *et al.* [2005]). A termelők 90 százaléka családi munkaerő használatáról számolt be, a teljes mintában egyetlen válaszadó akadt, aki nem dolgozott családtaggal (ellenben több alkalmazottja is volt). A válaszadók 59 százalékanak a mezőgazdasági tevékenység mellett más forrásból is származott jövedelme.

Valamilyen formában minden gazdaság végrehajtott logisztikai vagy értékesítési beruházást: 85 százalék fektetett külön tároló helyiség kialakításába (vagy a meglévő erőforrását, például pincéjét nem hasznosította egyéb módon), 24 százalék külön hűtött helyiséget alakított ki tárolás céljára (ezen belül a növénytermesztéssel foglalkozók aránya 47 százalék volt). A teljes mintán belül 87 százalék szállítóeszközzel (elsősorban átalakított személyautóval, esetleg utánfutóval is), 69 százalék hosszú távú bérleti szerződéssel rendelkezett a választott piacon. (Tapasztalataink szerint a hagyományos piacokon a bérleti díjat vagy a szerződésben kialakított helypénzt akkor is meg kell fizetni, ha valaki végül nem megy el a piacra aznap, a termelői és biopiacok rugalmasabbak e téren.)

Motivációk tekintetében (az előzetes várakozásokkal (Bakucs–Fertő–Szabó [2012], Fertő *et al.* [2012], Juhász [2012]) ellentétben) az elérhető magasabb ár nem tűnt fontos tényezőnek az értékesítési csatorna választásában: a válaszadók csupán 17 százaléka említette meg. Ugyanakkor azt is kérdeztük az adatfelvételkor, hogy a válaszadó véleménye szerint mennyivel lehet magasabb árat kapni a piacon a nagybani piacon (vagy felvásárlón keresztül) történő értékesítéshez képest. A válaszadók átlagosan 29 százalékos piaci prémiumot említettek, ami közvetetten utal az elérhető magasabb ár motiváló szerepére. A részletezett tényezők közül legfontosabbnak (35%) a megszokás bizonyult.

A legtöbb termelő nem kap külső anyagi segítséget, támogatást a működéshez, ez azonban összefügg a birtokmérettel is. Az 1 hektáros méretet meghaladó gazdaságok 44 százaléka részesedik a támogatásokból. A várakozásoknak megfelelően (Takács–Baranyai [2013], Vasa *et al.* [2014]) az együttműködésekkel szemben általános volt az elutasítás: informális együttműködésekben (például kaláka, gépcsere) 21, míg formális szövetkezésben 11 százalék vett részt. A legtöbb gazdaság a termelés folytatását tervezte, bővítésben (akár a terület, akár a termékválaszték szintjén), új (nem mezőgazdasági jellegű) tevékenység felvételében vagy új beruházásban azonban kevesen gondolkodtak: a folytatást tervezők 46 százalékanak nem volt semmilyen jövőre vonatkozó elképzelése.

Érdekes kérdés, hogy a változók hogyan alakulnak az egyes részmintákban, és milyen jellemző különbségeket lehet azonosítani azok között, akik fontosnak tartják a hagyományos, illetve a termelői piacokat. Mivel a vizsgált változók döntő többsége bináris vagy ordinális skálájú, ezért az átlagok elkülönítésére Kruskal–Wallis-tesztet használtunk. (Lásd a 3. táblázatot.)

3. táblázat

A különböző piactípusokon értékesítő gazdák közötti különbségek

Változó	H	T	Kruskal–Wallis teszt (<i>p</i> -érték)
<i>1. Gazdálkodó jellemzői</i>			
Nem	0,608	0,524	0,2979
Kor (év)	58,2	48,3	0,0001
Végzettség	2,000	2,810	0,0005
Tapasztalat (év)	26,2	13,0	0,0001
Gazdálkodó felmenők	0,804	0,595	0,0077
<i>2. Gazdaság és termelés jellemzői</i>			
Birtokméret (ha)	3,690	16,202	0,0442
Bérelt terület (ha)	0,637	7,469	0,0069
Gazdaságban dolgozó családtagok száma	2,918	2,929	0,2566
Állandó alkalmazottak száma	0,072	0,405	0,0032
Más jövedelem	0,625	0,500	0,2204
Termékek száma	15,99	24,17	0,0053
Bio	0,104	0,214	0,0747
<i>3. Logisztika és értékesítés jellemzői</i>			
Tárolóeszköz	1,711	2,262	0,0008
Szállítóeszköz	2,124	1,952	0,3139
Bérelt asztal	0,866	0,405	0,0001
Törzsvásárlók aránya (százalék)	55,79	59,63	0,3740
Feldolgozott termékekből származó jövedelem (százalék)	12,50	53,31	0,0001
<i>4. Motivációk</i>			
Magasabb ár	0,124	0,310	0,0171
Készpénz	0,093	0,024	0,1499
Sikerül túladni	0,093	0,214	0,1582
Megszokás	0,495	0,048	0,0001
Egyéb	0,381	0,643	0,0030
<i>5. Nyitottság, jövőkép jellemzői</i>			
Támogatások lehívása	0,247	0,357	0,2601
Informális együttműködés	0,158	0,286	0,0716
Formális együttműködés	0,115	0,167	0,3747
Folytatná a vállalkozást	0,907	0,976	0,1582
Bővítést tervez	0,165	0,476	0,0002
Csökkentést tervez	0,144	0,024	0,0393
Új tevékenységet tervez	0,093	0,405	0,0001
Beruházást tervez	0,237	0,762	0,0001

Megjegyzés. H: a hagyományos piac fontos; T: a termelői piac fontos.

Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján.

Ahogy korábban bemutattuk, kismértékű átfedés van a hagyományos és termelői piaci gazdák csoportja között, mert vannak olyan termelők, akik mindkét piactípust fontosnak tartják. A Kruskal–Wallis-tesztek során az átlagok közelítése nehezíti a két csoport közötti különbségek kimutatását. Másként kifejezve, a hagyományos piacra nem járó termelői piaci termelők és a termelői piacra nem járó hagyományos piaci termelők csoportjai között a tapasztaltaknál nagyobb eltérés várható.

A legtöbb vizsgált változó esetében – 10 százalékos szignifikanciaszint mellett – még így is szignifikáns a különbség, kivételt a következő változók jelentenek: nem, gazdaságban dolgozó családtagok száma, más jövedelem, szállítóeszköz, törzsvásárlók aránya, készpénz, sikerül túladni, támogatások lehívása, formális együttműködés, folytatná. Ez alapján, a termelői piachoz képest a hagyományos piacon áruló termelők idősebbek, alacsonyabb végzettséggel, de több tapasztalattal rendelkeznek, körükben dominánsabbak a családi tradíciók, a birtokméret sokkal kisebb, amit kevésbé próbálnak meg bérlet útján növelni, általában állandó alkalmazottat sem tartanak. A tárolóeszközbe fektetés körükben kevésbé jellemző. Az eddigiekkel összefüggésben a termékválasztékuk eleve sokkal kisebb, amit nem próbálnak (vagy nem tudnak) feldolgozott, hozzáadott értékű terméként értékesíteni. A megszokott hagyományos piaci értékesítéshez való ragaszkodás (hosszú távú elköteleződés) gyakrabban fordul elő körükben. Az elérhető magasabb ár kevésbé fontos szempont az értékesítési csatorna választása során. Ha van is jövőre vonatkozó elképzelésük, akkor az elsősorban a mezőgazdasági tevékenység csökkentése a művelés alá vont terület vagy a természet fajok és fajták csökkentése.

3. A piaci árusításra vonatkozó döntéseket befolyásoló tényezők vizsgálata

A piaci árusításra vonatkozó döntéseket befolyásoló tényezők vizsgálatára bináris modelleket becsültünk. A diszkrét döntések modelljeit rendszerint maximum likelihood eljárással állítják elő, ehhez azonban teljesülnie kell a hibatag eloszlására vonatkozó bizonyos feltételeknek. A paraméteres modellek igen érzékenyek ezekre a feltételekre (*De Luca* [2008], *Stewart* [2004]), ezért az elmúlt évtizedekben különböző becslőfüggvényeket dolgoztak ki a probléma megoldására. Jelen tanulmányban a *Gallant–Nychka* [1987] által kidolgozott félig nem paraméteres (semiparametric) módszert használtunk. A heteroszkedaszticitás okozta esetleges problémák kiküszöbölésére robusztus varianciabecslést alkalmaztunk.

Hasonló megközelítésben vizsgálták szerződések teljesülését a magyar élelmiszerláncban *Fertő et al.* [2012] azzal a különbséggel, hogy ők a *Klein–Spady*-féle [1993] félig paraméteres (semiparametric) maximum likelihood eljárással is becsülték a mo-

delleket. Mi ezt a módszert nem tudtuk használni (mivel nem minden esetben konvergál a rutin), azonban az elvégzett próbák tanulsága szerint a félig nem paraméteres módszer is megfelelő eredményt adott, ezért nem volt szükség további korrekcióra.

Két párhuzamos becslés történt a kétféle piactípus esetében, ezért a hagyományos piaci és termelői piaci gazdák csoportjai között meglévő átfedés nem befolyásolta az eredményeket.

4. Eredmények

Eredményeinket a 4. táblázat mutatja be.

4. táblázat

Félig nem paraméteres becslések a piaci árusításra vonatkozó döntésre

Változó	Árusítás hagyományos piacon	Árusítás termelői piacon
<i>1. Gazdálkodó jellemzői</i>		
Nem	-1,020**	-1,846***
Kor (év)	0,038**	-0,020
Végzettség	-0,422***	-0,693***
Tapasztalat (év)	0,055***	-0,042***
Gazdálkodó felmenők	-3,319***	-1,384***
<i>2. Gazdaság és termelés jellemzői</i>		
Birtokméret (ha)	-0,042	0,140***
Bérelt terület (ha)	0,029***	0,011*
Gazdaságban dolgozó családtagok száma	-0,000	-0,103*
Állandó alkalmazottak száma	-1,400**	-1,912***
Más jövedelem	-0,442	2,606***
Termékek száma	-0,012	0,021**
Bio	-1,192***	-3,302***
<i>3. Logisztika és értékesítés jellemzői</i>		
Tárolóeszköz	-0,764**	-0,491***
Szállítóeszköz	-0,481***	-0,868***
Bérelt asztal	2,016***	-0,870**
Törzsvásárlók aránya (százalék)	-0,007	0,061***
Feldolgozott termékek értékesítéséből származó jövedelem (százalék)	-0,013***	0,029***

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Változó	Árusítás hagyományos piacon	Árusítás termelői piacon
4. Motivációk		
Magasabb ár	2,219***	0,931
Kézpénz	1,712***	-3,456***
Sikerül túladni	0,041	0,745*
Megszokás	3,341***	-5,035***
Egyéb	-0,011	0,069
5. Nyitottság, jövőkép jellemzői		
Támogatások lehívása	-0,163	2,424***
Informális együttműködés	0,562	-0,673*
Formális együttműködés	1,482***	3,815***
Folytatná a vállalkozást	7,362***	1,312**
Bővítést tervez	-1,276***	0,021
Csökkentést tervez	4,287***	0,594
Új tevékenységet tervez	0,277	0,761
Beruházást tervez	0,235	3,007***
Log pseudolikelihood	-17,5557	-11,6596
Log likelihood arányteszt	0,0016	0,0007
Wald-teszt (p -érték)	0,0000	0,0000
N	119	119

Megjegyzés. * $p < 0,1$; ** $p < 0,5$; *** $p < 0,01$.

Forrás: Saját számítás a kérdőíves felmérés alapján.

A vizsgált változók hatása a legtöbb esetben szignifikáns, sőt, erősen szignifikáns ($p < 0,01$). A változók mintegy fele (a 19, illetve 24 szignifikáns változóból tíz) azonos módon hat a döntésekre, a többi esetben azonban vagy más változók tűnnek fontosnak, vagy ugyanazon tényezők ellentétes módon befolyásolják a hagyományos és termelői piacon történő árusításra vonatkozó döntést. Először elsősorban a hasonlóságokra koncentrálunk.

Meglepő módon a férfiak és a családi hagyományokkal nem rendelkezők hajlamosabbak inkább a piaci értékesítésre általában véve, függetlenül a piac típusától. A vizsgált modellek megerősítik, hogy a piaci értékesítés általában az alacsonyabb végzettségűekre és a kisebb gazdaságokra jellemző: a nagyobb vállalkozások, amelyek állandó alkalmazottak munkaerejét is felhasználják, inkább más értékesítési csatornát választanak. Ennek némiképpen ellentmond, hogy a területbérlet kis mértékben növeli a piaci árusítás valószínűségét. A biotermelők (még akkor is, ha nem rendelkeznek minősítéssel) jellemzően inkább elfordulnak mindkét piactípustól (és

ha mégis így értékesítenek, akkor – ahogy a mintaátlagok alapján bemutattuk – inkább a termelői piacot választják). A logisztikát jellemző változók negatívan hatnak a piaci értékesítésre: mindkét piactípus esetében a szállítóeszközbe és a tárolási kapacitás fejlesztésébe történő beruházás csökkenti a piacon árulás valószínűségét – ez alátámasztja azt a megfigyelést, hogy a nagyobb üzemek számára a „piac” kevésbé fontos értékesítési csatorna. A formális együttműködésekben (szövetkezetekben) való részvétel növeli a piaci árusítás valószínűségét. Ez az eredmény első ránézésre kontraintuitívnek tűnhet, ugyanakkor, ahogy arra *Csikné Mácsai–Lehota* [2013] is felhívja a figyelmet, a szövetkezeteken keresztül értékesítő gazdák a diverzifikálás, kockázatmegosztás céljából fontos kiegészítő értékesítési módként tekintenek a piaci árusításra (egyéb csatornák, például nagybani piacon vagy felvásárló számára történő értékesítés mellett). Az informális együttműködésben való részvétel negatívan hat a termelői piac választására, ami meglepő eredmény annak fényében, hogy a termelői piaci árusók nagyobb arányban vesznek részt informális együttműködésben. (Lásd a 3. táblázatot.) Az a tény, hogy egy gazda folytatni szeretné a gazdálkodást, pozitív módon befolyásolja a piaci értékesítésre vonatkozó döntéseket, de amint azt látni fogjuk, a jövőképet leíró változók hatása alapvetően különbözik a két piactípus esetében.

Több változó hatása ellentétes a két modellben. Míg a hagyományos piacon árusítást valószínűsíti a magasabb kor és a több gazdálkodói tapasztalat, a termelői piacokat inkább a kevesebb tapasztalattal rendelkezők választják (a kor hatása a második modellben nem szignifikáns). A hagyományos piacot választó gazdálkodók a Kruskal–Wallis-próba eredményei alapján (lásd a 3. táblázatot) jellemzően hosszabb távon elköteleződnek, például bérleti szerződéseket kötnek a választott piaccal, és a vizsgált modell megerősíti e tényező szerepét a piacválasztás során. A termelői piacot fontosnak tartó termelőknél az asztalbérleti szerződések léte negatív hatású. Az alaptermékek feldolgozása a hagyományos piac elutasítását és a termelői piac választását valószínűsíti, míg ez utóbbira az eleve szélesebb termékválaszték is pozitív hatással van. A motiváló tényezők hatása teljesen eltérő a modellekben. Korábbiakban kiderült, hogy a megszokott hagyományos piaci értékesítéshez való ragaszkodás jellemző tényező a hagyományos piacot választó gazdálkodók körében, és jelen számítások megerősítik, hogy valóban fontos, a döntést meghatározó változóról van szó, amely a termelői piac esetében inkább elfordulást eredményez. Jelen eredmények a közvetlen készpénzfizetés hasonló mintázatára is felhívják a figyelmet. Noha korábban láthattuk, hogy a mintaátlagok alapján az elérhető magasabb ár nem tűnt fontos tényezőnek, a modellek tanúságtétele szerint mégis pozitívan befolyásolja a döntést, legalábbis a hagyományos piac esetben. Érdekes módon a termelői piac választását egyedül a „sikerül túladni” jellegű megfontolások befolyásolják pozitívan. Ahogy arra korábban utaltunk, a jövőképpel kapcsolatos változók hatása eltérően alakul a modellekben. A hagyományos piaci értékesítés akkor valószínűbb, ha a gazdálkodó a

gazdaság fokozatos leépítését tervezi, míg a termelői piacot nagyobb eséllyel látogatják a támogatásokra pályázók, további fejlesztési tervekkel rendelkezők.

5. Következtetések

Eredményeink megerősítik azokat a korábbi megfigyeléseket (*Csikné Mácsai* [2011], *Csikné Mácsai–Lehota* [2013], *Juhász–Szabó* [2013]), amelyek szerint a piacokat elsősorban a kisebb (területű, kevesebb munkaerőt alkalmazó, korábbi logisztikai beruházásokkal kevésbé jellemezhető) üzemek választják. Kutatásunk újszerűségét a módszertani megközelítésen túl elsősorban a hagyományos és termelői piacok megkülönböztetése adja. A hagyományos és termelői piacok választását más tényezők teszik valószínűbbé, vagyis a két értékesítési csatornát eltérő motivációs mintázattal és jövőképpel rendelkező termelők veszik igénybe inkább. A korábban feltárt motiváló tényezőket illetően (*Bakucs–Fertő–Szabó* [2012], *Csikné Mácsai–Lehota* [2013], *Fertő et al.* [2012], *Juhász* [2012]) sikerült igazolni a magasabb ár és az azonnali készpénzfizetés szerepét (de csak a hagyományos piacok termelői körében). Más hazai vizsgálatok nem foglalkoznak a megszokások szerepével, amely azonban nagyon fontos tényezőnek tűnik (szintén a hagyományos piacok választása kapcsán). A termelői piacot inkább az eleve valamivel nagyobb birtokmérettel, diverzifikáltabb termékkínálattal rendelkező gazdálkodók választják, akik körében jellemző a feldolgozott termékek előállítás is.

Hosszabb távú elköteleződésre a tapasztalatok alapján elsősorban a hagyományos piacot preferáló gazdálkodók hajlandók, az együttműködésekben való részvétel azonban (ugyan hatással van a piaci árusításra vonatkozó döntésekre) nem jellemző.

Bár a mintavételi elrendezés miatt az eredmények nem reprezentatívak, továbbá elsősorban nagyvárosokban értelmezhetők, mégis alkalmasak lehetnek arra, hogy felhívják a figyelmet a „piac” – mint értékesítési csatorna – heterogén voltára, vagyis arra, hogy a szakpolitikai döntések során indokolt lehet a hagyományos és a termelői piacok megkülönböztetése. A 2014–2020-as időszakban lehetőség nyílik a rövid ellátási láncok támogatására, ezért a piactípusok lehatárolása és a célok pontos megfogalmazása hasznos lehet a támogatási rendszerek kidolgozása során.

Irodalom

- BAKUCS, Z. – FERTŐ, I. – SZABÓ, G. G. [2012]: Benefits of a Marketing Co-operative in a Transition Agriculture: Mórakert Purchasing and Service Co-operative. *Society and Economy*. Vol. 34. No. 3. pp. 453–468.

- BALÁZS, B. [2012]: Local Food System Development in Hungary. *International Journal of Sociology of Agriculture and Food*. Vol. 19. No. 3. pp. 403–421.
- BALÁZS B. – SZABADKAI A. – PÁLHÁZYNÉ SÁRMÁNY CS. [2010]: A fenntartható közétkeztetés lehetősége Magyarországon. *Nemzeti Érdek*. 4. évf. 2. sz. 14–29. old.
- BANTERLE, A. – STRANIERI, S. [2008]: The Consequences of Voluntary Traceability System for Supply Chain Relationships. An Application of Transaction Cost Economics. *Food Policy*. Vol. 33. No. 6. pp. 560–569.
- BENEDEK ZS. – BALÁZS B. [2014]: A rövid ellátási láncok szocioökonómiai hatásai. *Külgazdaság*, LVIII. évf. 3. sz. 100–120. old.
- BENEDEK ZS. – FERTŐ I. – BARÁTH L. – TÓTH J. [2014]: Termelői heterogenitás a rövid ellátási láncokban: a piacokon értékesítő gazdák jellemző különbségei. *Gazdálkodás*. 58. évf. 4. sz. 307–319. old.
- BENEDEK ZS. – FERTŐ I. – BARÁTH L. – TÓTH J. [2013]: *A rövid ellátási láncok működésének hazai sajátosságai: egy empirikus vizsgálat tapasztalatai*. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Kutató Központ Közgazdaság-tudományi Intézet. Budapest.
- BILLOR, N. – HADI, A. S. – VELLEMAN, P. F. [2000]: BACON: Blocked Adaptive Computationally Efficient Outlier Nominators. *Computational Statistics & Data Analysis*. Vol. 34. No. 3. pp. 279–298.
- CSÁKI, CS. – FORGÁCS, CS. [2008]: Observations on Regional Level. In: Csáki, C. – Forgács, C. – Milczarek-Andrejewska, D. – Wilkin, J. (eds.): *Restructuring Market Relations in Food and Agriculture in Central and Eastern Europe: Impacts Upon Small Farmers*. Agroiinform. Budapest. pp. 207–250.
- CSÍKNÉ MÁCSAI É. [2011]: Közvetlen értékesítés a zöldség-gyümölcs termelők körében. *Gazdálkodás*. 55. évf. 5. sz. 494–501. old.
- CSÍKNÉ MÁCSAI É. – LEHOTA J. [2013]: Mezőgazdasági termelők értékesítési csatornaválasztási döntéseinek vizsgálata, különös tekintettel a közvetlen értékesítésre. *Gazdálkodás*. 57. évf. 5. sz. 451–459. old.
- DE LUCA, G. [2008]: SNP and SML Estimation of Univariate and Bivariate Binary-Choice Models. *Stata Journal*. Vol. 8. No. 2. pp. 190–220.
- FEHÉR, I. [2007]: Direct Marketing Practice in Hungarian Agriculture. *Zemědělská Ekonomika (Agricultural Economics)*. Vol. 53. No. 5. pp. 230–234.
- FEHÉR, I. [2012]: Direct Food Marketing at Farm Level and its Impacts of Rural Development. In: Rashid Solagberu Adisa (ed.): *Rural Development*. Rijeka. pp. 337–354.
- FERTŐ I. [2011]: Hogyan tudnak a termelők bekapcsolódni a modern élelmiszerláncokba? *Külgazdaság*. LV. évf. 1–2. sz. 65–82. old.
- FERTŐ I. – BAKUCS Z. – ELEK S. – FORGÁCS CS. [2012]: A szerződések teljesülése a magyar élelmiszerláncban. *Kölgazdasági Szemle*. LIX. évf. 1. sz. 63–73. old.
- FERTŐ I. – SZABÓ G. G. [2004]: Értékesítési csatornák választása a magyar zöldség-gyümölcs szektorban. *Kölgazdasági Szemle*. LI. évf. 1. sz. 77–89. old.
- GALLANT, A. R. – NYCHKA, D. W. [1987]: Semi-Nonparametric Maximum Likelihood Estimation. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*. Vol. 55. No. 2. pp. 363–390.
- GYÖRE D. – JUHÁSZ A. – KARTALI J. – KÖNIG G. – JANKUNÉ KÜRTHY GY. – KÜRTI A. – STAUDER M. [2009]: *A hazai élelmiszer-kiskereskedelem struktúrája, különös tekintettel a kistermelők értékesítési lehetőségeire*. Agrárgazdasági Kutató Intézet. Budapest.

- JUHÁSZ A. (szerk.) [2012]: *A közvetlen értékesítés szerepe és lehetőségei a hazai élelmiszerek piacrajutásában*. Agrárgazdasági Kutató Intézet. Budapest.
- JUHÁSZ A. – SZABÓ D. [2013]: *A piacok jellemzői termelői és fogyasztói szemmel*. Kézirat.
- KAPRONCZAI I. – KOVÁCS H. – VARGA E. [2006]: Mezőgazdasági termelők alkalmazkodása a beruházások és a foglalkoztatás aktuális kihívásaihoz. *Statistikai Szemle*. 84. évf. 8. sz. 185–198. old.
- KLEIN, R. W. – SPADY, R. H. [1993]: An Efficient Semiparametric Estimator for Binary Response Models. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*. Vol. 61. No. 2. pp. 387–421.
- KNEAFSEY, M. – VENN, L. – SCHMUTZ, U. – BALÁZS, B. – TRENCHARD, L. – EYDEN-WOOD, T. – BOS, E. – SUTTON, G. – BLACKETT, M. [2013]: Short Food Supply Chains and Local Food Systems in the EU. A State of Play of Their Socio-Economic Characteristics. In: *Santini, F. – Gomez Y Paloma, S.* (eds.): *JRC Scientific and Policy Reports*. European Commission, Joint Research Centre Institute for Prospective Technological Studies. Brussels.
- KUJÁNI K. [2014]: Az alternatív élelmiszer-ellátó rendszerek meghatározásának és csoportosításának tényezői. *Gazdálkodás*. 58. évf. 1. sz. 30–40. old.
- MARTINEZ, S. – HAND, M. – DA PRA, M. – POLLACK, S. – RALSTON, K. – SMITH, T. – VOGEL, S. – CLARK, S. – LOHR, L. – LOW, S. – NEWMAN, C. [2010]: *Local Food Systems: Concepts, Impacts, and Issues*. U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service. Washington, D.C.
- MEERT, H. – VAN HUYLENBROECK, G. – VERNIMMEN, T. – BOURGEOIS, M. – VAN HECKE, E. [2005]: Farm Household Survival Strategies and Diversification on Marginal Farms. *Journal of Rural Studies*. Vol. 21. No. 1. pp. 81–97.
- PINTÉR L. [2011]: Magyarország mezőgazdasága a 2010. évi általános mezőgazdasági összeírás tükrében. *Statistikai Szemle*. 89. évf. 2. sz. 185–198. old.
- RENTING, H. – MARSDEN, T. K. – BANKS, J. [2003]: Understanding Alternative Food Networks: Exploring the Role of Short Food Supply Chains in Rural Development. *Environment and Planning A*. Vol. 35. No. 3. pp. 393–412.
- STEWART, M. B. [2004]: Semi-Nonparametric Estimation of Extended Ordered Probit Models. *Stata Journal*. Vol. 4. No. 1. pp. 27–39.
- SZABADKAI A. [2011]: Kistermelők, helyi termékek és kispiacok a jog halójában. *A Falu*. XXVI. évf. 3–4. sz. 81–94. old.
- SZABÓ D. – JUHÁSZ A. [2012]: A piacok szerepe és lehetőségei a hazai élelmiszer-ellátási láncban. *Gazdálkodás*. 56. évf. 3. sz. 217–229. old.
- SZABÓ, G. G. – FERTŐ, I. [2004]: Transaction Cost Economics and Agricultural Cooperatives: A Hungarian Case Study. In: *Bremmers, H. J. – Omta, S. W. F. – Trienekens, J. H. – Wubben, E. F. M.* (eds.): *Dynamics in Chains and Networks*. Proceedings of the Sixth International Conference on Chain and Network Management in Agribusiness and the Food Industry. pp. 245–251.
- TAKÁCS I. – BARANYAI ZS. [2013]: A géphasználati együttműködések, avagy a „virtuális üzemek” elmélete és gyakorlata a magyar mezőgazdaságban. *Gazdálkodás*. 57. évf. 3. sz. 270–281. old.
- VASA, L. – BARANYAI, ZS. – KOVÁCS, Z. – SZABÓ, G. G. [2014]: Drivers of Trust: Some Experiences from Hungarian Agricultural Cooperatives. *Journal of International Food & Agribusiness Marketing*. Vol. 26. No. 4. pp. 286–297.

WEBER, S. [2010]: bacon: An Effective Way to Detect Outliers in Multivariate Data Using Stata (and Mata). *Stata Journal*. Vol. 10. No. 3. pp. 331–338.

Summary

The aim of this paper is to identify the factors influencing the marketing decisions of those Hungarian small-scale farmers that sell their products at traditional and farmers' markets. Our (non-representative) results confirm that markets are typically chosen by smaller enterprises. Traditional and farmers' markets are visited by different groups of farmers in the bigger cities of Hungary. With respect to the choice of traditional markets, the higher price, the prompt purchase in cash, and habits/traditions are important motivating factors. However, the role of these factors is less clear as regards farmers' markets, where mostly those farmers sell products, who cultivate a bigger area, have a more diverse product portfolio and also have investment/development plans. Entering into long-term contracts with the market is typical among traditional market farmers.

Hüttl Antónia,

a Statisztikai Szemle
főszerkesztője

E-mail: Antonia.Huttli@ksh.hu

Pozsonyi Pál,

a Központi Statisztikai Hivatal
főosztályvezetője

E-mail: Pal.Pozsonyi@ksh.hu

Szőkéné Boros Zsuzsanna,

a Központi Statisztikai Hivatal
osztályvezetője

E-mail: Zsuzsanna.Boros@ksh.hu

A bruttó hazai termék becslése a folyó ártól az implicit árindexig

A közelmúltban a sajtóban és a médiában több bírálat is megjelent azzal kapcsolatban, ahogyan a KSH¹ a GDP-t² becslüli. A kritika lényegét röviden a következőképpen foglalhatjuk össze: mivel a 2014. évi első előzetes becslés szerint a GDP implicit árindexe lényegesen magasabbnak bizonyult, mint az alapárindexek, ennek következtében a bírálók azt vélelmezték, hogy a GDP folyó áras értéke magasabb a ténylegesnél. A kritikához hozzáfűzték azt a nem szakmai következtetést, hogy mindezt annak érdekében tette a KSH, hogy alacsonyabbnak tűnjön a GDP-arányos államadósság. Megjegyeznénk, hogy a GDP folyó áras értékének növekedése maga után vonja a GNI³ értékének növekedését is, ennek következtében viszont emelkedik az ország GNI-alapú befizetési kötelezettsége az uniós költségvetésbe. Ez a tény kevés figyelmet kap az ilyen típusú vitákban.

Jelen írás kizárólag a kérdés szakmai részével foglalkozik. A tanulmány első fejezete tömören – és szükségképpen egyszerűsítve – ismerteti a GDP-számítás KSH-

¹ KSH: Központi Statisztikai Hivatal.

² GDP (gross domestic product): bruttó hazai termék.

³ GNI (gross national income): bruttó nemzeti jövedelem.

ban alkalmazott menetének főbb lépéseit. Ezt követően – hivatkozva az első fejezet módszertani leírására – megkíséreljük eloszlatni azokat a szakmai tévedéseket, amelyek feltehetően megzavarták a bírálókat.

1. Hogyan állítja össze a KSH a GDP-t?

Alapesetben a KSH egy évre vonatkozóan öt alkalommal számít és publikál GDP-adatokat, a nemzeti számlák felülvizsgálati politikájának megfelelően. Kivételt képeznek azok a rendkívüli esetek, amikor átfogó módszertani váltás hatását kell átvezetni a számlák teljes idősorán, vagy amikor az adatforrásokban észlelt jelentős hibák miatt kell korrigálni az előzetes eredményeket. Először a tárgyévet követő 45. napon mindössze a növekedési ütemet közlik a negyedéves adatok alapján. Ezt követi a tárgyév után 65. napon a részletes négy negyedévre vonatkozó becslés, ekkor már összeállítják a folyó és változatlan áras adatokat, valamint a volumenindexeket is. Az éves statisztikai és adminisztratív forrásból származó előzetes adatok feldolgozása után a tárgyévet követő 9 hónap elteltével áll össze folyó áron a nemzeti számlarendszer, ezen belül a GDP és annak összetevői, és ekkor készülnek el a főbb aggregátumok változatlan áras adatai. Ezt az éves adatot még kétszer vizsgálja felül a KSH, először $t + 21$ hónap után, a végleges statisztikai és adminisztratív adatok feldolgozását követően, majd $t + 33$ hónapra a forrás-felhasználás táblák elkészülte és integrálása után.

A továbbiakban a változatlan áras számítások alapjait és néhány sajátosságát vesszük szemügyre annak érdekében, hogy segítsük megérteni a folyó és változatlan áras adatok, valamint az árindexek közötti összefüggéseket.

A nemzeti számlák – ezen belül a GDP – összeállítását nemzetközi szabványokban és jogszabályokban lefektetett módszertani elvek határozzák meg. Ezek közül a következőket fontos ismerni a változatlan áras adatok és volumenek értelmezése szempontjából:

1. Az ár- és volumenmérést a termékek és szolgáltatások részletes dezaggregációs szintjén kell végezni.
2. Változatlan áron az elszámolási időszak folyamatainak és állományainak a megelőző időszak árain történő (előző évi árak) értékelése értendő.
3. A több évet felölelő volumenváltozást láncolással, vagyis az évről évre bekövetkező volumenváltozások kumulálásával lehet meghatározni.

Ezek az alapelvek az éves és a negyedéves számításokra egyaránt vonatkoznak.

1.1. A GDP változatlan áras számítása – termelési oldal

Termelési oldalról a GDP változatlan áras adatainak kiszámításakor kétféle megközelítés közül választhatunk: az egyik, amikor a folyó áras adatokból alap (primer) és számított árindexek felhasználásával számítjuk a változatlan áras adatokat. Ezt az eljárást nevezi a szakirodalom *deflálásnak*. A változatlan áras számítások másik változata, amikor közvetlen volumenbecslést készítünk, azaz valamilyen volumenindikátor felhasználásával a bázis évi adatot felszorozva határozzuk meg a változatlan áras értéket. A közvetlenül mért volumenindex rendszerint természetes mértékegységben mért értékek hányadosa. Ebben a változatban nincs szükség primer árindexekre. Ezekben az esetekben utólag (implicit módon) számíthatunk árindexeket a statisztikai összefüggések alapján (árindex = értékindex/volumenindex).

Nézzük meg kicsit részletesebben a deflálás menetét. Termelési oldalról számítva a GDP, pontosabban először az alapáras GVA⁴ a kibocsátás és a folyó termelőfelhasználás különbségeként adódik. Először folyó áron meghatározzuk a két tényező értékét, majd külön-külön átszámítjuk őket változatlan árra a megfelelő árindexek felhasználásával, azaz mindkettőt defláljuk. Ezt nevezzük a *kettős deflálás* elvének. A változatlan árra átszámított kibocsátás és folyó termelőfelhasználás különbsége a változatlan áras hozzáadott érték. A KSH a számítást nemzetgazdasági szektoronként,⁵ azon belül kétszámjegyes ágazati bontásban (néhány ágazatot összevonva, 64 ágazatra) végzi. A szektoros/ágazatos bontásban számított változatlan áras hozzáadott értékek összegzésével, majd ehhez a termékdók és támogatások egyenlege változatlan áras adatának hozzáadásával jutunk el a változatlan áras bruttó hazai termék értékéhez.

A legfontosabb felhasznált alapárindexek az ipari termelői árindex (termékbon-tásban), a szolgáltatási termelői árindexek, a fogyasztói árindex, az export és import termék árindexek. A kibocsátás és a folyó termelőfelhasználás deflálásához a kibocsátás és a folyó termelőfelhasználás összetétele szerint súlyozott árindexeket használunk. Mivel az árstatisztika a termelőknél méri az árváltozást, a folyó termelőfelhasználás azonban a termék vagy szolgáltatás felhasználását mutatja, a két tétel különbözhet a termékek összetételében, valamint a felhasználásra rakódó adók, szállítási költségek stb. miatt. A termelőfelhasználás árindexének számításához a forrás-felhasználás táblákból származó felhasználásadatokat használjuk súlyként.

A termelési oldalon többnyire az előbbieken ismertetett módszerrel készül a változatlan áras hozzáadott érték. Léteznek azonban speciális területek, amelyekre más szabályok vonatkoznak. A legjelentősebb ilyen terület a kormányzati szektor hozzáadott értékének számítása. A kormányzati szektorba sorolt gazdasági egységek jel-

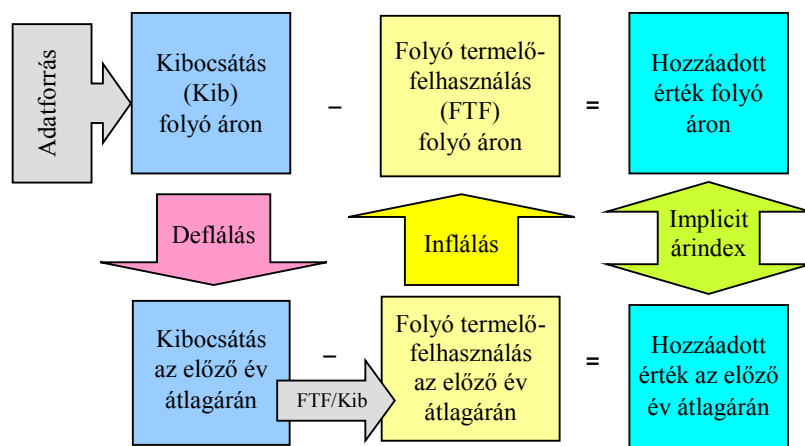
⁴ GVA (gross value added): bruttó hozzáadott érték.

⁵ Az öt nemzetgazdasági szektor a következő: a nem pénzügyi vállalatok szektora, a pénzügyi vállalatok szektora, a kormányzati szektor, a háztartások szektora, a háztartásokat segítő nonprofit intézmények szektora.

lemzően nem piaci tevékenységet végeznek, ezért kibocsátásuknak nincs piaci ára sem. Folyó áron a nem piaci szereplők kibocsátását költség szinten kell meghatározni. Ezzel összhangban a változatlan áras számítás is költség szinten történik, azaz az egyes költségelemeket számítjuk át változatlan árra. Az állóeszköz-felhasználást (értékcsökkenést) a beruházási árindexszel, a folyó termelőfelhasználást az ágazati termelési árindexekkel defláljuk. A munkavállalói jövedelmek esetében a változatlan áras értéket a bázis évi munkajövedelem létszámindexszel történő továbbvezetéseként kapjuk. Egyes esetekben a KSH közvetlen volumenmérést végez a nemzetközi előírásoknak megfelelően, ilyen az egészségügy és az oktatás (a volument például az egyes járóbeteg-ellátásokat igénybevevők száma, a fekvőbeteg-ellátásban az ellátottak betegcsoportok szerint súlyozott száma, az egy pedagógusra jutó diákok száma fejezi ki).

Közvetlen volumenmérést használunk a termékadók és -támogatások számításánál is. Folyó áron a tényleges be- és kifizetések összege jelenik meg, mivel az adók és főleg a támogatások esetében nem értelmezhető az árindex, ezért a módszertan szerint az adók és támogatások körébe tartozó termékeknek és szolgáltatásoknak a volumenváltozásával kell közelíteni a termékadók és -támogatások volumenindexét. A legnagyobb tétel az általános forgalmi adó, tehát az adók változatlan áras értékét jórészt a háztartások fogyasztási kiadásának és a beruházásoknak a volumene határozza meg.

A változatlan áras hozzáadott érték becslése termelési oldalról, negyedévente

Vannak egyéb tételek is, amelyek változatlan áras számítása eltér az általános módszertől, leginkább azért, mert már a folyó áras adat számítása is speciális. Ilyen

tétel a pénzközvetítói szolgáltatás közvetetten mért díja (FISIM⁶) vagy a saját lakás-szolgáltatás.

Említettük, hogy az első éves becslés a négy negyedéves adat összegzésével készül. Negyedéves szinten még korlátozott információk állnak csak rendelkezésre, ezért a módszertan is eltér az évestől. A legfontosabb különbség, hogy a nem pénzügyi vállalati szektor esetében a folyó termelőfelhasználás folyó áras értékét negyedéves szinten nem ismerjük. A kibocsátás – statisztikai adatforrásokból – megbecsülhető folyó áron, ez a megfelelő árindexek felhasználásával átszámítható változatlan árra. Ebből kiindulva a legutolsó éves számításokból rendelkezésre álló változatlan áras folyó termelőfelhasználás/-kibocsátás arány alapján készíthető becslés az adott negyedév változatlan áras folyó termelőfelhasználására. (Lásd az ábrát.) Majd ezeket az árindexekkel felszorozva számítjuk át, azaz folyó árra infláljuk. Az eljárás a továbbiakban a szokásos módon folytatódik, azaz a kibocsátás és a folyó termelőfelhasználás különbsége lesz a hozzáadott érték folyó és változatlan áron is.

1.2. A GDP változatlan áras számítása – felhasználási oldal

Felhasználási oldalról a változatlan áras GDP számítása a főbb felhasználási tételek szerint külön-külön történik. Azaz kiszámítjuk a háztartások, a kormányzat és a háztartásokat segítő nonprofit szervezetek fogyasztását, a bruttó állóeszköz-felhalmozást, a készletváltozást és az export-import adatokat változatlan áron, majd ezek összegzésével kapjuk meg a változatlan áras GDP-t. Minden részaggregátum változatlan áras számításának vannak sajátosságai és eltérő a részletezettség szintje is.

A *háztartások fogyasztási kiadásának* változatlan áras számítása a COICOP⁷ négy számjegyes részletezettséggel történik, a folyó áras számításoknak megfelelően. A legnagyobb tétel a vásárolt fogyasztás, ebben az esetben a fogyasztói árindexeket használjuk a deflációhoz COICOP bontásban. A mezőgazdasági önfogyasztás éves számításánál a klasszikus $\text{ár} \times \text{mennyiség}$ módszert tudjuk alkalmazni, mivel rendelkezésünkre állnak a tárgyévi mennyiségi adatok termékbontásban, valamint a tárgyévi és a bázisévi árak is. Negyedéves szinten (tehát az első éves becslés esetében is) ezek az adatok még nem érhetőek el, ezért külön számítás erre a tételre nem készül, a mezőgazdaságban a saját termelésű fogyasztást a vásárolt fogyasztással együtt becsüljük. A saját termelésű fogyasztás másik nagy tétele, a saját lakásszolgáltatás esetében a költségmódszert alkalmazzuk, tehát a változatlan áras számítás is költség-elemenként (állóeszköz-felhasználás, folyó termelőfelhasználás, működési ered-

⁶ FISIM (financial intermediation services indirectly measured): pénzügyi közvetítési szolgáltatások közvetett módon mért díja.

⁷ COICOP (classification of individual consumption by purpose): az egyéni fogyasztás rendeletetés szerinti csoportosítása.

mény) történik. Ugyanezt az értéket mutatjuk ki a termelési oldalon is. A háztartások fogyasztásának része a FISIM is, ami külön számítás alapján készül. Részletes kalkuláció készül a hazai (az ország területén történő) fogyasztásra, viszont a GDP adatközlésben a rezidens háztartások fogyasztása jelenik meg. Tehát a hazai fogyasztásból le kell vonni a külföldiek magyarországi, és hozzá kell adni a magyarok (rezidensek) külföldi fogyasztását. Az előbbi változatlan áras számítása a hazai fogyasztói árindexek felhasználásával, az utóbbié az EU harmonizált fogyasztói árindexével korrigált forint árfolyamindexszel történik.

A *kormányzat fogyasztási kiadása* esetében az eljárás ugyanaz, mint a termelési oldalnál, azaz költségszinten számítunk, hiszen a kibocsátás értéke jelenik meg a fogyasztásban, kiegészítve a kormányzat által vásárolt és a háztartásoknak továbbított termékek és szolgáltatások értékével. Ilyen például a közlekedési ártámogatás, a gyógyszerár-támogatás, az egyéb egészségügyi szolgáltatások (például háziorvos) vagy a gázártámogatás. Ezeket a tételeket a megfelelő fogyasztói vagy termelői árindexszel defláljuk.

A *háztartásokat segítő nonprofit szervezetek* esetében az eljárás hasonló, mint a kormányzatnál. Itt is nem piaci termelőkről van szó, amelyek kibocsátását költségalapon számítjuk, és ez a kibocsátási érték jelenik meg a fogyasztásban. A változatlan áras számítások a kormányzatnál használt implicit árindexekkel történnek, ágazati bontásban.

A *bruttó állóeszköz-felhalmozást* változatlan áron az éves módszertan szerint szektoros/ágazatos/eszközcsoporthoz bontásban számítjuk. Ennek megfelelően többféle árindexet használunk: a költségalapú építőipari árindexet (lakás, épület), a beruházási árindexeket (belföldi és import gép, gépjármű bontásban), a mezőgazdasági árindexeket (tenyészállat, ültetvény, földjáraadék), valamint a szoftverek és az egyéb szellemi termékek esetében speciálisan számított árindexeket. A negyedéves számítások folyó áron kevésbé részletezettek, ezért a változatlan áras kalkulációk is összevontan készülnek.

A *készletváltozás* számításánál a készletállomány-adatokból indulunk ki. A készletállományt ágazatonként megbontjuk saját termelésű és vásárolt készletekre. A számviteli folyó áras záró és nyitó készletállomány különbségéből a folyó áras GDP-számításhoz ki kell szűrni a készlettartás ideje alatt bekövetkezett árváltozást, azaz a készlettartási nyereség/veszteség összegét. Ebből a változatlan áras készletváltozáshoz úgy jutunk el, hogy a folyó áras záró és nyitó készlet állományát a bázisév átlagos árszintjére defláljuk, saját termelésű és vásárolt készletállomány bontásban, ágazatonként. A változatlan áras átszámított záró és nyitó készletállomány különbsége a változatlan áron számított készletváltozás. A saját termelésű készletállományt az ágazattól függően termelői (ipari, építőipari, mezőgazdasági) és a fogyasztói árindexszel defláljuk. A vásárolt készletállományt átsúlyozott⁸ termelői és fogyasztói árindexekkel számítjuk át változatlan árra.

⁸ Hasonló okokból, ahogy a termelésnél, a folyó termelőfelhasználáshoz használt árindexeket átsúlyozzuk.

A *külkereskedelmi forgalomban* eltérő módon vesszük számba a termékek és a szolgáltatások, valamint a turizmus változatlan áras értékét. Homogén termékeknel az egységértékindexet használjuk a változatlan árra történő defláláshoz, nem homogén termékeknel pedig a tényleges ármelegfigyelésből származó árindexeket, mind az export, mind az import esetében. A turizmus nélkül vett szolgáltatásoknál – közvetlen ármelegfigyelés hiányában – a termékek változatlan áras számításából származó implicit árindexeket alkalmazzuk. A turizmus esetén pedig – ahogy a háztartások fogyasztási kiadásánál ismertettük – az exportnál (a külföldiek magyarországi fogyasztásánál) a hazai fogyasztói árindexet, az importnál (a magyarok külföldi fogyasztásánál) az Európai Unió harmonizált fogyasztói árindexével korrigált forint árfolyamindexet használjuk a változatlan áras számításokhoz.

Az előzőekben ismertetett lépések eredményeként a GDP előáll mind folyó, mind változatlan áron úgy, hogy az érték termelési és felhasználási oldalról megegyezik. A GDP implicit árindexe a folyó áras és az előző évi áras érték hányadosa. Ez a számítási sorozat utolsó lépése.

Az ismertetésből az is nyilvánvalóvá válik, hogy a GDP folyó és változatlan áras számítása – amelyet nemzetközi módszertanok, jogszabályok, kézikönyvek szabályoznak – részletes, dezaggregált szinten történik, és nem egyszerűen két indexből egy harmadik kiszámítását jelenti. Az összetett kalkuláció eredményeként áll elő a folyó, illetve változatlan áras GDP és annak volumenindexe. A számítási eljárás minden bizonnyal sokkal részletesebb, mint az előrejelzéshez általában használt modellek. A folyó áras GDP-t nem egyetlen számított árindexszel defláljuk, vagy a változatlan áras GDP-t egyetlen számított árindexszel infláljuk (azaz szorozzuk fel, hogy eljussunk a folyó áras adathoz). Kizárólag egy utólag adódó, implicit árindexről beszélhetünk.

Ez az implicit árindex – mivel többféle árindex és a közvetlen volumenmérés hatását ötvözi – lényeges mértékben eltérhet a felhasznált alapárindexektől. Ez nem magyar sajátosság, hasonló mértékű különbség több országban tapasztalható. Az 1. táblázat azt szemlélteti, hogy az Európai Unió tagországaiban mekkora eltérés mutatkozott a HICP⁹ és a GDP implicit árindexe között. Több év átlagát tekintve a magyar adatok közötti diszkrepancia szélsőségesnek semmiképpen sem mondható.

Szükséges hangsúlyozni, hogy a negyedéves számításokhoz rendelkezésre álló adatbázisok, statisztikai adatok köre és mennyisége lényegesen szűkebb az éves számításokénál. Például a vállalatok társasági adóbevallásai csak nyár végén állnak rendelkezésre, ugyancsak ebben az időszakban kerülnek a statisztikusok kezébe a költségvetési szervezetek előző évre vonatkozó részletes és pontos adatai is. Ebből következően a $t + 9$ hónapra készített éves számítások eredményei – beleértve a GDP

⁹ HICP (harmonised index of consumer prices): harmonizált fogyasztói árindex.

implicit árindexét – akár lényeges mértékben eltérhetnek a négy negyedév adatainak összegzésével kapott első előzetes becslésektől.

1. táblázat

A GDP implicit árindexe és a harmonizált fogyasztói árindex különbsége, 2010–2014
(százalékpont)

Ország	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
	év				
Egyesült Államok	-1,6	-2,6	0,0	0,5	0,2
Ausztria	-0,8	-1,8	-0,7	-0,6	0,2
Belgium	-0,3	-1,2	-0,5	0,3	0,2
Bulgária	-1,8	3,6	-0,8	-1,2	2,2
Ciprus	-0,5	-1,5	-1,1	-1,8	..
Csehország	-2,7	-2,4	-2,1	0,4	1,9
Dánia	1,0	-1,9	0,1	1,1	0,2
Egyesült Királyság	-0,1	-2,4	-1,1	-0,7	0,3
Észtország	-1,2	-2,1	-1,5	1,3	1,6
Finnország	-1,3	-0,7	-0,2	0,3	-0,1
Franciaország	-0,6	-1,4	-1,0	-0,2	0,4
Görögország	-3,9	-2,3	-0,9	-1,4	..
Hollandia	0,3	-2,4	-1,5	-1,5	0,6
Horvátország	-0,3	-0,5	-1,8	-1,4	-0,2
Írország	0,0	-0,2	-0,7	0,5	..
Lengyelország	-0,9	-0,7	-1,5	0,4	0,4
Lettország	0,2	2,2	1,3	1,1	0,5
Litvánia	1,1	1,1	-0,5	0,4	0,7
Luxemburg	0,9	1,3	0,6	-0,3	..
Magyarország	-2,6	-1,7	-2,3	1,3	3,1
Málta	1,8	-0,2	-1,1	1,0	0,7
Németország	-0,4	-1,4	-0,7	0,5	0,9
Norvégia	3,6	5,6	3,0	0,8	-1,5
Olaszország	-1,4	-1,4	-1,9	0,1	0,5
Portugália	-0,8	-3,9	-3,2	1,9	1,1
Románia	-0,7	-1,1	1,5	0,2	0,7
Spanyolország	-1,8	-3,0	-2,2	-0,8	-0,3
Svédország	-0,9	-0,2	0,2	0,8	..
Szlovákia	-0,2	-2,5	-2,4	-1,0	-0,1
Szlovénia	-3,2	-0,9	-2,5	-0,5	0,0

2. A kritikák szakmai tévedései

Véleményünk szerint a szakmai kritikák két tévedésen alapulnak. Az egyik tévedés a GDP-becslés logikai menetére vonatkozik. Nevezetesen arra, hogy a GDP folyó áras értéke a volumen és egy „GDP-deflátor” szorzataként áll elő. Ebből következően, ha magasabb a „deflátor”, az növeli a folyó áras értékét. Az igaz lehet, hogy a rövid távú gazdasági előrejelzések készítői többnyire ezt a módszert alkalmazzák. Ugyanis megalapozottabban lehet külön-külön becsléni a gazdasági növekedés és az infláció jövőbeni pályáját, mint közvetlenül a folyó áras értéket. Azonban, ahogy cikkünkben azt az előzőkben bemutattuk, a statisztikai tényadatokat a KSH nem ezen a logikai úton számítja.

Amint láttuk, a hivatal öt különböző alkalommal készít becslést ugyanazon időszak GDP-jére vonatkozóan. Közülük a legkorábbi ún. negyedéves $t + 45$ napra készülő „flash” becslés mindössze a növekedési ütemet jelzi negyedéves szinten, többnyire a két hónapi tényadatok felhasználásával. Ekkor a KSH nem is közöl folyó áras adatokat. Ezt követően minden további becslés a folyó áras adatokból indul ki, azért, mert közvetlenül jórészt csak a folyó áron végbemenő tranzakciók figyelhetők meg, mint a vállalatok árbevétele, a külkereskedelmi forgalom, a lakosság vásárlása, az államháztartás kiadásai, a beruházási ráfordítások.

A kibocsátást tekintve ritka kivételt képez az olyan, cserére nem kerülő termelés, mint például a sajátlakás-építés, ahol nem ismert a folyó áras adat. Itt a becslés az engedélyek számából és a lakásméretből, azaz természetes adatokból indul ki.

Ahogy szó volt róla, negyedéves szinten komoly hiányosságként vehető fel, hogy a statisztika nem figyeli meg a számításokhoz szükséges mélységben a termelőfelhasználás folyó áras értékét. Azért nem, mert évközben a termelők többsége sem gyűjt ilyen adatokat, így hiányzik az a számviteli háttér, amelyre a statisztikai adatgyűjtés hivatkozhatna. Ennek híján, a GDP előzetes negyedéves becslése során a KSH azzal a feltevessel él, hogy a technológiai koefficiensek nem változnak a nemzeti számlák utolsó, végleges, két évvel korábbi változatához képest. Ezt a *Leontiev* nevével összekapcsolt feltevést a közgazdasági irodalom széles körben alkalmazza.

A folyó áras adatok tehát a nemzeti számlák kellően szilárd építőelemei. Azok alakulását nem befolyásolják az árindexekre és a volumenváltozásokra vonatkozó becslések, amelyek kétségtelenül szűkebb mintán alapulnak, valamint ki vannak téve az indexszámítást körülvevő anomáliáknak. Nem túl jelentősek azok a kivételek, ahol a folyó áras adat nem figyelhető meg. Érdemi bizonytalanságot egyedül az okozhat, hogy a termelőfelhasználás értékadatát közvetve becsüljük, de a technológiai koefficiens alkalmazása széleskörű közgazdasági és statisztikai konszenzuson alapul.

A KSH tehát nem a folyó árat becsüli a volumen és egy „deflátor” szorzataként, hanem a volument becsüli a folyó áras értékadatok és az árindexek hányadosaként. Ezért ha felülbecsülnék az árindexeket, ez csökkentené a volumenadatokat, és mindez a ténylegesnél alacsonyabbnak kimutatott gazdasági növekedésben tükröződne.

A másik félreértés a „GDP-deflátor” értelmezésével kapcsolatos. A GDP-deflátor, azaz helyes terminológiával a GDP implicit árindexe nem árindex abban az értelemben, hogy a termékek valamilyen körének árváltozását hivatott mérni; így a statisztika közvetlenül nem is tudja megfigyelni. A hagyományos árindexektől való megkülönböztetés érdekében GDP implicit árindexéről beszélünk. Ez az implicit árindex a becslések végterméke, modellezési nyelven szólva a függő/endogén változó. Így nincs visszahatása sem a folyó áras értékekre, sem a volumenekre annak, milyen érték adódott az implicit árindex nagyságára.

Ránézésre nem nyilvánvaló az alapárindexek és a GDP implicit árindexe közötti számszerű összefüggés. Tapasztalati tény, hogy az árindexek rendszerint viszonylag szűk tartományban szóródnak, a piacon a helyettesítés gátolja az árváltozások szélsőséges volatilitását. Ezért intuitív módon azt képzelhetnénk, hogy a GDP implicit árindexének a termelői árindexhez és a termelőfelhasználás árindexéhez közeli tartományba kell kerülnie.

Egyszerű mintapéldán is belátható, hogy ez nem feltétlenül van így. Annyi igaz, hogy a termelői árindex felírható mint a termelőfelhasználás és a bruttó hozzáadott érték árindexének átlaga; a súlyokat a termelőfelhasználás és a hozzáadott érték képezik. Mivel a vertikálisan szervezett gazdasági kapcsolatok miatt a termelőfelhasználás jellemzően jóval nagyobb összeg, mint a hozzáadott érték, ez utóbbi árindexe igen érzékeny két árindex közötti kismértékű eltérésre.

Számpéldával is illusztrálva az összefüggést: tegyük fel, hogy egy ágazatban a hozzáadott érték a kibocsátás 35 százaléka. A termelői árindex változatlan, a termelőfelhasználás árindexe 99 százalék. Minthogy az előző évi áron is teljesülnie kell annak az azonosságnak, hogy a hozzáadott érték a kibocsátás és a termelőfelhasználás különbsége, illusztratív példánkban ezt az összefüggést a következőképpen írhatjuk fel:

$$100/1,00 - 65/0,99 = 35/x,$$

ahol x az ágazati hozzáadott érték implicit árindexe.

Az összefüggést átrendezve könnyen kiszámítható, hogy példánkban a hozzáadott érték implicit árindexe 101,9 százalék lesz. Tehát az árak stagnálása, illetve defláció ellenére a hozzáadott érték „árindexe” emelkedést mutat. Logikailag az eredmény igazolható, hiszen arról van szó, hogy a felhasznált termékek árcsökkenését nem követte a kibocsátási árak azonos mértékű csökkenése, ebből következően a vizsgált

termelési fázisban emelkedtek az árak. Az implicit árindex nagyságát tehát nem egyszerűen az árindexek átlagos változása alakítja, hanem azt lényeges mértékben meg szabja a kibocsátás és a termelőfelhasználás árindexének különbsége is. Az elmúlt évek magyar adatai eklatáns példáját adják ennek a látszólagos anomáliának. A tény adatok idősorára tekintve a felhasználók számára is szembe tűnhet, hogy a 2014. év egyáltalán „nem lóg ki a sorból”.

2. táblázat

*A bruttó hozzáadott érték implicit árindexe és a termelői árindexek
a magyar gazdaságban, 2010–2014
(százalék)*

Év	Kibocsátás (alapáron)	Folyó termelőfelhasználás	Bruttó hozzáadott érték (alapáron)
2010	102,9	103,7	101,7
2011	103,5	104,2	102,4
2012	103,2	103,8	102,3
2013	101,1	100,0	102,7
2014*	101,9	101,2	102,8

* Előzetes adat.

A KSH módszerének ismertetése során már szó volt róla, hogy a termelési költség összetevők árindexének átlaga jelenti a nem piaci termelés árindexét. Így a kormányzati szolgáltatások 2014. évi kiugró áremelkedésében megmutatkozik többek között a pedagógus-béremelés, valamint az, hogy – a gazdasági növekedés felülbecslését elkerülendő – a közmunka végzésére fordított összegek bővülését a nemzeti számlák javarészt áremelkedésnek mutatják ki.

A felhasználási oldalról nézve 2014-ben a GDP implicit árindexének mértékében közrejátszott a cserearányok javulása is, vagyis az, hogy az exportárak az importáraknál gyorsabban emelkedtek. Minthogy a magyar gazdaságban meghatározó a külkereskedelmi forgalom aránya, a cserearány-változás számottevő mértékben befolyásolja a GDP implicit árindexét.

Példánkban tegyük fel, hogy folyó áron az export és az import egyaránt a GDP 80 százaléka. Legyen a belföldi felhasználás ára változatlan, az exportárindex 100,9 százalék, az importárindex 100,2 százalék. A felhasználási oldal változatlan áras azonossága a következőképpen írható fel:

$$100/1,00 + 80/1,009 - 80/1,002 = 100/x,$$

ahol x a GDP implicit árindexe. Átrendezést követően könnyen kiszámítható, hogy a GDP implicit árindexe 100,5 százalék lesz, tehát a belföldi felhasználás árainak változatlansága ellenére a GDP implicit árindexe emelkedést mutat. A magyar adatok időszora ebben a kontextusban is igen változatos képet nyújt, például 2013-ban a GDP implicit árindexe a komponensek árindexéhez képest még inkább extrém értéket vett fel.

3. táblázat

A GDP implicit árindexe, a belföldi felhasználás és a külkereskedelmi árindexek a magyar gazdaságban, 2010–2014 (százalék)

Év	Belföldi felhasználás implicit árindexe	Export árindex	Import árindex	GDP implicit árindexe
2010	102,1	101,8	101,7	102,1
2011	103,4	103,4	104,9	102,2
2012	104,2	103,2	104,2	103,4
2013	102,5	100,3	99,5	103,0
2014*	102,6	100,9	100,2	103,1

* Előzetes adat.

3. Összefoglalás

A tanulmány megkísérelte több oldalról tisztázni a GDP implicit árindexe körüli félreértéseket. A számítási módszer bemutatásával azt bizonyította, hogy egyes kritikákkal szemben, a GDP implicit árindexe a leginkább összetett indikátorok egyike, értéke „szakértői becslésekkel” nem befolyásolható. Valamint arra szeretne volna felhívni a figyelmet, hogy téves következtetésekhez vezethet, ha felületes analógiák alapján akarjuk magyarázni a makrogazdasági indikátorok alakulását.

Pódiumvita a települési-térségi társadalmi fejlettség méréséről alternatív megközelítésben

A Budapesti Corvinus Egyetem Szociológiai és Társadalompolitikai Intézetének Társadalomstatistikai Kutatóközpontja, a Fényes Elek Társadalomstatistikai Egyesület, valamint a *Statisztikai Szemle* Szerkesztősége a településfejlettség mérésével és értelmezésével kapcsolatos kérdésekről 2015. március 24-én rendezett műhelyvitát a Központi Statisztikai Hivatal Thirring Lajos-termében. A pódiumbeszélgetést *Harcsa István*nak, a kutatóközpont kutatójának „Települési-térségi fejlettség mérése alternatív megközelítésben. (Fejlődés – fejlettség – fenntarthatóság – paradigmák)” címmel készített tanulmánya indította. Megfogalmazása szerint „Az írás egy többlépcsős kutatás első szakaszának az eredményeit adja közre, és az e szakaszban követett mérési módszer alapvetően követte a »hagyományos« eljárások gondolatmenetét. Az eredményeket azonban már a hagyományostól eltérően értelmeztük, majd erre alapozva, a további fázisban alternatív megközelítést próbáltunk alkalmazni. A hagyományos gondolatmenet lényegét tömören abban lehet megfogalmazni, hogy a kutatók a fejlettséget ugyan többdimenziós jelenségnek tekintik, azonban végső soron mégis egyetlen mutatóval törekednek azt kifejezni.”

A rendezvényen, melynek célja a településfejlettség mérésével kapcsolatos nézőpontok megvitatása volt, térségi és települési kérdésekkel foglalkozó kutatók, szakemberek voltak jelen; a pódiumbeszélgetésen *Kezán András*, a Központi Statisztikai Hivatal vezető-tanácsosa, *Koós Bálint* a Magyar Tu-

dományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézetének tudományos munkatársa, *Nemes Nagy József*, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar Földrajztudományi Központjának egyetemi tanára, *Németh Nándor* területi hatásvizsgálattal és gazdasági tanácsadással foglalkozó vállalkozó, illetve *Pénzes János*, a Debreceni Egyetem Természettudományi és Technológiai Kar Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszékének egyetemi adjunktusa vett részt. *Nagy András*, a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Kutatóközpontjának ny. tudományos tanácsadója nem tudott személyesen részt venni, észrevételeit írásban küldte el.

A műhelyvitát *Husz Ildikó*, a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpontjának tudományos főmunkatársa nyitotta meg, majd *Harcsa István* röviden összefoglalta tanulmányát. Utalt arra, hogy sok a vitatandó és vitatható kérdés a településfejlettség területén, és szakmai konszenzuseresés szükséges. Elmondta, a kutatás *Faluvégi Alberttel*, a Központi Statisztikai Hivatal ny. szakmai tanácsadójával együtt indult közel két éve, hogy a különböző céllal és módszerekkel végzett településfejlettségi vizsgálatok tapasztalatait felhasználva, egy alternatív megközelítési módot dolgozzanak ki. Az alkalmazott módszertani séma a fejlettségi alap- és célmodulokra épült. A fejlettségi alapmodulba a demográfiai, a tudástőkét leíró, a munkaerő-piaci és (opcionálisan) a gazdasá-

gi komponensek kerültek, a célmodulokba pedig a gazdaság, az infrastruktúra, a szociális ellátottság, a családi kohézió, a jóllét stb. mutatói. A használt indexeket abszolút, illetve relatív mérőszámokkal rögzítették. Az alkalmazott főkomponensek 70-90 százalékos hasonlóságot mutattak, és mintegy 10-30 százalékban tértek el egymástól.

Ennek tükrében a fejlettség lehetséges rendezőelveinek értelmezéséről és a kutatás előzetes eredményeiről egy a Központi Statisztikai Hivatalban, 2014 májusában rendezett műhelyvitan a következő megállapítások születtek.

- A fejlettség mérése mindig célhoz kötött.
- A fejlettség minősítése és értelmezése értékfüggő (értékpreferencia jelöli ki a hierarchiát), ebből az is következik, hogy a különböző értékek szerinti megközelítések nem kizárják, hanem kiegészítik egymást.
- A fejlettség dinamikus jelenség, tehát csak adott kontextusban (térben és időben) lehet kellően értelmezni.
- A fejlettség többszintű jelenség, a különböző szintek egy sokdimenziós térben kapcsolódnak össze, amelyben az egyes dimenziók minőségi komponensként jelennek meg. A minőségi dimenziók/komponensek minősítése értékfüggő, ebből következően hozzájárulásuk mértéke a „komplexnek tekintett” fejlettséghez is az.
- A különböző értékrendszerek szerint értelmezett és kialakított módszerek elsősorban abban különböznek, hogy miként oldják meg a minőséget kifejező dimenziók összekapcsolását. A hagyományos megközelítések többnyire olyan konstrukciókat alkalmaznak, amelyek alapvetően egyetlen mutatóval jellemzik a fejlettséget.

A korreferátumok a fejlettségmérés célhoz kötöttségére, a fejlettség értelmezésére és a

mutatószámok választására irányultak. Kezán András meglátása szerint a fejlesztéspolitika domináns szerepet tölt be, és nehezen lehet egy zárt rendszert a mérés „mögé tenni”. A Központi Statisztikai Hivatal a mutatók képzésének módszertani kialakítása során a normalizálás mellett döntött, négy dimenziót (társadalom, gazdaság, infrastruktúra és foglalkoztatás) aggregált. Kezán András is osztotta azt a véleményt, hogy több mutatót érdemes használni, és követni kell a fejlesztéspolitikai beavatkozások dinamikáját.

A következő korreferátor, Koós Bálint egyetértett a normalizálással. Kiemelte, hogy egy 2008-as, TÁMOP¹ által finanszírozott kutatás során, harmincváltozós modult használtak, melyből a hasznos információ 27 százalékos szintet ért el. Céljuk a jólléti mérési modell településszintű alkalmazása volt. Koós Bálint véleménye szerint a vitaindító anyag túl nagy „falatot” próbál átfogni, és csak útmutató szerepet tölthet be arról, hogy mit kell „bevenni” a témával foglalkozó vizsgálatokba. A Forray-anyag² megtörte a cikk ívét, és a faktoranalízis pedig kimaradt a mögöttes számításból. A fejlettség kérdését illetően felvette, hogy egy kétszáz fős falutól nem várható el a 25 százalékos felsőfokú végzettségi arány, nem lehet egy univerzális mértékegységhez viszonyítani az összes települést.

A témával közel fél évszázada foglalkozó Nemes Nagy József korreferátumát azzal kezdte, hogy a fejlettség és a település kérdése több diszciplínához kötött, és a történészek, geográfusok, társadalomkutatók stb. más-más oldalról közelítik meg. Határozott véleménye, hogy a település mint egység fejlettségi szinten nem releváns. Az utóbbi két évtizedben a kutatások-

¹ TÁMOP: Társadalmi Megújulás Operatív Program.

² FORRAY R. K. – KOZMA T. [2013]: Közösségi tanulás és társadalmi átalakulás. *Iskolakultúra*. Vol. 22. No. 10. 3–21. old.

nak nem volt hatása a gyakorlatra, illetve a területi polarizáció alakulására, és nem született tendenciákat összehasonlító kiadvány sem. Kifejtette, hogy a fiatal generációnak ki kell lépnie az abszolút, relatív indexek gondolatmájából. Új indexek, indikátorok kialakításáról viszont, tapasztalata szerint, nincs értelme beszélni, hiszen az elmúlt 25 évben nem készítették elő települési fejlettséget mérő kutatást, mivel az ilyen jellegű vizsgálatok eredményét a fejlesztéspolitika kivétel nélkül mellőzte. Tulajdonképpen a területiség kikerült az államigazgatás szempontjai közül. Erre magyarázat lehet az Európai Unió támogatási rendszerének dominanciája, ugyanis a területfejlesztést centralizáló uniós politika a területiséget nem preferálja.

A magát civil szabadúszóként bemutató Németh Nándor, miután méltatta az előtte véleményt alkotókat, a kérdéskört gyakorlati oldalról közelítette meg. Rávilágított arra, hogy ugyan a 2007 és 2013 közötti uniós fejlesztési projektekben óriási lehetőség mutatkozott, a területfejlesztési célok hiányában ezek sajnos nem jártak eredménnyel. A területi különbségek ahelyett, hogy mérséklődtek volna, inkább tovább növekedtek. Ő is kiemelte, hogy a fejlettség nem településszintű fogalom, viszont a térség annál inkább az. A szegénységi kockázati index szintén településfejlettségi indikátor lehet, bár inkább valószínűségi mértéket mutat, mintsem univerzális mutatószámot. A szakember említést tett a területi kohézió fogalmáról is; véleménye szerint a területileg szétosztott uniós pénzforgások hatását nem lehet mérni, hiszen a térszerkezet rendkívül lassan mozdul el. Ezzel összefüggésben hat, a fejlettség fogalmát árnyalni képes dimenziót emelt ki: az egy főre jutó bruttó hazai terméket, a térségek közötti egyenlőtlenség alakulását, a területi harmóniát, a területi szinergiát, a szubszidiaritást és a területi kormányzás erősítését. Az utóbbira jó példák a megyei fejlesztési programok.

„A munkája egy dominó a sorban.” – mondta Péntes János röviden Harcsa István vitaanyagáról. Véleménye szerint a Bennett-módszer és a normalizálás járható út, bár az említett 136 dimenziót hétre kell leszűkíteni, ugyanis a népszámlálásból nyerhető mutatók nem alkalmasak e célra, továbbá azokat csak tízévente lehet használni. Megemlítette a pontozásos eljárást is, mellyel rigid határok állíthatók fel. Meggyőződése, hogy több modul szükséges a kutatáshoz, a jövedelmit – mellyel kapcsolatban számos kérdés merül fel –, az iskolázottságit és a demográfiait feltétlenül alkalmazni kell. A fejlettség kérdését illetően pedig a céltól függő kutatás (rendezőelvek struktúrája) az irányadó: ha megvan a cél, tudjuk, mire vonatkozik a kutatás. A népszámlálási adatok szerinte sem megfelelők a települések fejlettségmérésére, erre a célra a monitoring sokkal inkább alkalmas.

Nagy András írásban küldött észrevétele szerint a tanulmány alapvetése, hogy az általános fejlettségi alapmodulra célmodulok is építhetők. Viszont, ha egy komplex fejlettségi alapmodult alakítunk ki, értelmezhetjük azt a célmodulok összességének, tehát az alapmodulbeli elemek külön-külön elemzésével is megvalósulhat a madártávlatos megközelítés árnyaltabbá tétele. A szerző közigazgatási célúnak tekinti a Központi Statisztikai Hivatal által végzett lehatárolást. Szerencésebbnek tartja azt területpolitikai szempontúnak nevezni, még ha tudjuk is, milyen eredményekkel jártak az elmaradott térségeket, településeket érintő beavatkozások, és milyen összefüggésben voltak az alkalmazott mutatók a fejlesztési célokkal. Véleménye szerint az alapmodulnál számolt, két komponens közötti eltérések bemutatásakor érdekes lenne térképen is látni, hogy hol jelentkeznek azok hangsúlyosan. Így lehet, érzékelnénk, a jövedelmi mutató „leértékel” bizonyos (például a romák által nagy arányban lakott) kedvezőbb korszerkezetű térségeket (Észak-Alföld esetében részben erre utal az

adatokban megfigyelhető eltérés a két komponensváltozat között). A tanulmány címében települési-térségi fejlettség szerepel, de a szerző csak települési vizsgálatot ismertet, a térségek csak mint az összehasonlítások nagyobb aggregációs egységei jelennek meg. Térségi szinten (például a járásokra) elvégezve ugyanezeket a számításokat, a módszerek összevetése, értékelése biztosan más eredményt hozna.

A vita során Husz Ildikó felvetette a lépték kérdését, vagyis azt, hogy melyik az a szint, amelyen a fejlettség mérhető. Emellett azt is tudakolta, hogy vajon miként viszonyulnak a fejlődés-fejlettség és a horizontális-vertikális síkok egymáshoz, vagy meg lehet-e kerülni a statisztikát, illetve a helyi viszonyokat a gyakorlatban.

A hallgatóság hozzászólásai a korreferensek észrevételeit egészítették ki, és folyamatosan visszakanyarodtak a beszélgetésnek azokra az alapkérdéseire, hogy mi a településfejlettség-mutató készítésének célja, és ki használja azt. Az indikátorválasztás kapcsán pedig az idő, a hely és a mutatótípus problémája került ismét felszínre.

A résztvevők megfogalmazták, hogy az indikátoroknak a fejlesztéspolitikában átláthatónak és egyszerűnek kellene lenniük, de ilyen mutató nem létezik. Az egyik hozzászóló a településfejlettség problémáját egy Zselichez kapcsolódó kutatással összefüggésben emelte ki. E térség több megyéhez tartozik, így a vizsgálat során olyan módszertani kérdések is felmerültek, hogy mi nevezhető egyáltalán

Zselicnek, és mi határozza meg a lehatárolás egységét. A kutatók következtetése az volt, hogy településszintről kell összerakni az adatokat. A települések térbeli egységét nem lehet „szögesdróttal” elválasztani egymástól, vagyis a térbeli települések különböző dimenziókat „hordoznak” magukban. Egy német kutatásban részt vevő hallgató is megosztotta az egybe-gyűltekekkel tapasztalatait. Németországban hangsúlyos kérdés a tudományos módszertan helyi szintű alkalmazása, vagyis láttatják a döntéshozókkal, hogy „mutatóik” milyen eredményekkel járnak. A hallgató szerint a területi egyenlőtlenségek vizsgálatában elengedhetetlen a szubszidiaritás.

Röviden összegezve a műhelyvitan elhangzottakat, azt a következtetést lehet levonni, hogy a fejlettség településszinten nem, illetve csak nehezen határozható meg. Az értelmezés pontosan lehatárolt fogalmak alapján, konkrét téma szerint lehetséges, viszont egy univerzális, összehasonlításra alkalmas mutató e célra nem alakítható ki (a települések eltérő adottságai, népességszáma stb. következtében). Több mutatóra van tehát szükség; ez viszont az eredmények összehasonlíthatósága miatt több kérdést vet fel, mint amennyi választ ad. A pódiumvítára hívott résztvevők, korreferensek mind egyetértettek abban, hogy a vizsgálati cél is meghatározza az eredményeket.

Pári András,

az Emberi Erőforrások Minisztériumának
stratégiai referense
E-mail: Andras.Pari@emmi.gov.hu

Hírek, események

Kinevezés. *Vukovich Gabriella*, a KSH¹ elnöke 2015. május 1-jei hatállyal *Bihari Gabriellát* az Elnöki főosztály Pályázati

programok osztálya osztályvezetőjének, 2015. május 11-ei hatállyal *Mezősiné Rózsár Erikát* a Jogi és igazgatási főosztály Igazgatási osztálya osztályvezetőjének nevezte ki.

¹ KSH: Központi Statisztikai Hivatal.

Jutalom. Közszolgálati jogviszonyban töltött ideje alapján jubileumi jutalomban részesült 2015. május hónapban 30 éves szolgálatért: *Aradi Éva* (Központi adatgyűjtő főosztály); 35 éves szolgálatért: *Szénásiné Matúz Ágnes* (Gazdálkodási főosztály).

Az Európai Unió Hivatalos Lapjában 2015. május 19-én megjelent és a kihirdetést követő huszadik napon hatályba lépett az Európai Parlament és a Tanács 2015. április 29-ei 2015/759 rendelete az európai statisztikákról szóló 223/2009/EK rendelet módosításáról. Magyar nyelven a http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=OJ:JOL_2015_123_R_0009&from=EN honlapon érhető el.

Szervezeti változás. A KSH Sajtó- és kommunikációs osztálya 2015. május 1-jétől az Elnöki főosztály felügyelete alól a Tájékoztatási főosztályhoz került, és neve Felhasználói kapcsolatok osztályára módosult. Az Elnöki főosztályon megalakult a Pályázati programok osztálya, a Módszertani főosztály Osztályozások és metainformációk osztályának új neve pedig Metainformációk osztálya lett.

Az érintett főosztályok osztálystruktúrája így a következő: 1. Elnöki főosztály: Elnöki titkárság, Személyügyi és oktatási osztály, Nemzetközi kapcsolatok osztálya, Pályázati programok osztálya; 2. Tájékoztatási főosztály: Adatgyűjtemények szerkesztősége, Elemző osztály, Információs szolgálat, *Statisztikai Szemle* szerkesztősége, Szerkesztőosztály, Területi tájékoztatási osztály, Felhasználói kapcsolatok osztálya; 3. Módszertani főosztály: Mintavételi és módszertani osztály, Metainformációk osztálya, Adatgyűjtés-módszertani osztály.

Együttműködési megállapodással erősítette meg már amúgy is jól működő kapcsolatát a KSH és a Debreceni Egyetem 2015.

május 19-én, Debrecenben, melyet a hivatal részéről *Németh Zsolt* társadalomstatistikai elnökhelyettes, az egyetem részéről pedig *Jávor András* rektorhelyettes írt alá. A közös tevékenység célja az egyetem hallgatóinak gyakorlati tapasztalatszerzése és munkaerőpiaci bekapcsolódásának elősegítése, illetve a KSH szellemi kapacitásainak hasznosítása a felsőoktatásban.

A KSH elnyerte a „Családbarát Munkahely” címet, és a díjazottak között a legmagasabb összegű támogatásban részesült az Emberi Erőforrások Minisztériuma által 2015-ben meghirdetett „Családbarát munkahelyek kialakításának és fejlesztésének támogatására” elnevezésű pályázaton. A hivatal kiemelten fontosnak tartja a családi, a magánéleti és a munkahelyi kötelezettségek összehangolását megvalósító programok támogatását.

A Szerb Statisztikai Hivatal két szakértője látogatott a KSH-ba 2015. április 27-én és 28-án a két szervezet közötti együttműködési megállapodás keretében. A környezeti számlák témakörében folytatott konzultáció során a magyar intézmény munkatársai a környezeti adókra vonatkozó statisztikai módszertan alapjait és a közelmúltban zajlott fejlesztéseket mutatták be a vendégeknek.

Az Európai Statisztika Gyakorlati Kódex auditjára 2015. május 4-e és 8-a között került sor a KSH-ban, mely során háromfős nemzetközi szakértői csoport tekintette át a hivatali gyakorlatot fókuszcsoportos megbeszélések keretében, illetve a KSH függetlenségét, integritását és megbízhatóságát érintő kérdésekről informálódott. A vizsgálatot követően a szakértők elkészítették az érintett területek fejlesztését szolgáló ajánlások első változatát, amelyet 2015 nyarán a végleges ajánlások, majd a teljes országjelentés követ.

A 2014. évi európai lakossági egészség-felmérés előzetes adatairól tartott a KSH sajtótájékoztatót 2015. április 30-án, a Keleti Károly-teremben. *Németh Zsoltnak*, a hivatal társadalomstatisztikai elnökhelyettesének megnyitója után a téma felelőse, *Boros Julianna* vezető-tanácsos ismertette a felmérés szakmai hátterét és eddigi eredményeit.

„Az I. világháború számokban, avagy egy kis statisztikai teljesítménytúra” címmel szervezett a KSH Szegedi főosztálya statisztikai versenyt a Magyar Honvédség 37. II. Rákóczi Ferenc Műszaki Ezredének felkérésére 2015. április 24-én, a „Műszakiak Napján”, a szentesi laktanyában. A hagyományosan megrendezett csapatünnepre ellátogató családok és középiskolás diákok a KSH sátráinál „számos” és nem „számos” érdekes feladatot oldhattak meg, illetve a négy helyszínből álló teljesítménytúrán 3–5 fős csapatokban bővíthették statisztikai és történelmi ismereteiket. A hivatal „Adatközlők” néptánccsoportja katonabúcsúztató és toborzó táncokkal lépett fel a rendezvényen.

Új társadalomtudományi folyóiratot indított a KSH Könyvtár „Nemzetközi Statisztikai Figyelő” címmel. A negyedévente, ingyenesen megjelenő, elektronikus referáló lap a gyakorlati statisztika általános kérdéseiről, a gazdaság- és társadalomstatisztika, illetve a demográfia friss külföldi szakirodalmából

közül ismertetéseket, absztraktfordításokat, valamint röviden bemutatja egy-egy ország statisztikai tájékoztatási tevékenységét. Az írott szövegeken kívül adatbázisokat vagy videón elérhető előadásokat is igyekszik felterképezni. A folyóirat első száma a http://konyvtar.ksh.hu/inc/kiadvany_nsf/nsf_2015_01.pdf címen érhető el.

A Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválra 2015. április 23-a és 26-a között került sor, amelyen a KSH Könyvtár első ízben volt jelen a kiállítók között.

„Várandósság és dohányzás?!” címmel tartott *Joubert Kálmán*, a KSH Népeség-tudományi Kutatóintézet ny. kutatója előadást 2015. április 29-én, a hivatal könyvtárának Bibó István-termében egy 8000 várandós nő körében végzett, országos reprezentatív mintán végrehajtott követéses vizsgálat eredményeiről.

„Az ikerkutatások története a kezdetektől napjainkig” címmel került sor *Pári András*, *Drjenovszky Zsófia* és *Hegedűs Rita* előadására a Magyar Statisztikai Társaság Statisztikatörténeti Szakosztályának szervezésében 2015. május 20-án, a KSH Árvay János-termében. Az egybegyűltek többek között a téma kutatásának jelentőségéről, az ikerregiszterekről és a szerzők 2012-ben végzett „Iker-felmérés” c. elemzéséről hallhattak.

A Nemzetközi Statisztikai Intézet (International Statistical Institute – ISI) fontosabb konferenciaajánlatai

(A teljes ajánlatlista megtalálható a <http://isi.cbs.nl/calendar.htm> honlapon.)

Chania, Görögország. 2015. július 11–13.
7. Görög Sztochasztikai Ülés. (7th Greek
Stochastics Meeting.)
Honlap: www.stochastics.gr/meetings/eta/

Graz, Ausztria. 2015. július 12–15.
„Élettudomány, orvostudomány és új
nemparametrikus módszerek” a Nemzetközi
Nemparametrikus Statisztikai Társaság

ülése. (*"Biosciences, Medicine, and novel Non-Parametric Methods" International Society for NonParametric Statistics meeting.*)

E-mail: isnps2015@medunigraz.at

Honlap: <http://www.medunigraz.at/imi/isnps2015/>

Oxford, Egyesült Királyság. 2015. július 13–17.

38. konferencia a sztochasztikus folyamatokról és alkalmazásairól. (*38th Conference on Stochastic Processes and their Applications.*)

E-mail: SPA2015@oxford-man.ox.ac.uk

Honlap: spa2015.oxford-man.ox.ac.uk/

Reykjavik, Izland. 2015. július 13–17.

Az Európai Adatfelvétel-kutatási Társaság 6. konferenciája. (*6th Conference of the European Survey Research Association.*)

Honlap: www.europeansurveyresearch.org

Pattaya, Thaiföld. 2015. július 15–17.

Nemzetközi Alkalmazott Statisztikai Konferencia. (*International Conference on Applied Statistics.*)

Honlap: icas2015.kmutt.ac.th/

Shanghai, Kína. 2015. július 19–21.

Nemzetközi konferencia a statisztikáról és alkalmazásairól. (*International Conference on Statistics and its Applications.*)

Telefon: (+86)-132-6470-2250

E-mail: math_july@engii.org

Honlap: www.scirp.org/conf/ICSA/2015Jul/

Rio de Janeiro, Brazília. 2015. július 26–31.

A Nemzetközi Statisztikai Intézet 60. Világstatisztikai Kongresszusa. (*60th ISI (International Statistical Institute) World Statistics Congress.*)

Információ: ISI Permanent Office, P.O. Box 24070, 2490 AB The Hague, The Netherlands.

Telefon: (+31)-70-3375737

Fax: (+31)-70-3860025

Honlap: www.isi2015.org/

Kuala Lumpur, Malaysia. 2015. július 27–30.

3. Ázsiai Népesedési Konferencia. (*The 3rd Asian Population Conference.*)

Honlap: <http://www.asianpa.org/>

Schloß Neuhaus, Németország. 2015. július 26. – augusztus 1.

Kilencedik nemzetközi kutatási fórum a statisztikai érvelésről, gondolkodásról és műveltségről. (*Ninth International Research Forum on Statistical Reasoning, Thinking, and Literacy.*)

Honlap: srtl2015@gmail.com

Folyóiratszemle

Brauner-Otto, S. R.:

Attitűdök a gyermekekkel és a termékenységszabályozással kapcsolatban

(Attitudes about Children and Fertility Limitation Behavior.) – *Population Research and Policy Review*. 2013. Vol. 32. No. 1. pp. 1–24.

A szerző a termékenység gazdasági megközelítéseire, a társadalmi változással foglalkozó szociológiai elméletekre, valamint szociálpszichológiai teóriákra alapozva arra keresi a választ, hogy a gyermekekhez és a fogamzásgátló módszer használatához fűződő attitűdök kapcsolatban állnak-e a termékenységi magatartással. A Nepálban, Chitwan völgyében végrehajtott családokra fókuszáló felmérés eredményeit felhasználva, a cikk empirikus bizonyítékkal szolgál arra, hogy e két tényező a termékenység alakulására hatást gyakorol.

Nepálban az 1996-os adatfelvételt – amely a mintába került 15–59 év közötti házaspárokra terjedt ki – a fogamzásgátlással kapcsolatos paneladatok havi rendszerességgű gyűjtése követte. Nepál egyedülálló helyzetét mi sem példázza jobban, mint az, hogy bár a teljes termékenységi arányszám 1960 és 2010 között mintegy felére csökkent, a termékenység továbbra is magas, 2010-ben 2,95 volt. További sajátossága az, hogy az első gyermek születésére a házasságkötést követően szinte azonnal sor kerül, és a termékenység fogamzásgátlóval történő szabályozása egészen a közelmúltig nem létezett. A kutatás alanyai azok az 1996-ban 15–44 éves nők voltak ($n = 943$), akik az adatgyűjtés időszakában házasságban éltek, és

az 1996-os felmérést megelőzően nem használtak fogamzásgátló módszert.

A tanulmány részletezi azt is, hogy a főbb vizsgálati szempontok – mint a termékenység szabályozásának, illetve a gyermekekkel és a fogamzásgátlással kapcsolatos attitűdök – mérésére milyen módon került sor. Ahhoz, hogy a termékenység szabályozásának folyamata közelebbi megvilágításba kerüljön, a szerző az első fogamzásgátló módszer használatának időzítését helyezte előtérbe. A gyermekekkel kapcsolatban három kérdést tett fel. Az első a kérdezettek nagycsalád iránti motivációját, míg a második a gyermekek pénzzel és kapcsolatokkal szembeni relatív fontosságát, a harmadik pedig a gyermekek iránti vágy vallási jellegű motivációját tudakolta. A fogamzásgátláshoz, a fogamzásgátló használatához való hozzáállás vizsgálata két szempont szerint valósult meg. Az első a fogamzásgátlás vallásos életmóddal való szembenállását kutatta a „Bűnösnek tartod magad, ha fogamzásgátlót használsz?” kérdés segítségével. A második az előzővel ellentétben a fogamzásgátló alkalmazásának nem vallási jellegű indíttatását szerette volna tudni, tehát azt, hogy mindenkinek fogamzásgátlót kellene-e használni, illetve felmerül-e a családtervezés lehetősége.

A kutatás részét képezték olyan individuális és közösségi szintű kontrolltényezők, amelyek az attitűdök és magatartások alakulásában esetlegesen szerepet játszhatnak. A kérdezettek gyermekkori tapasztalatainak mérésére létrehozott index olyan dichotóm változókat tartalmazott, amelyek a kérdezett 12 éves kora előtti oktatási, kulturális és családi életének feltárását tették lehetővé. Ugyancsak az elemzés része volt

annak a közösségnek a vizsgálata, ahol a válaszadó az említett életkort megelőzően lakott. A vágyott gyermekszám iránti érdeklődés, valamint négy születési kohorsz¹ megkülönböztetése további viszonyítási pontot jelentett.

Az eredmények empirikusan igazolták, hogy a gyermekvállalás és a fogamzásgátlás lelki terhei kapcsolatban állnak a termékenység alakulásával. A kutató úgy találta, hogy a nők gyermekekről és fogamzásgátlásról alkotott véleménye jelentősen befolyásolja a fogamzásgátló későbbi használatát termékenységszabályozás céljából. Sőt, a gyermekekre vonatkozó attitűdök a fogamzásgátlással szembeni hozzáállást is nagyban meghatározzák. Bár számos, a fogamzásgátló használatával foglalkozó kutatás fókuszál a növekvő ismeretre, a tudatosságra és a fogamzásgátlás elfogadására, ezek az eredmények magukban foglalnak olyan hasonló viselkedésbeli változásokat, amelyek más attitűdökben is módosulásokat eredményezhetnek.

A tanulmány rámutatott arra is, hogy a fogamzásgátló módszer használatával, a gyermekvállalással, valamint a családdal kapcsolatban hozott döntéseinket számos tényező befolyásolja. Mind a politika területén dolgozóknak, mind a politikai programok előkészítőinek fontos alapul szolgálhatna a dolgozatnak az a megállapítása, miszerint a magatartásban megfigyelt változások az attitűdökben végbement átalakulás eredményei is lehetnek. A vizsgált viszonyulások nemcsak az egyéni döntéshozatali folyamatokról közöltek miatt relevánsak, hanem azért is, amit a társadalmi változások folyamatáról fednek fel.

Rövid Irén,

a Központi Statisztikai Hivatal fogalmazója,
a Pécsi Tudományegyetem PhD-hallgatója
E-mail: Iren.Rovid@ksh.hu

¹ A szerző a következő négy születési kohorszt vizsgálta: 1981–1977, 1976–1972, 1971–1967, 1966–1952. Az 1996-ban végzett felmérés idején a 15–19 évesek képezték a referenciacsoportot.

Oberhofer, H.:

Ausztria exportgazdaságának versenyképessége, a kis- és közepes vállalatok szerepe

(Die Wettbewerbsfähigkeit der österreichischen Exportwirtschaft: Die Rolle der KMUs.) – *Forschungsschwerpunkt Internationale Wirtschaft*. Policy Brief Nr. 25. Dezember 2014. pp. 1–8.

A szerző nemzetközi összehasonlítás keretében elemzi Ausztria 2010. évi exportjának adatait és ezen belül a mikro- és a kisvállalatok súlyát. A választott év kivitele a bruttó hazai termék 2013. évi folyó áras értékének mintegy 57 százaléka (folyó áron 180 milliárd euró), az Európai Unió többi tagállamának 2010. évi részesedése 69 százalék. Az elemzés adatforrása az Eurostat ún. TEC-adatbázisa¹, ez a tagállamok gazdasági egységei szerint tartalmazza a külkereskedelmi forgalom mikro-adatait.

A TEC az Európai Unió tagállamaiból 25 adatait részletezi, ezekből a cikk a következő nagyságkategóriákat mutatja be: a mikro- (legfeljebb 9 fős) és a kisvállalatok (10–49 fős) mellett a közepes (50–249 fős), valamint az ennél nagyobb (legalább 250 fős) vállalatok. Ausztria Európai Közösségen belüli kivitele 2010-ben összesen 82 milliárd euró, a két kisebb méretkategóriájú vállalkozásainak részesedése 16,9, illetve 11,3 százalék volt. Viszonyításképpen a németországi vállalatok összesen 571 milliárd euró értékű exportja irányult 2010-ben más uniós tagállamba, ebből 6,4, illetve 10,5 százalék a mikro- és kisvállalatok részesedése.

A tanulmány az ír és a belga adatsorok nélkül közli a mutatósorozatokat, és minden tagállam esetén az említett négy nagyságkategóriára adja meg az export 2010. évi érték- és

¹ TEC (trade by enterprise characteristics): a vállalatok külkereskedelmi jellemzői.

számarányait. Az exportálók ötödik kategóriája a „nem meghatározott nagyságú” vállalatokat tartalmazza, ahol az Eurostat TEC-adatbázisa nem rendelt létszámadatot az Európai Unión belül teljesített kivitelhez.

Az Unió tagállamaiba exportálók számában az 50 főt és többet foglalkoztató ausztriai közepes és nagyvállalatok az összes exportáló számából mintegy 9 százalékkal részesesednek, a kivitel értékéből azok 2010. évi aránya több mint 71 százalék. A többi tagállam esetén is a közepes és nagyvállalatok adják a kivitel értékének legnagyobb részét. A koncentrált exportra jellemző, hogy például a magyarországi legfeljebb 49 fős mikro- és kisvállalatok együttes részesedése csak 11,8 százalék. Az Európai Unió valamennyi tagállama esetén a mikro- és kisvállalatok kivitelének átlagos értékaránya együtt 21,8 százalék.

A szerző a négy vállalatnagyság szerinti kategória súlyát az exportálók főtévékenységeinek nemzetgazdasági ágai² szerint is vizsgálja, az arányok a vállalatok számára, valamint a közösség tagállamaiba teljesített kivitel 2010. évi értékére vonatkoznak. Az egyes vállalati nagyságkategóriák részesedése egymástól eltérő az áruk és a szolgáltatások exportjából.

Az ausztriai feldolgozóipari nagyvállalatok (250 fő és több foglalkoztatottal) az Európai Unión belüli kivitel 2010. évi értékéből több mint 65 százalékkal részesednek (itt a számarányuk csak 5,4 százalék). A mikro- és kisvállalatok kivitelének értékaránya a fontosabb szolgáltató ágak esetén 38 százalék (például az információ, kommunikáció (J) ágé 33 százalék).

² A nemzetgazdasági ágak: bányászat (B), feldolgozóipar (C), energiaellátás (D), vízellátás (E) építőipar (F), kereskedelem (G), szállítás, raktározás (H), információ, kommunikáció (J), ingatlanügyek (L), műszaki és gazdasági szolgáltatás (M), valamint adminisztratív és egyéb szolgáltatás (N). A TEC-adatbázis 2010. évi adatai a nem agrár- és nem pénzügyi vállalatok külkereskedelmi tevékenységeire (B–N ág, K és O nélkül) hasonlíthatók össze.

A szerző elemzi a kivitel mutatóit a nem uniós tagállamokra is, ehhez a vámszervek adatbázisából vehetők vállalatok szerinti adatok. Elérhetők a szolgáltatások kivitelének adatforrásai is (például az ország vállalatainak jogdíjbevételei). A 250 főnél kisebb ausztriai vállalkozások körében közel 15 ezer teljesít nem Európai Unióba irányuló exportot, együtt a kivitelből mintegy 35 százalékkal részesednek. A nagyobb (legalább 250 fős) ausztriai exportáló vállalatok aránya a nem európai uniós államokba irányuló összes export értékéből 65 százalék, az ide exportálók számában legfeljebb öt százalék. A mikro- és kisvállalatok csoportjában a tagállamokba exportálók 2010. évi számaránya mintegy 15 százalék, a kisvállalatokéban 29, a közepesekében 46 és a nagyvállalatokéban 73 százalék.

A cikk összefoglalja a kivitel statisztikai mutatóit, kiemeli a kis- és közepes vállalatok exportjának fejlesztési lehetőségeit, említi a piacra belépés, valamint az onnan kilépés korlátait, a megszerzhető külpiazi információk hiányát és nem megfelelő minőségüket, az ismeretszerzés ráfordításait. A jelenleginél sikeresebb külpiazi munka ezért megfelelő hálózatot, felkészültséget, tréninget igényel, a kisebb osztrák vállalatok csak másokkal együttműködve készülhetnek a jövedelmező és nagyobb volumenű exportra.

Náduóvári Zoltán,

a KSH ny. főtanácsosa
E-mail: nadyzol38@gmail.com

Bauder, H.:

Tudósok nemzetközi mobilitása a munkaerőpiac szemszögéből

(The International Mobility of Academics: A Labour Market Perspective.) – *International Migration*. 2015. Vol. 53. Issue 1. pp. 83–96.

A szerző abból a hipotézisből indul ki, hogy a tudósok migrációs jellegzetességei

eltérnek a többi szakmában külföldön munkát kereső személyekétől. A szerző a téma vizsgálatánál *Pierre Bourdieu* munkáira¹ támaszkodik, amelyeknek segítségével azt kívánja bemutatni, hogy a migrációs folyamatban milyen módon különböztethető meg a magasan képzett tudósok elvándorlása.

A szakirodalom összefüggést mutat ki a kulturális tőke, valamint Bourdieu habitus fogalma, illetve a tudósok migrációja között, de ugyanez a szakirodalom megkérdőjelezi a magasan kvalifikált szellemi foglalkozásúak munkavállalási jellegű vándorlásának politikai-gazdasági kontextusát.

A hagyományos elmélet szerint a migráció csökkenti a migráns munkavállaló által elvégzett munka értékét, és hozzájárul a munkaerőpiac rugalmasabbá tételéhez és liberalizációjához. Összességében azonban a szakirodalom kevés figyelmet szentelt eddig arra, hogy kimutassa az elvándorlás hatását a munkavállaló munkájának értékére. Szintén fontos kérdés annak vizsgálata is, hogy a tudósok migrációja milyen mértékben részesül a munkavállalási jellegű elvándorlásból.

A szerző magasan képzett tudósoknak azokat a személyeket tekinti, akik tudományos jellegű munkavállalásban vesznek részt, vagyis doktoranduszok, posztdoktorok, ösztöndíjasok és már tudományos területen dolgozó szakemberek. Cikkében felvázolja azokat az elméleteket, amelyekkel a munkavállalási migráció a leginkább jellemezhető, a neoklaszikus elmélet szerint a munkavállalási elvándor-

lást az országok közötti versengés a humán- és gazdasági tőkéért, valamint a munkavállalók jövedelmi és pszichés haszonszerzésének maximalizálása mozgatja.

A kettős vagy szegmentált munkaerőpiac-elmélet szerint a munkaerőpiac nem egységes, hanem több részre szakadt társadalmi-gazdasági osztályok és szakmák szerint, így meg lehet különböztetni alacsony presztízsű, képzettséget nem igénylő, illetve magasan képzett, privilegizált szakmákat.

Michael Piore szerint² a munkaerőpiac alsó szegmensében elhelyezkedő munkavállalók vannak a legnagyobb mértékben kitéve a gazdaságban végbemenő változásoknak, míg a magasan képzett munkavállalók a gazdaságban innovatív, növekedést elősegítő szerepet játszanak. Itt merül fel a kérdés, hogy a felső szegmensben levő munkavállalók vajon képesek-e a migrációjukkal saját munkájuk értékét megtartani vagy esetleg növelni is? Bourdieu az állítja munkáiban, hogy a gazdasági-társadalmi és intézményes tőkeformák nem egyenlő mértékben oszlanak el az alacsonyan és a magasan képzett munkavállalók között, továbbá ezek újratertik a társadalmi hierarchiát.

Richard Florida publikációi³ szerint a magasan képzett munkavállalók számos olyan szimbolikus tőkeformára tesznek szert, amelyek elősegítik pozíciók szerzését a társadalom különböző területein.

A tudósok migrációját a XIX–XX. században legnagyobb mértékben a nemzeti érdekek alakították, jelenleg ez eltér más szakmák vándorlási jellegzetességeitől, például a menedzserekre és cégvezetőkre az jellemző, hogy

¹ BOURDIEU, P. [1984]: *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press. Cambridge.

BOURDIEU, P. [1986]: The Forms of Capital. In: Richardson, J. G. (ed.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press. New York. pp. 241–248.

BOURDIEU, P. [1998]: *Practical Reason: On the Theory of Action*. Stanford University Press. Stanford.

² PIORE, M. J. [1979]: *Birds of Passage: Migrant Labour and Industrial Societies*. Cambridge University Press. Cambridge.

³ FLORIDA, R. L. [2005]: *Cities and the Creative Class*. Routledge. New York.

FLORIDA, R. L. [2007]: *The Flight of the Creative Class: The New Global Competition for Talent*. HarperCollins. New York.

céghálózatokon belül vállalnak munkát, míg a tudósok önállóan szervezik meg migrációjukat, amelynek során mintegy kiterjesztik saját szociális területet.

*Scheibenhof*er szerint⁴ a tudósok migrációjára az állandó mozgás egy másik munkahely, állás irányába, továbbá a rövid távú tartózkodás az új pozícióban, majd utána visszatérés a saját hazájukba, illetve az ún. transznacionális migráció jellemző. Döntésük erősen a munkavállalási lehetőségek és az egyéni karrier-, életútszakasz együttesének függvénye, nyilvánvalóan a fiatalabbak nagyobb valószínűséggel telepednek le másik országban, mint idősebb kollégáik. Fontos befolyásoló tényező továbbá a nem: elmondható, hogy a férfiak felülreprezentáltak ebben a folyamatban, míg a nők szerepe csekélyebb.

A tudósok migrációja nem értelmezhető anélkül a szervezeti struktúra nélkül, amelynek részesei, hiszen ez a típusú elvándorlás többnyire az egyetemeken nemzeteken átívelő tudományos tevékenységének keretein belül zajlik. Ennek a szervezeti struktúrának részei például az ösztöndíjszervezetek, valamint az egyetemeken működő azon szervezetek is, amelyek tanácsadással, vízumügyintézésel segítik elő a fiatal, tehetséges tudós növendékek külföldi tudományos tevékenységét. A migráció a tudósélet velejárója, a kutatási idő strukturális szűkségszerűség, a fő motiváció a külföldi út megvalósulása, a nemzetközi tudományos kapcsolatok kiépítése. *Polányi Miklós* ezt nevezte a tudomány „hallgatóságos dimenziójának”⁵.

⁴ SCHEIBENHOFER, E. [2006]: Wenn Wissenschaftler im Ausland forschen. Transnationale Lebensstile zwischen selbstbestimmter Lebensführung und ungewollter Arbeitsmigration. In: *Kreutzer, F. – Roth, S. (eds.): Transnationale Karrieren – Biografien, Lebensführung und Mobilität*. VS Verlag für Sozialwissenschaften. Wiesbaden. pp. 122–140.

⁵ POLÁNYI, M. [1967]: *The Tacit Dimension*. Routledge. London.

Bourdieu szerint a migráció által a tudósok valójában tőkét teremtenek, és halmoznak fel, elsősorban kulturális és társadalmi tőkét. Elvándorlásuknak azonban megvannak a hátrányai is. Például a tudományos közeg természete és intézményi keretei nemzeti jellegzetességeket hordoznak magukon, nemzeti előírások szabályozzák jogi helyzetüket, jövedelmük összetételét, működési rendjüket és irányítási struktúrájukat. Vannak olyan tudományos kutatói közegek is, amelyek feudális jellegűek, ahol a külföldi távollét bizonyos esetekben nem segíti, hanem gátolja az egyéni karriert (elsősorban Olaszországban és Portugáliában).

A tudósok külföldi munkavállalása elkülönült munkaerőpiacon zajlik – amelyet a hétköznapi foglalkozásoktól eltérő infrastruktúra és szabályok mozgatnak –, nem kényszerülnek számukra megalázó pozíciókat elfogadni külföldön, mint ahogyan az más „hétköznapi” szakmák esetén gyakorta előfordul, sőt ez a döntésük többnyire növeli egyéni karrierlehetőségüket a migráció során felhalmozott kulturális és szociális tőke által. A tudósok migrációs tere önálló szabályokkal rendelkezik, ez azonban nem egyedi jellegzetesség, mivel számos esetben a vállalkozók és üzletemberek elvándorlása is megkülönböztetett tulajdonságokkal rendelkezik.

Urbán Ferenc,

a KSH vezető tanácsosa

E-mail: Ferenc.Urban@ksh.hu

Kiadók ajánlata

O'FLAHERTY, B. [2015]: *The Economics of Race in the United States*. (A fajok ökonómiája az Egyesült Államokban.) Harvard University Press. Cambridge.

A szerző a közgazdasági elemzés eszközeinek (ösztönzők, egyensúly és optimalizálás stb.) segítségével ismerteti az Egyesült Államok vitás faji kérdéseit. Rámutat arra, hogy számos területen, az egészségügy és az oktatás minőségétől kezdve, a foglalkoztatási lehetőségektől és a lakáshelyzettől, illetve a társadalmi jólét és bűnözés szintjéig, a feketék, a fehérek, a spanyolok és az ázsiai amerikaiak közötti faji különbségek még a huszonegyedik századi amerikaiak életét is erősen meghatározzák. Fontos történelmi és kulturális szempontokat tárgyal, a fajokra mint társadalmi és biológiai struktúrákra tekint, és meggyőző érvelést hoz arra, hogy az utóbbiaknak miért kell kiemelkedő szerepet játszaniuk a gazdaság- és közpolitikákban. Az emberek nem „szintévesztők”, így a politika sem az.

Meglepő kapcsolati szálakat találhatunk a szerző elemzésében, mivel az nemcsak egy (például a munkaerő kérdését vagy a lakáshelyzetet), hanem számos témát tárgyal. Többek között a következőket: a munkahelyi diszkrimináció megszüntetésével párhuzamosan mindaddig nem egyenlítődnek ki a fizetések, míg az iskolai végzettség fajok szerint eltérő, és az utóbbi mindaddig fennáll, míg a lakáshelyzet és a házassági piac is fajfüggő. A társadalmi és a gazdasági élet egyes területein egyetlen, faji egyenlőségre vonatkozó mechanizmus sem elég erős ahhoz, hogy „az egész vonatot elhúzza”. Egy adott terület előrehaladását gyakran egy másik csökkenő marginális megtérülése korlátozza. Jó szakpolitikákkal ez megváltoztatható, ám csak alapos elemzéssel található ki, hogy melyekkel.

FARCOMENI, A. – GRECO, L. [2015]: *Robust Methods for Data Reduction*. (Robusztus adatsűrítési módszerek.) CRC Press. Boca Raton.

A kötet nem technikai jellegű áttekintést nyújt a robusztus adatsűrítési technikákról, hogy ösztönözze ezeket a fontos és hasznos módszereknek a használatát a gyakorlati alkalmazásokban. A következő fő területeket tárgyalja: főkomponens-elemzés, kanonikus korrelációelemzés, faktoranalízis, klaszterezés, dupla klaszterezés és diszkriminációelemzés.

Az első rész azt mutatja be, hogy a dimenziócsökkentési technikák miként szintetizálják a rendelkezésre álló információkat az adatdimenzió-szám csökkentésével. A klaszter- és diszkriminációelemzéssel foglalkozó második részben a szerzők elmagyarázzák, hogyan kell mintacsökkentést végezni adatcsoportok segítségével.

Az elméleti újdonságok ellenére sem mindennapos a robusztus módszerek használata a gyakorlatban. A kötet az elméleti robusztus technikák és a valós adatállományok elemzése között tágongó űrt tölti ki az adatsökkentés területén. A szerzők valós életből vett példákkal ismertetik, hogy miképp kell végrehajtani R-ben az eljárásokat. A példákhoz a kód és az adatok a kötet kiadói honlapján érhetők el.

STIRZAKER, D. [2015]: *The Cambridge Dictionary of Probability and Its Applications*. (A Cambridge Kiadó szótára a valószínűség-számításról és alkalmazásairól.) Cambridge University Press. Cambridge.

A valószínűség-számítás „felnőtté vált” ezzel az első angol nyelvű szótárral, ami e gyorsan fejlődő szakterület fogalmához és szókincséhez nyújt útmutatót. A valószínűség-számítás és a véletlen folyamatok alapelmélete mellett olyan alkalmazásokat is tárgyal, mint a

pénzügyi és a biztosításmatematika, az operációkutatás (beleértve a sorbanállást, a megbízhatóságot és a készleteket is), a döntés- és játékelmélet, az optimalizálás, az idősorok, a hálózatok, a kommunikációelmélet és a klaszikus problémák, illetve a paradoxonok. A megbízható, stabil, tömör és egységes szótár minden cikke tartalmaz egy precíz meghatározást, a vázlatos összefüggéseket és egy hivatkozást, ami elvezeti az olvasót a téma szakirodalmához. Az ábrák megfontolt használata pedig megkönnyíti az összetett fogalmak tanulmányozását azok túlzott leegyszerűsítése nélkül. A kötet, a piac egyetlen ilyen jellegű szótáraként, irányadó referenciamunka mindazok számára, akiket a munkájuk a valószínűség-számításhoz és alkalmazásaihoz köt, illetve akik ezekről tanulnak.

BALDASSAR, L. ET AL. (eds.) [2015]: *Chinese Migration to Europe – Prato, Italy, and Beyond*. (Kínai migráció Európába – az olaszországi Prato és azon túl.) Palgrave Macmillan. New York, London.

A kötet az Európába irányuló kínai migráción keresztül vizsgálja azokat a legsürgetőbb migrációs és integrációs kérdéseket (kezdve az egyre sokszínűbb közösségek kezelése okozta politikai és politikaalapú kihívásoktól az egyének identitásukkal és hovatartozásukkal kapcsolatosan átélte tapasztalatáig), amelyekkel napjaink számos társadalmá szembenéz.

A könyv, amellel, hogy vannak fejezetei az Egyesült Királyságról, Franciaországról és Olaszországról, felhívja a figyelmet az Európába irányuló kínai migráció egyik legkülönlegesebb példájára, a Firenzétől mindössze 20 kilométerre fekvő toszkán városra, Pratorra. Ez a település a textiliparáról volt ismert a történelemben, és most az egyik legnagyobb kínai populációnak ad otthont Európában, ami nemcsak nagysága miatt figyelemreméltó, hanem kialakulásának gyorsasága miatt is.

A huszonhét szerző által írt, szerkesztett gyűjtemény segítségével az olvasók könnyebben megérthetik Prato esetét az Európába való kínai bevándorlás tekintetében.

VERTOVEC, S. (ed.) [2015]: *Diversities Old and New – Migration and Socio-Spatial Patterns in New York, Singapore and Johannesburg*. (Régi és új sokszínűség – migráció, társadalmi és területi minták New Yorkban, Szingapúrban és Johannesburgban.) Palgrave Macmillan. New York, London.

Hogyan élhetnek együtt egyre változatosabb jellemzőkkel rendelkező emberek a világ gyorsan fejlődő városaiban? Az Egyesült Nemzetek Szervezetének becslése szerint 2050-re a Föld városokban élő lakossága megduplázódik. Eközben a globális migrációs folyamatok a migránsok nemzetiségének, etnikai származásának, nyelvének, nemek közötti egyensúlyának, korának, humán tőkéjének és jogi státusának nyilvánvaló sokszínűségét mutatják. Az új bevándorlási hullámokkal érkezett, a már ott levőktől eltérő tulajdonságú emberek mindenhol, a korábbi hullámok migránsai mellett, városokban laknak. Azaz, mivel az új bevándorlók túlnyomórészt a városok azon részein élnek, amelyek „befogadták” a korábban érkezetteket is, az új diverzifikációs minták ráépülnek a már meglévőkre. De az „előzetes sokszínűségi állapot” miképp befolyásolja ezeknek az új bevándorlóknak az integrációját?

Mindezeket szem előtt tartva a kötet központi kutatási kérdése a következő: mi magyarázza a társadalmi és térbeli mintáknak az új és a régi sokszínűség együtteséből eredő hasonlóságait/különbségeit, ha összehasonlítjuk a bevándorlók életterét a különböző városokban? A könyv egy több tudományos terület szakembereit felölelő csoport öt éves összehasonlító kutatásán alapul, és a New Yorkról (ami a bevándorlás klasszikus célvárosa új

migrációs hullámokkal és ezeket messzemenően támogató politikai környezettel), (a fajikulturális politika által uralt és teljes mértékben az új – de erősen korlátozott – bevándorlástól függő) Szingapúrról, illetve (az apartheidből kilábaló és a szabályozatlan új pán-afrikai migrációs áramlás okozta feszültségek

kel jellemezhető) Johannesburgról szóló eredményeket mutatja be. A diverzitás jellegét és társadalmi-területi mintáit elemzi a nagyobb városokban, szerte a világon. Módszertani újdonságokat, többek között olyan vizuális módszereket is ismertet, amelyeket a kutatók az adatgyűjtéshez és -elemzéshez használtak.

Társfolyóiratok

DEMOGRAFIE
revue pro výzkum populačního vývoje

A CSEH STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

2015. ÉVI 1. SZÁM

Kurtinová, O.: Rövid betekintés a nemek közötti egyenlőtlenségbe a cseh munkaerőpiacon.

Reissigová, J. – Rychtaříková, J.: A koridőszak-kohorsz modellek felépítésének alapfogalmi és elvei.

Moravec, Š. – Kraus, J.: A 2011. évi népszámlálás atlasza DVD-n.

Štukovská, Z.: Folyamatosan nagy az érdeklődés Szlovákiában a 2011. népszámlálás eredményei iránt.

Miroslav Šimek 70. születésnapja.

2014. évi konferencia az emberi erőforrásokról.

A Cseh Demográfiai Társaságról.

A 2011. évi európai uniós népszámlálások eredményei már online is hozzáférhetők.

Růžičková, M. – Šídlo, L.: A cseh lakosság felekezeti hovatartozásának alakulása és területi különbségei népszámlálási eredmények alapján, 1991-től napjainkig.

Čtrnáct, P.: Az EU-országok legfontosabb demográfiai adatainak összehasonlítása NUTS 2 szintű régióként.

International Statistical
Review
Revue Internationale de Statistique

A NEMZETKÖZI STATISZTIKAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

2014. ÉVI 1. SZÁM

Stigler, S.: Soft Questions, Hard Answers: Jacob Bernoulli's Probability in Historical Context.

Seneta, E.: On the Bicentenary in St. Petersburg of Jacob Bernoulli's Theorem.

Sylla, E. D.: Tercentenary of Ars Conjectandi (1713): Jacob Bernoulli and the Founding of Mathematical Probability.

Lange, K. – Chi, E. C. – Zhou, H.: A Brief Survey of Modern Optimization for Statisticians.

Henn, L. – Hodges, J. S.: Multiple Local Maxima in Restricted Likelihoods and Posterior Distributions for Mixed Linear Models.

Zhu, H.: Non-parametric Analysis of Gap Times for Multiple Event Data: An Overview.

Niebuhr, T. – Kreiss, J.-P.: Asymptotics for Autocovariances and Integrated Periodograms for Linear Processes Observed at Lower Frequencies.

2014. ÉVI 2. SZÁM

Genest, C. – Nešlehová, J. G.: A Conversation with James O. Ramsay.

Grolemund, G. – Wickham, H.: A Cognitive Interpretation of Data Analysis.

Kulinskaya, E. – Morgenthaler, S. – Staudte, R. G.: Combining Statistical Evidence.

Köhler, M. – Schindler, A. – Sperlich, S.: A Review and Comparison of Bandwidth Selection Methods for Kernel Regression.

Swihart, B. J. – Caffo, B. S. – Crainiceanu, C. M.: A Unifying Framework for Marginalised Random-Intercept Models of Correlated Binary Outcomes.

MacDonald, I. L.: Numerical Maximisation of Likelihood: A Neglected Alternative to EM?

AZ AMERIKAI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

2014. ÉVI 509. SZÁM

Schenker, N.: 2014 ASA Presidential Address – Why Your Involvement Matters.

Zhou, Z. et al.: A Spatio-Temporal Point Process Model for Ambulance Demand.

Tang, X. – Lingyun, F. F. – Zhang, L.: Risk-Adjusted Cumulative Sum Charting Procedure Based on Multiresponses.

Franks, A. M. et al.: Estimating a Structured Covariance Matrix from Multilab Measurements in High-Throughput Biology.

Linero, A. R. – Daniels, M. J.: A Flexible Bayesian Approach to Monotone Missing Data in Longitudinal Studies with Nonignorable Missingness with Application to an Acute Schizophrenia Clinical Trial.

Lee, G. et al.: Power Curve Estimation with Multivariate Environmental Factors for Inland and Offshore Wind Farms.

Storlie, C. B. et al.: Calibration of Computational Models with Categorical Parameters

and Correlated Outputs via Bayesian Smoothing Spline ANOVA.

Fukumoto, K.: What Happens Depends on When It Happens: Copula-Based Ordered Event History Analysis of Civil War Duration and Outcome.

Zhang, T. et al.: A Dynamic Directional Model for Effective Brain Connectivity Using Electroencephalographic (EEG) Time Series.

Huang, W. – Lehalle, Ch.-A. – Rosenbaum, M.: Simulating and Analyzing Order Book Data: The Queue-Reactive Model.

Heaton, M. J. et al.: An Analysis of an Incomplete Marked Point Pattern of Heat-Related 911 Calls

Scealy, J. L. et al.: Robust Principal Component Analysis for Power Transformed Compositional Data.

Fan, J. – Tong, X. – Zeng, Y.: Multi-Agent Inference in Social Networks: A Finite Population Learning Approach.

Peterson, C. – Stingo, F. C. – Vannucci, M.: Bayesian Inference of Multiple Gaussian Graphical Models.

Ke, Z. T. – Fan, J. – Wu, Y.: Homogeneity Pursuit.

Borchers, D. L. et al.: A Unifying Model for Capture–Recapture and Distance Sampling Surveys of Wildlife Populations.

Rosenbaum, P. R.: Bahadur Efficiency of Sensitivity Analyses in Observational Studies.

Hallin, M. – Mehta, C.: R-Estimation for Asymmetric Independent Component Analysis.

Kong, L. – Wiens, D. P.: Model-Robust Designs for Quantile Regression.

Li, G. – Li, Y. – Tsai, C.-L.: Qu antile Correlations and Quantile Autoregressive Modeling.

Hui, F. K. C. – Warton, D. I. – Foster, S. D.: Tuning Parameter Selection for the Adaptive Lasso Using ERIC.

Lin, W. – Feng, R. – Li, H.: Regularization Methods for High-Dimensional Instrumental

Variables Regression with an Application to Genetical Genomics.

Sun, Q. et al.: SPReM: Sparse Projection Regression Model For High-Dimensional Linear Regression.

Shen, J. – He, X.: Inference for Subgroup Analysis with a Structured Logistic-Normal Mixture Model.

Kenah, E.: Semiparametric Relative-Risk Regression for Infectious Disease Transmission Data.

Liu, D. – Liu, R. Y. – Minge, X.: Multivariate Meta-Analysis of Heterogeneous Studies Using Only Summary Statistics: Efficiency and Robustness.

Ma, S. – Song, P. X.-K.: Varying Index Coefficient Models.

Hu, J. – Zhu, H. – Hu, F.: A Unified Family of Covariate-Adjusted Response-Adaptive Designs Based on Efficiency and Ethics.

Du, J. – Dryden, I. L. – Huang, X.: Size and Shape Analysis of Error-Prone Shape Data.

Aue, A. – Norinho, D. D. – Hörmann, S.: On the Prediction of Stationary Functional Time Series.

Minnier, J.: Risk Classification with an Adaptive Naive Bayes Kernel Machine Model.

Klein, N. – Kneib, T. – Lang, S.: Bayesian Generalized Additive Models for Location, Scale, and Shape for Zero-Inflated and Overdispersed Count Data.

Bura, E. – Forzani, L.: Sufficient Reductions in Regressions with Elliptically Contoured Inverse Predictors.

A SZLOVÁK STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

2015. ÉVI 2. SZÁM

Tišliar, P.: A termékenység viszonyok változása Szlovákiában a tizenkilencedik és a

huszadik század folyamán. (A történeti demográfia elméleti és módszertani kérdései.)

Šprocha, B.: A kohorszok termékenységének változása Szlovákiában. A gyermekvállalást érintő halasztó magatartás és a visszapótlás (kései szülés) kohorszok szerint megközelítésben.

Pacáková, V. – Bureš, V.: Mortalitási modellek a biztosítási gyakorlatban.

Ďurček, P.: A népmozgalom alakulása települési szinten 1971-ben és újraszámítása a 2013. évi közigazgatási beosztás szerint.

Ivančíková, L.: A Szlovák Statisztikai Hivatal megkezdte a 2021. évi népszámlálás előkészítését.

Stankovičová, I. – Štukovská, Z.: Az éves tagdíj nem elég – aktív tagokra van szükség a Szlovák Statisztikai és Demográfiai Társaságban. Interjú.

Bleha, B.: Statisztika és az egyetemi rangsorok. Mennyire vehetjük figyelembe a nemzetközi rangsorolásokat?

Vaňo, B.: Véget ért a SEEMIG-projekt.

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK
MATEMATIKAI STATISZTIKAI INTÉZETÉNEK
FOLYÓIRATA

2015. ÉVI 1. SZÁM

Donoho, D. – Jin, J.: Higher Criticism for Large-Scale Inference, Especially for Rare and Weak Effects.

Bellhouse, D. R. – Fillion, N.: Le Her and Other Problems in Probability Discussed by Bernoulli, Montmort and Waldegrave.

Lad, F. – Sanfilippo, G. – Agrò, G.: Entropy: Complementary Dual of Entropy.

Ferkingstad, E. – Holden, L. – Sandve, G. K.: Monte Carlo Null Models for Genomic Data.

Drovandi, C. C. – Pettitt, A. N. – Lee, A.: Bayesian Indirect Inference Using a Parametric Auxiliary Model.

Clarke, P. S. – Palmer, T. M. – Windmeijer, F.: Estimating Structural Mean Models with Multiple Instrumental Variables Using the Generalised Method of Moments.

Rice, J. A.: A Conversation with Richard A. Olshen.

Rosenberger, W. F.: A Conversation with Nancy Flournoy.

statistika

EKONOMICKO - STATISTICKÝ ČASOPIS

A CSEH STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

2015. ÉVI 1. SZÁM

Ondruš, V.: A háztartások vagyonszámlása Csehországban.

Šimpach, O.: A cseh nők termékenysége alacsonyabb lehet a vártnál: előrejelzések a korspecifikus termékenységi arányszámokra 2050-ig.

Šulc, Z. – Stecenková, M. – Vild, J.: A munkanélküliek kétlépcsős osztályozása Csehországban.

Salamaga, M.: Néhány makrogazdasági változó hatékonysága a külkereskedelem fellendítésében Csehországban, Magyarországon, Lengyelországban és Szlovákiában.

Roszka, W.: A mintavételes felmérések adatállományának összekapcsolására vonatkozó gyakorlati kérdések.

Yadav, S. K. – Mishra, S. S.: Előrejelző becslőfüggvény kidolgozása véges számú populációk átlagának meghatározásához, kiegészítő információk alapján.

Nordholt, E. S.: A 2011. évi holland népszámlálás.

Hindls, R. – Hronová, S.: Nemzeti számlák időszerű problémái.

WIADOMOŚCI STATYSTYCZNE

A LENGYEL STATISZTIKAI FŐHIVATAL
FOLYÓIRATA

2015. ÉVI 1. SZÁM

Witkowski, J.: Búcsú Tadeusz Walczaktól.

Szreder, M.: Változások a mintavételes felvételek során tapasztalt teljes hiba szerkezetében.

Sulewski, P.: A háromdimenziós tömbök jellemzői közötti kapcsolatok mérése.

Wójcik, Sz.: A lengyel infláció előrejelzése vektor autoregresszív modellek alapján.

Totleben, B.: Egyes tényezők gazdasági növekedésre gyakorolt hatásának empirikus elemzése.

Turczak, A. – Zwiech, P.: A vidéki és városi lakhely, valamint a lakosság megélhetésének fő forrása közötti kapcsolat.

Matuszczak, Ł.: A lengyel szolgáltatásexport versenyképessége.

Berger, J.: „Lengyel történelem számokban” – a Lengyel Központi Statisztikai Hivatal egyedülálló statisztikai és történelmi kiadványsorozata.

Beręsewicz, M.: Felhasználói konferencia az R statisztikai szoftverről.

Lengyelország társadalmi-gazdasági helyzete 2014 novemberében.

2015. ÉVI 2. SZÁM

Panek, T.: A szubjektív jól-lét európai összehasonlító elemzése.

Ptaszyńska, B.: Külföldi befektetések mint a lengyel gazdasági növekedés tényezője.

Kukulka, A.: Gazdasági növekedés és természeti katasztrófák Latin-Amerikában és Délkelet-Ázsiában.

Mowczan, D.: A keresetek területi különbsége Lengyelországban és hatásuk a gazdasági növekedésre.

Ziemiński, J.: A közvetlen külföldi tőkebefektetések hatása a világ gazdaságra és következtetések a gazdasági rendszerek változásai alapján.

Lengyelország társadalmi-gazdasági helyzete 2014-ben.

2015. ÉVI 3. SZÁM

Sulewski, P.: Kritikus területek meghatározása többváltozós mátrixok függetlenségi próbái esetén.

Gluszczyk, D.: A vállalatok innovációs tevékenységének finanszírozása az Oslo-kézikönyv alapelvei és a Lengyel Statisztikai Hivatal gyakorlata szerint.

Namyślak, B.: A fejlődés mérésére szolgáló Hellwig-módszer alkalmazása a vajdasági városok kulturális szektorának vizsgálatában.

Warżala, R.: Szintetikus mérések a területi gazdasági indikátorok összeállításához.

Grzywińska-Rapca, M. – Kobylińska, M.: Összehasonlító elemzés a vajdaságok háztartásainak gazdasági helyzete alapján.

Gorczyca, M.: Lakáshelyzet Szlovákiában.

Szymkowiak, M.: 2014. évi nemzetközi tudományos konferencia a kisterületi becslésről.

Lengyelország társadalmi-gazdasági helyzete 2015 januárjában.

2015. ÉVI 4. SZÁM

Kokot, S.: Az ingatlanárindexek számításáról.

Szukalski, P.: A termékenység térbeli megoszlása Lengyelországban.

Wiktorowicz, J.: Nyugdíjba vonulás Lengyelországban.

Grabia, T.: Európa gazdaságilag jelentős országainak államháztartása.

Żurawicz, A.: A Statisztikai Tanács tevékenysége 2014 második félévében.

Żurawicz, A.: A Statisztikai Tudományos Tanács ülése 2014 decemberében.

Malecka, M. – Zalewska, E.: „Többdimenziós statisztikai vizsgálatok, 2014” XXXIII. Nemzetközi Tudományos Konferencia.

Lengyelország társadalmi-gazdasági helyzete 2015 februárjában.

Wirtschaft und Statistik

A NÉMET SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI
HIVATAL FOLYÓIRATA

2015. ÉVI 2. SZÁM

Touil, S. – Schäfer, D.: Az árak alakulása 2014-ben.

Taschowsky, P.: Az illegális tevékenységek elszámolása a nemzeti számlákban.

Klink, S. – Bihler, W.: A 2011. évi népszámlálás követéses vizsgálata.

Schmidt, B. et al.: Az adminisztratív terhek csökkentésének észrevehetőbbé tétele – Mi az állami szervek elérhetőségével kapcsolatos tapasztalat?

Arnold, S.: Harmonizált területhasználati és felszínborítási statisztika.

Lepper, T.: Munkaerő-kölcsönzés Hessenben: ugródeszka a rendszeres foglalkoztatáshoz?